

T A R T A L O M

▶	3	FALCSIK MARI	
		Rendülés, Mélyen, Azon az estén	versek
▶	5	FEKETE VINCE	
		Halálgyakorlatok: (Apokalipszis), (Tojás), (Élet), (Invaszív)	versek
▶	8	LACKFI JÁNOS	
		A bugyborgó gorgóhangok zsoltára	vers
▶	10	KÜRTI LÁSZLÓ	
		mese a lepkegyűjtőről, böllér ünnepnapokon, téli medve	versek
▶	12	HÁY JÁNOS	
		Mamikám	regényrészlet
▶	20	BÍRÓ JÓZSEF	
		Szamizdatlét, Árnyék és ibolya, Felülragasztás eltávolítva	versek
▶	22	POÓS ZOLTÁN	
		A gyulai vár sziluettje	vers
▶	23	VÖRÖS VIKTÓRIA	
		Chagall szárnyai, Notre-Dame, A Saint-Victoire fohásza	versek
▶	26	JUHÁSZ RÓBERT	
		Zenekari árok, Zalai fűrófejek, Metakommunikáció	versek
▶	28	KONTRA FERENC	
		A leandervirág illata	novella
▶	31	ORCSIK ROLAND	
		Zsibbadás	vers
▶	32	BÁNKÖVI DOROTTYA	
		Talán a fény, A nagy történetek kívárnak	versek
▶	34	FELLINGER KÁROLY	
		Passió, Látó-szög, Ismétli magát, Örökzöld	versek
▶	37	OLÁH PÉTER	
		négyzetméternyi bélés, törekeny	novellák
▶	40	SIROKAI MÁTYÁS	
		Platán, Növények	versek
▶	41	SIMON ISTVÁN	
		Ezerkilencszáznyolcvanegy december tizenhárom	vers
▶	44	NAGY DÁNIEL	
		Nagyfiúsodás	vers
			PAPÍRHAJÓ
▶	47	BALASKÓ ÁKOS	
		Hangyák, Apu főz, Apu egy gyík	versek
▶	51	MOLNÁR IMRE	
		Szeretet, Afrikai kaland	gyerektörténetek

▶	55	LOVÁSZ ANDREA	„kalandok, barátságok, sok érzelem, humor és egy kis történelem” – Beszélgetés Bernáth Zsolttal	
▶	58	FENYŐ D. GYÖRGY	„Az élet vége még nagyon is élet” – Mészöly Ágnes: <i>Fekete nyár</i>	kritika
				MŰHELY
▶	63	ROMSICS IGNÁC	Bethlen István életpályája	tanulmány
▶	70	HÉJJA JULIANNA ERIKA	Az orvosi szereptudat és a hivatás társadalmi presztízse a 19. század folyamán	tanulmány
▶	76	ERDÉSZ ÁDÁM	A helyi társadalom kovásza. – <i>A dualizmus kori Gyula világának formálói</i>	tanulmány
				*
▶	82	KISS ILONA	A remény napjai – Kiss Ilona kiállítását megnyitom...	megnyitóbeszéd
▶	84	SZENTANDRÁSI-SÓS ZSUZSANNA	Tárgyak költészete – <i>Értekezés Kiss Ilona alkotásairól</i>	tanulmány
▶	88	VÁRALJAI ANNA	A mi levegőnk – Nagy Imre–Tóth Károly–Nátyi Róbert: <i>Tornyai</i>	recenzió
				SZÍNHÁZ
▶	95	MÁRTON LÁSZLÓ	Nibelungok	dráma, 3. felvonás
				FIGYELŐ
▶	109	KOLOZSI ORSOLYA	Kegyetlen szembesítés – Háy János: <i>A cégvezető</i>	kritika
▶	112	VASS EDIT	Krasznahorkai Bach-mondata – Krasznahorkai László: <i>Herscht 07769</i>	kritika
▶	115	PÁL LUKÁCS ZSÓFIA	„Szentségből a norma, egészségből a részlet” – Bánkői Dorottya: <i>A női test biztonsága</i>	kritika
▶	118	BERETI GÁBOR	A lét innenső felén – Fecske Csaba: <i>Árnyúzó élet</i>	kritika
▶	120	NÉMETH JÚLIA	Önfeltáró vallomások kultúrfilozófiai köntösben – Banner Zoltán: <i>A cédrusfa hatalma. Az én magyar művészeti akadémiám</i>	kritika

MÉLYEN

Minden szépség tulajdonképpen csak álca az eredendő vicssorgásra?
Vagy épp fordítva: a szépség az oldás, hogy fölegedjen az ő vicssorgás?

Aminek óra még lehet néha,
de soha mentsege, se célja –
Ó, jaj, az ok, csak az fölegedne!
Ne hatna öröklött mérge benne:

Főtekevéstől kimosódna,
vicssorgásunk mosolyba oldva,
ha gyászatokán is még benne reményed,
hogy nem lepel már: valódi szépség.

Falcsik Mari

Rendülés

Ismerős hányás e táj: embert emésztő ország.
Fölfaltak egészben, a fölöst kiköpték,
mint bagoly a zsákmány csontját.

Vigyázz csak, nehogy te is már az ízére rákapj.
Menj inkább, szegődj el virágot evőnek.
Még jobb, ha néma virágnak.

Mélyen

Minden szépség tényleg csak álca
az eredendő vicsorgásra?
Vagy épp fordítva: a szépség az oldás,
hogyan fölengedjen az ő-s-vicsorgás?

Aminek oka még lehet néha,
de soha mentsége, se célja –
Ó, jaj, az ok, csak az fölengedne!
Ne hatna öröklött mérge benne:

törekvéstől kimosódna,
vicsorgásunk mosolyba oldva,
ha gyávácskán is még, benne reménység,
hogyan nem lepel már: valódi szépség.

Azon az estén Térey Jánosnak

Az asztalnál én veled kerültem szembe,
utoljára veled, azon az estén, és rajtad kívül
csak Andrással beszéltem hosszasan.

Belakható laza jövő volt, túlcsonduló
telített jelen és jócskán kimagozandó
múlt mindabban, amit mondtunk.

Az még megérezhető, hogy valaki szívében
az elpattanásig akár feszül a jelen húrja
– de soha, soha nem tudod, mikor van utoljára.

HALÁLGYAKORLATOK

(APOKALIPSZIS)

Ki ez a „pógár”, teszi fel a kérdést a fiának,
a kisebbiknek, aki ott van mellette, és akit
mindig jobban szeretett, mint a másikat, Róla,
aki jön kifelé az utcán, épp velük szemben,
miközben állnak az udvaron, és nézik, ki
ez, kérdezi az asszony ziláltan, idegesen,
mert nem ismeri fel a másikat, a nagyobbik
fiút, vidd innen, légy szíves, ne is lássam,
mért hozod ezeket nekem ide, úgy utálom,
hogyan a belem fordul ki tőle, mondja minden
porcikájában remegve, aki már évek óta
ott ül egy elsötétített, ismeretlen szobában,
csupaszon, kiszolgáltatva a külvilág háborító
zajának, rettenetes bűzének, és a vastag, szinte
áthathatatlan sötétítőkön időnként áttörő,
ritkán átvillogó értelem egy-egy aprócska
felizzásának, de most nem szikrázik fel semmi,
csak az udvar van körülötte, a ház, a fiú, a másik
fiú, aki jön hozzá, hosszú idő után, egy másik
országból, föld, égbolt, nap, szél, de számára
már minden és mindenki ismeretlen.

(TOJÁS)

Az ünnepre készülődve mindig friss tojást
hozott elé a hátsó udvarból, precíz technikája
volt, mutatta, ahogyan lyukat üt lent is, fent
is ezeken a tojásokon, majd nekifog, és kifújja
belőlük lassan, nem erőlködve azok tartalmát,
sárgájukat és a fehérjét is, finoman, óvatosan,
hogyan össze ne roppanjon a vékony héj, mert
akkor dobhatja el az egészet, kezdheti előlről,
milyen kíváncsian nézték, ahogy aprólékosan,

igazi műgonddal végzi a feladatot, a tojáskifújás műveletét, fiatal volt még, apró gyermekei voltak, most pedig belőle ürül ki a sárgája és a fehérje, fújja ki az Isten lassacskán bentről a szellemet, veszi el tőle a sárgáját és fehérjét fokozatosan, a test összes titkát, kifújta tojás lesz belőle is, kicsiny, apró, rebbenő, törékeny, elviszi a szél, attól fél, vagy elporlad élve, kiszárad, szétesik, széttörik, agyában a múlt szakadozott szövete imbolyogva lebeg a tudata körül, tojás az is, mint forró vízben megrepedt tojáshéj, aminek hajszálnyi repedésein beáramlik a forró sötétség.

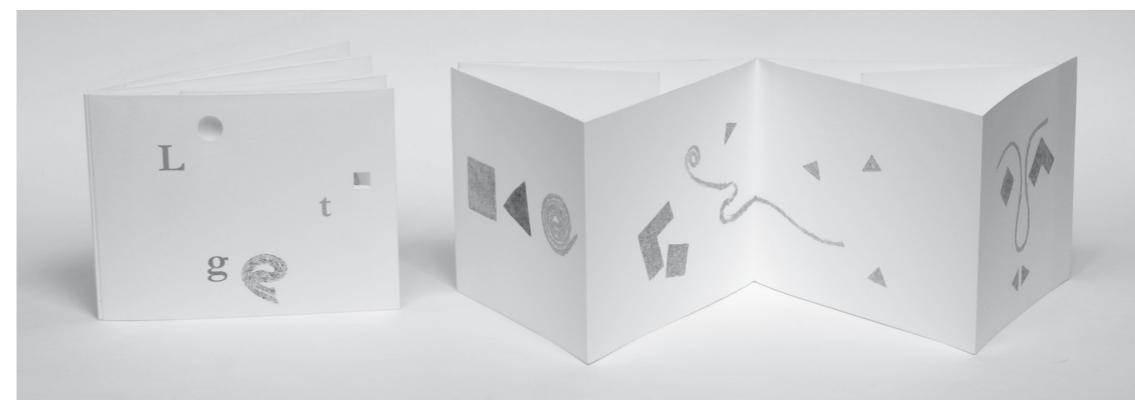
(ÉLET)

Kérdezik folyton, feltételezem, gondolom, hogy, ide vagy oda, ezt vagy azt, így vagy úgy, pedig őt nem érdeklik ezek a dolgok, és hiába eszelnek ki számára agyafúrtnál agyafúrtabb és persze halálosan unalmas feladatokat, mert miért kell például diót törnie nap mint nap, minek ez a lelketlen és monoton munka, aztán kiválasztania a nagyobb katonákat, a héjat, és külön rakni, mert az majd a tűzbe megy, micsoda fontoskodás ez a jóakarók részéről, akik ragaszkodnak ahhoz, hogy ilyen és más hasonló, értelmetlen munkákat végezzen, seperje végeláthatatlanul és végeérhetetlenül a járdára hullott őszi leveleket például, tologassa őket ide-oda, hogy amire végére ért, kezdhesse előlről az egészet, részvétlenül, de lehetőleg pontosan, pont úgy, ahogyan elvárják tőle, mindez, persze, kedvezően befolyásolhatja az ő állapotát, ahogy mondják szinte feje fölött, mintha ott sem lenne, mert hasznos dolgokat végez, szerintük!, de vajon miként értethette volna meg velük a dolgok ilyen jelentéktelenségét, miért nem nézheti például tovább, ha kell, időtlen időkig a saját kezét, arcát például, rajta az öregedő, de mégis olyan szép bőrt, azon a kisebb-nagyobb anyajegyeket, az apró foltokat,

miért ne nézhetné, hogyan rúgja ki magát újra és újra az ujjnyomással benyomott rész, ott a karján, ott, ott, azon a rég elváltozott bőrfelületen.

(INVAZÍV)

Szitáló, egyre sűrűbb ködök szállnak a parton, ahol áll, a múltja mögötte, horgászni próbál, kiugratni valamiket szítás tudata lassan áramló mélyéből, keveset bár, valami lényegtelen, ha lényegeset már nem lehet, el szeretne jutni a nyugalomig, a napfényre vonni valamit vagy valamiket, belátni abba a tóba, a múlt sűrű tavába, akár az agy belsejébe, a legeslegmélyebb mélységbe, ebbe a nyálkás, irtózatossá ürességbe, és bedobja újra és újra, próbálkozik az életei között valami összefüggést találni, kirántani valami értelmezhető a mélyből, az agy, a nyelv bugyraiból, mint eleven, tátozó madárfiókákat, vagy ficáncoló halakat a gyermekkor fészkeiből, tavából, de csak invazív fajokat talál, amelyek felfalták mind az őshonos ott lakozókat.

„Genesis” – Hommage à Ligeti György (2007; művészkönyv; n: 1–18.; szitanyomás, linómetszet, anyag-lenyomat, kivágás; 14,5×18,5×0,5 cm; a francia FdL, a német Klingspor Múzeum gyűjteményében)

A BUGYBORGÓ GORGÓHANGOK ZSOLTÁRA

Uram, áradnak templomod körül,
életem körül a bugyborgó gorgóhangok,
szólnak vadkanfejű sárkányok, madárfejű kígyók,
baziliszkuszfajű leviatánok,
néven nevezett
vagy megnevezhetetlen szörnyek,
melyeket fényesre sikál a nap,
lesajnálnak a galambok,
megtelepszik rajtuk a városi szmog,
denevérbőrbe bújtatja őket az éjjel,
ha esik az eső, vizet okádnak,
ha nem esik, visszhangot,
azt gurgulázzák,
ki vagyok én, egy senki,
anyám is habozott, megszüljön-e,
hol van rám idelelni szükség,
és mennyi mindenkinek
csíptem a szemét,
nem férek a bőrömbé,
nem maradok nyugton,
elég már belőlem,
mégis mit képzelek,
talán tehetséges lennék,
de a szorgalommal hadilábon állok,
a kötelezőket elsunnyogom,
a szabadon választottakat túlcifrázom,
pontosan nulla igény van ilyesmire,
olyan puzzle-darab vagyok,
amely sehová sem illik,
értsem meg, ilyen alakú hiány
egyáltalán nincs a világban,
talán volt vagy esetleg lesz,
ezt így most nem tudják megmondani,
de egyelőre biztos nincs üresedés

egy ilyen bohócnak,
aki sebezhető is meg arcoscodó is,
introvertált és extrovertált,
lámpalázás és feltűnési viszketegséges,
duzzog, ha nem foglalkoznak vele,
túlméretezett, színes lelke van neki,
mint egy ejtőernyő,
amit sehol nem lehet kihajtogatni,
és nem is igényli senki a kiterítését,
jobb, ha hátizsákba göngyölöm,
és odébb állok,
itt nincsenek mélységek, magasságok,
itt mindenki a földön járkal,
tériszonyos ejtőernyősök kíméljenek,
nem érted, öcsi?, süket vagy?,
hányszor mondjuk?, lennél szíves lelépni?
Uram, azt mondd, ne törődjek
az odakinn vartyogókkal,
nem véletlenül vannak ők,
ahol vannak, jöjjenek csak be,
az igazság az, hogy
szeretted gyermeked vagyok,
bennem gyönyörködöl,
anyám méhétől fogva szeretsz,
megtartottál,
csodákat tettél értem,
sose hagysz el,
mindig megbocsátasz,
egy vagy velem s én veled,
örök helyet készítettél nekem,
minden pillanat alkalmas pillanat,
hogy veled legyek,
ehhez nem kell semmi különöset tennem,
csak feléd fordulnom,
és arcod ragyogásában fürödnöm,
nyugodtan bontsam ki azt a tiritarka
ejtőernyőt is, beteríti a boltíveket,
és vetődjek le
elhagyatottságom magasából
szerelmed mélységébe.

mese a lepkegyűjtőről

a lepkegyűjtő esküdözik,
és mindenki tudja, hogy nem viccel:
tőle senki sem látja szebbnek
a pillangókat, sem a boglárkalepkéket,
sem a tűzlepkéket! tūpontosan ismeri
anatómiai felépítésüket, szárnyuk
feszítávját. furcsa mintáikról az alfajok
bábjainak alakját, hernyóik színét,
előfordulási és táplálkozási helyét.
tűpárna nyugalomban az üveg alatti
ragyogást, a szépséget és finomságot.
a boldogság végtelenségéről nincs,
aki őt kioktathatná! ezt mindenki
jó előre jegyezze meg! csak ne tördelné
magát a lepkegyűjtő az éjjelilámpa-fényben,
akár azok a hatalmas pávaszemek lepkék
reménytelen csapkodásaikban.

böller ünnepnapokon

förtelmei közül figyel,
rád emeli borjúfejét,
és elvágja a torkát, hogy
elcsitítsa a kedvesét:

*ne rángatózz, add most magad,
tartalak, míg ömlesz elém!
a tepsibe bő reggeli,
ha felfogom véred, elég.*

förtelmei közül te vagy,
amitől minden émelyeg.
egymást leölve izgatóbb,
halál előtt, mi még remeg.

*úgy rángatózz, add most magad!
rád emeli borjúfejét.
kiadós villásreggelim,
így csitítja a kedvesét.*

téli medve

még csak október vége volt,
téli álomra készült.
cukrot, vodkát és némi bort
adtak neki, ha blattolt.

egyébként verseket szavalt
részeg hontalanoknak.
nem keresi ma sem a bajt,
akit kukák etetnek.

de fennhangon mormolta ő
a rég bevágott rigmust.
ki tudja, mennyi szeretőt
dobott, és mennyi hitet.

eszméit lassan élte fel,
zsírját a téli mackó.
de csonttá fogyva nevetett
a végső hidegekre.

Frankfurti zöld szász (2000; művészkönyv; n: E. A. I–XI., 1–10.; szitanyomat Fabriano papíron; 20×18×1 cm; a Bibliothèque de Mulhouse, a Petőfi Irodalmi Múzeum gyűjteményében és magángyűjteményekben. A mű szerepelt a frankfurti Goethe-Múzeum Catharina Elisabeth Goethe című kiállításán 2008-ban)

Mamikám*

Nekem nem az anyám vót az anyám, mer az csak olyanra tanított, ami rossz, és még jó, hogy nem én vótam a Bogi, mer akkor még más is lett vóna, amit, ha az apámba nem gyullad fő a pálinka, akkó nem lett vóna, de akkó a néger se jön oda, ahó mi vagyunk, marad ott Birinkén vagy a börtönbe a többi négerre. A Maris, kérdezte a Mamika. Nem, a Maris se vót az anyám, mer ő nem vót senkinek az anyja, a saját gyerekeinek se, mer azokkal is én vótam, amikó nem vótam iskolába, mer még járni köllött, mer kijött egy ember, hogy mé nem járok, mondom, hogy öreg vagyok aho én má, de az az ember azt monta, hogy tizenhat éves koromig járni kő, és ott jártam a parasztokkal, hatodikos vótam, mer mindig megbuktam, mer nem segítettek a tanárok, monták, hogy nem kő semmit csinánom, csak beírják mindenhova az egyest. Osztán a végén áttettek kiségitő osztályba, amikor lett olyan osztály, mer minden cigán oda kerút, a tesvéreim is, akiket a néger tesvére váltott ki az intézetből, meg a Bogi kisjánya is, mer a Bogi azt otthatta a néger tesvére, mer az meg odakötözött hozzánk, a mi házunkba egy emberre, olyan kis ember vót, de az is nagyon fekete vót, soha nem szót, mer a néger tesvére mondott meg mindent. Aszt meséte eccer a néger tesvére, hogy csendes ember, meg kicsi is, de az ágyba olyan, hogy mindent tud, és akkora van neki, mind a combja. Odakötöztek a mi házunkba, hogy addig ott fognak lakni, amíg a néger meg az asszony, aki szűt, így szoktam nevezni a Mamikának, hogy az asszony, aki szűt, ki nem gyün a börtönből. De utána se kötöztek e, mer jó vót nekik ott, a néger meg hiába szabadút, nem tudott a seggin maranni, ment, hogy píz meg píz, az kő, oszt megin bekerút. Valaki azt meséte, hogy ott má nem csak lopás vót, hanem súlyos testi sértés is, és én ezt a négerrel e tudom képzeni, mer minket is bántott. Kár az ilyet kiengenni, mer nem fog dógozni, oszt éni kő valamiből, ha meg nem dógozik, akkó nem marad más, mind a bűnözés, visszakerű mindig, de míg kint van, ki tuggya, hány embernek tesz rosszat.

A Bogi meg otthatta a gyereket, főment Pestre, hogy itt mindenki olyannak tarcsa, amilyenek tartották, hogy fótos. Főment Pestre, hogy ott más lesz, mer senki nem tuggya aszt, ami itthon történt, oszt tiszta lappa kezdhet. Nem tuggyuk, mi csiná ott, de jót biztos nem, mer Pesten, ezt monták, hogy ott olyanok a cigánok, hogy mindent megcsinának, amit nem kőne, uccán rabónak, má a gyerekek is, meg árúják a kábítót, meg vannak olyan cigánok, akik befogják az olyanokat, mind a Bogi, osztán kiviszik külfödre, oszt ott hasznáják őket, hogy kurvák legyenek, de nem annak annyi píz se, hogy hazagyűjjenek, még látogatóba se. Itt is vót a faluba valaki, nem mondom ki a nevit, mer nem akarom, hogy megtalálja az az ember, akinek dógozott, hogy úgy szökött meg, mer mindenre kényszerítették, olyakot köllött csinányi, amit soha nem akart vóna, mer fájt, és amikó mondta az embernek, aki odavitte, hogy ezé azé több járna, az ember összeverte, hogy egy életre jegyezze meg, hogy ezé mi jár, hát pont ez. Az vót a szerencséje, hogy vót egy ismerőse, aki abba a városba dógozott, de rendesen egy gyárba, Cürükbe, vagy hol, oszt az adott neki annyi píz, hogy haza tudjon gyünni, és egyszer megszökött, északa ment e vonatta, de nem mert alunni, mer fét, hogy az ember utána kűd valakit, hogy visszavigye. Vót neki jánya is, az meg, a franc se tuggya, hol él, nevelőszülőkhő lett adva, pedig ő nem mondott le róla soha, az az ő jánya, az ő vére

* Részlet a készülő regényből

meg az apjái, de apja az nem vót má akkó se, amikó megszületetett, és ő nem olyan, mint az, aki engem szűt, aki haggya, hogy evegyik a gyereket, és úgy nőjön fő, hogy semmit nem tud róla, de mégis olyan lett, mer nem mer érte menni, mer fé, hogy útközben mi lesz veled, ha megtalálja az az ember vagy annak az embernek, Laci, így mondta, a Lacinak az ismerőse, vagy megtuggyák, hogy hol él a jánya, oszt rajta ának bosszút, mer ezeknek semmi nem drága, bármit megcsinának, még egy gyerekre is. Most még mindig így él, hogy nincs neki jánya meg embere se, és nem is lesz, mer kinek kő olyan, akit az únióban használtak. Ezt egy ember monta, hogy úniós kurva. Ement a háza előtt ennek az embernek, mer úgy tudott bódba menni, oszt kikiabát az udvarból, hogy úniós kurva, a magyar fasz nem kő. Azé kiabát, mer nem akart emenni vele, amikor monta, hogy mit akar tőle, hogy ad érte píz, de ez a nő má olyat nem akart, mer vót egy nap azután, hogy megszökött és idekötözött, hogy látta, hogy gyün vele szembe a vérző Krisztus, és azt mongya neki, hogy mosd le, jányom, a vért a testemről, és akkor ő lemosta, és a tiszta megváltó azt monta neki, hogy kövess, és ő azóta követi a Jézust, találkozott olyan emberekkel, akik szintén találkoztak a vérző Krisztussal, és monták, hogy a megváltó mindenkit megment, és megtisztít a bűneitől, mer neki minden ember egyforma, ez a nő, akit az uccába az az ember úgy nevezett, hogy úniós kurva, most már régen tiszta lett, meg lett mentve a bűntől. Ilyenek a paraszto, montam a Mamikának, hogy hánnyák a keresztet a templomba, de nem mernének találkozni a Krisztussal, mer kapanyélle törné le a derekukat.

Nem vót nekem más anyám csak a Mamika, ő monta meg nekem, hogy mit hogyan kő, hogy rendbe legyenek a dógok. Mindig maradjon legalább húsz forintom a hónap végére, monta, úgy csinád, jánka, először ne kérj senkitől, add meg, amive tartozó vagy dógozd le, ha nincs píz, osztán minden hónapba maraggyon legalább húsz forintod. De hiába monta, mer nem maradt, mer kevés vót, annyira kevés, amiből nem lehetett kijönni egy hónapig, mer csak olyan munkát kaptam, amijé alig fizettek, az ember meg, az uram, nem dógozott, és kőccsön köllött kérni, hogy legyen miből venni a gyerekeknek, mer éhesek vótak és nem akartam olyat, amit nem szeretnek, mer lecsot akartak, a paprika meg drága vót, mer még alig múlt el a tél, már nem fűtöttünk, mer nem vót fa, meg az ablakok is olyanok vótak, hogy begyűtt a hideg, fáztak a gyerekek, legalább vót egy kis lecsó, mer az köllött nekik. Nincs neked eszed, jánka, ilyenkor nem eszünk lecsot, ilyenkor még az orvos se eszik lecsot, pedig az eszedi a píz mindenkitől, olyat eszünk, ami ócsó, a krumpli, az most ócsó, főleg, hogy tőlem viszed e, oszt nem fizető érte, tanúja má valamit abból, ahogy én csinálom. Tanulok, Mamika, tanulok. Nem tanúsz semmit, mer cigán vagy, annyi az eszed, mind egy cigánnak, nem tucc a hónapra gondónyi, csak arra, ami máma van. Mínek gondójak arra, ami hónap lesz, elig vót ezt a mánát megcsinányi, legalább vót finom lecsó. De hónap nem lesz semmi, arra is gondónyi kő, hogy miből esző hónap. Akkó hónap együvök a Mamikához a krumplijé, oszt akkó lesz paprikáskrumpli, nem? A Mamika meg nevetett, hogy hó tanútak meg a cigánok így gondókonni. Lássa, Mamika, a cigántó is lehet tanónyi, hogy ne roncsuk e a mai napot azza, hogy milyen lesz a hónap. Nem lehet úgy éni, mind a Fialpapát ét, hogy mindig tervezett valamit, hogy mi lesz, oszt mi lett, az lett, hogy jó meghat, amikó nem tervezte, mer aszitte, hogy majd marad idő, egyszer maj éni. Csak most lehet éni, majd nem lehet, Mamika.

Nagyon szerettem a Mamikát, akkor is, ha megszidott, hogy haggya a Fialpapát békibe, mer halottakról vagy jót vagy semmit, pedig nem montam róla rosszat, csak arról beszétem, hogy mé sütittem lecsot. Szerettem, pedig sokszor megszidott, hogy rosszú csinálom, mer tudom, hogy azé monta, mer azt akarta, hogy jó csinájam, mer ő tutta, hogy tudom jól csináni is. Szerettem, és a Mamika is szeretett engemet, mer nem vót neki más, aki rányitott vóna, mer már mindenki meghat, még az Öregmamika is meghat, de az jobb is, hogy meghat, mer vele nagyon nehéz vót, mer ement neki az esze, oszt nem tutta, hogy kicsoda. Van olyan, hogy efelejtí az ember, hogy kicsoda, meg aszt is, hogy a többiek kicsodák, aszt monta nekem egyszer, hogy fé attó az asszontó, aki ott

lakik a házba, ahol ő is, ott gyün-megy, el akar lopni valamit. Az a jánya, hajja, az a jánya, attó nem kő fényi, mer csak jót akar. Nekem nincs is jányom, monta, mer ő még nem is ment férhő, nem emlékezett arra, hogy mi történt vele, meg a saját jányára meg a férjire se emlékezett, pedig én is ismertem az Öregpapat, hát nagyon jó ember vót, nem olyan vót, mind az Öregmamika, soha nem kiabát, ha az Öregmamika kiabát, csak hallgatott, oszt csináta, amit különben is csinát vóna. Hagy mongya, ha én is kiabánék, monta, akkó nem tunnék semmit megcsináni, mer mind a ketten csak kiabánánk. Olyan ember vót, hogy amikó gyütt az erdő, oszt odaért hozzánk, adott nekünk egy marék cseresznyét, belemarkót a hátizsákjába, kértek, hát persze, hogy kértünk, finom májusi cseresznye vót, meg éhesek is vótunk. Ott átunk, meztelen az uccán, ahova az anyánk kizavart, mer nem kő, hogy bent legyünk, alig van hely, oszt gyütt az Öregpapa, akkó még Józsi bácsinak hituk, mer még nem vótam a Mamika jánya, hogy itt egy marék cseresznye, akasszatok a fületekre is, monta és nevetett. Mi akasztottunk is, cseresznyefüggő jó nézett ki. Öregpapa hátranézegetett, nézte, hogy áll az a piros függő rajtunk. No osztán, mikor még a cseresznye ott vót a fülünkön, de az Öregpapa má etünt, akkó gyütt egy másik ember, na, az milyen hülye ember vót, asz mongya, hogy hol loptátok aszt a cseresznyét. Nem loptuk, mondtuk, hanem a Józsi bácsi atta. Nem hiszem e, van annak onokája, hogy kinek vigyen, nem fog az tinektek anni, majd szólok anyátoknak, hogy loptátok, mer belőletek is tolvaj lesz, minden cigán tolvaj, monta, de belőlem nem lett tolvaj, csak egy kis ideig, de az is a néger miatt vót, nem azé, mer én olyat akartam csináni. Persze, ha mindig azt monggyák rád, hogy tolvaj vagy, hát, a végén könnyen tolvaj lesző, néha csak úgy, hogy börtönbe kerűsz, mer aszt monggyák, te csinátad, oszt nem te csinátad, de a börtönbe megtanúsz mindent, meg olyan barátok is lesznek, amilyen barátok vótak a négernek is, mer ő is a börtönbe szette össze azokat, aki segítettek neki lopni. Most is ott ű, osztán majd megin olyanokkal gyün össze, akikke csak rabóni lehet, nem olyanokka, akik azt monggyák, hogy gyere, néger, dógozni.

Dógozni az az ember soha nem fog, azt fogja hazunni, hogy nem vették fő, mer cigány, aszt hazutta akkó is, mikó az anyámho kötözött, de engem is fővettek az öregotthonba mosogatni meg takarítani, pedig cigán vagyok, nem mongya senki, hogy nem eszek abbó a tányérbó, mer a cigán mosogatta e. Pedig van neki szakmája is, nehézgépkész. Aszongya, hogy ement Vácra is, ott egy útépitésre, de monták, hogy má van nehézgépkész nekik, és nem lesz újabb nehézgép, mer ennyi elég, amennyi van. Osztán hazagyütt, hogy megin nem vették fő. Marha részeg vót, úgy láccik, a kocsmába adtak neki, ott nem számít, hogy cigán. Biztos vót píze valahonnét, lopott valakitő Vácon. Nem vettek fő, a kurva annyokat, a kurva annyokat, kiabáta, hogy dögőjön meg, hogy rohaggyonak e, nem kő nekik a cigán, mer má van elig, azt is csak azé veszik fő, mer ócsó. Paraszt is annyit kap, monta anyám. Mi a lófaszt vitatkozó velem, aggyá inni valamit, hallod, aggyá má! Monta az anyám, hogy nincsen mit. Hogy a kurva istenbe nincsen, itthon vagyok, oszt kő nekem, akkó mi a lófasznak gyüttem haza, ha nincs, minek? A Bogi hó van, kérdezte akkor az anyámtó, akit nem tartok anyámnak, mer hát milyen vót, mit nevet rajtam, hát semmit, még az orromot se törűte meg, odaszáratt a takony a számra, mer nem törűte meg, olyan ruhák vótak rajtunk, hogy evesztünk bennük, akkorák vótak, meg éhezünk meg fáztunk, meg lopni vitt.

Nem vették fő, mer cigán, ezt pont egy cigán nem hiszi e, mer mindenki lássa, kik dógoznak az utakon meg az építkezéseken, az mind cigán, aki ott dógozik, aszt meg mind fővettik, őt meg nem vették fő, mer cigán, azt hazuggya, pedig csak nem akar dógozni, soha nem is akart, mer nem dógozott neki az apja se meg a nagyapja se. Nem olyanok vótak, mind az én rendesapám. Az olyan vót, hogy má senki nem tartotta cigánnak, kezibő evett a falu, még a pap is meg a tanárok, akik beírták az eggyest, ha csendbe ülök az órákon, nem csak a parasztok. Oszt monta is az apám, hogy a Bogibó lesz maj ápolónő, belőlem meg lesz maj orvos, mer olyan világ ez, hogy attó, hogy cigán vagy, lehet belőled bármi. Mikó meghat, aszitte, az lesz a kisgyerekbő, aki akkó született, mikó ő meghat, hogy ügyvéd, aszitte, az lesz, ami nem lett, mer nem úgy van, hogy belőle pék lett, ahho

képest, hogy az apja meg az anyja semmik nem vótak, semmibő valaminek lenni, az nagyon sok, az nagy lépés, de onnét má orvosnak lenni nem olyan sok, mer az má olyan, hogy valamibő valaminek lenni. Nagy lépés, gondótam magamba, de még nagyobb lépés onnan tobábbmenni, mer pék lehet az ember még a kisegítő osztálybő is, de orvos az csak akkó lehet, ha mindenbő ötös, és még akkó se biztos, mer vót olyan a faluba, aki az akart lenni, oszt mindent megcsinát, meg tiszta kitűnő vót, a végén, mikó ement a fölvételire, aszt monták, hogy nem kő, osz egy évre rá megin ement, oszt adzt monták, nem kő, az az ember meg annyira elkeseredett, hogy innétő csak ivott, elitta az ötös tudását, oszt a végén, hát az lett, hogy semmi se lett, csak halott, mind az én rendesapám is. Ha nem ha meg, akkor lehet, hogy sikerű valami, legalább a Boginak az ápolónő, de meghat. Hiába döntött úgy, hogy mi lesz a gyerekbő, mer az életirő más döntött, és utána má mindegy vót, hogy mit gondót a gyerekeirő, mer má nem vót, aki gondója.

A Mamika azé is szeretett, mer olyan vót, hogy tutta, hogy a néger vitt bele a rosszba, hogy én nem olyan vagyok, mer én tudom, mi a másé, és semmit nem vettem vóna e. Jó, vót az a pálinka dolog, de az más vót, arról nem is tehetek, aszt is tutta a Mamika, hogy nem magamé csinátam, csak beleszerettem abba az emberbe, különben az is paraszt vót, meg az uram is, de az uram olyan vót, hogy há még a négerne is rosszabb, mer ez még el se ment otthonró, még lopni se, csak a tévét nézte, amikó vót áram, mer vót, hogy nem vót, mer nem fizettük, osztán olyan vót, hogy csak annyit fogyaszhattunk, amennyit megvettünk, az meg gyorsan efogyott, hát persze, hogy efogyott, amikó az ember mindig nézte a tévét, hogy nem tutta megunni azt a sok hülye sorozatot, tele reklámmal, hogy mit vegyé, neki meg nem vót mibő venni valamit, meg e se ment otthoró, mer fét az emberektő, csak a tévétő nem fét, mer ott kicsik vótak az emberek, meg ha hangos vót, lehalkította. Olyan ganaj ember, hogy montam neki, hogy a Mamikának van az a tíz zsák búza, tegnap hozta a Gézabácsi traktorral, oszt csak a fal mellé rakta, mer az vót benne a szállításba, házho vót szállítva, nem házba, azt be kőne neki vinni a szecskásba, mer ott tartotta a Mamika a búzát, ott vót a daráló is, csak bevinni, osztán beleöntögetni a vashordókba, annyi a dolog, oszt nem lesz ott csak a Mamika meg én. Jó, maj megyek, monta és ment? Hát nem ment, eccer asztán mégis odagyütt, hogy berakná a búzát a szecskásba, az múlt héten vót, mondom, nem most, mer akkó má nem vót mit, mer behordogattam én a gyerekekkel meg a Mamikáva, mer nem lehet otthanni, hogy becsap a fal alá az eső, oszt szétázik az egész, oszt megdohosodik. Mit esznek akkó a tyúkok, meg mit eszik a malac, nem, a malac az semmit, mer nem vót má, monta a Mamika, hogy sok az nekem, jánka, tudom, hogy segítesz, de úgy is sok, meg cigán vagy, nem tucc dógozni. De megtanulom, Mamika, megtanulom. A múltkor is, amikó montam, hogy megkapájuk a kukoricát, akkó is mi vót. Mi vót, Mamika, csinátam rendesen. De másnap, mikó kimentem, hát látom, hogy az a sor, amit te csinátá, na, ott osztán minden második elfonnyatt, mer kivágtad osztán visszaállítgattad. Aszitte, Mamika, hogy gyökeret ereszt, aszitte. Dehogy hitted, annyira nem vagy hülye, csak nem akartad, hogy lássam, hogy kivágtad. Jó, nem akartam, mer nem akartam, hogy a Mamika szomorú legyen, hogy ne aszt lássa, hogy má megin milyen jó, hogy rendbe lett téve a kukorica, ha akkó lássa, hogy kivágtam, akkó egy napig se örű, hanem csak mérges, hogy má megin micsinátam, csak jobban alutt a Mamika, hogy arra gondót, hogy milyen szépen virít az új kukorica. Szomorú vót a Mamika a kivágtott kukoricák miatt. Beszéni nagyon tucc, monta, csak dógozni nem.

Jobb lesz, ha nem lesz malac, monta a Mamika, mer má a kukorica se lesz így elig. De akkó finom hurka se lesz meg kóbász se, meg nem lesz mibő kocsonya, csak olyanbó, ami a bőbó van, az meg nem olyan, hogy jó. Nem csinálók kocsonyát, mer abbó keveset nem is lehet, ha meg sokat, akkó ki eszi meg? Hát, Mamika, megesszük mi a Bernikéve. A Bernike olyat nem is eszik meg, mer olyan, amilyen, meg cigán is, de nagyon tud válogatni, olyan étet, amibe benne van a malac körme meg a bőre, biztos nem eszi meg. Megeszem én a Mamikáva. De mindig mindent neked

aggyak oda, amikó az én pízembő van meg az én időmbő. Jobb valakinek odaanni, mind senkinek, Mamika. Nem tudom, monta a Mamika, ha az nincs ott, aki ténleg hiányzik, akkor elig, ha valaki ott van, vagy soha nem lesz elig, mer má mindig egyedű van. A Mamika nincs egyedű, meg nem is lesz egyedű, mert itt vagyok én is. De neked is kő más, neked is, mer nem elig, ha velem vagy, mész ahhoz a marháho, akiho menni szoktá, akiho ehortad a pálinkát. Megyek Mamika, de visszagyüvök mindig. Vissza, mer kő valami. Ha nem kőne, akkor is visszagyünnék, először van a visszagyüvés, utána, hogy kő valami, ha má visszagyüttem. Nem, monta a Mamika, akkor nem gyünné vissza, senki nem gyün vissza, hiába csinálom meg azt, amit a gyerekek a legjobban szerettek, amikó még itt laktak, más életük van nekik, nem érzik má ennek a lekváros buktinak a szagát, amikó sű, nem emlékeznek, vagy annyira nem emlékeznek, hogy haza is gyüjjönek. Egyedű vagyok, csak ez a kutya van, de ez is má olyan süket meg vak is, hogy semmire nem jó, csak kerügetem az udvarba. Azé ugat, montam. Ugat, meg má megszoktam, hogy van, főzök neki is, mer nem bír mindent megenni, oszt néha emondom neki, hogy Bodri kutyám, hegyezd füled, hagy beszéljek mosmá veled. Nem is Bodrinak híják, Mamika. Tudom, de úccse hajja, mit mondok, ez meg megmaratt az iskolábó, meg a Tintásüveg, kifojt a tinta, oszt a fóttya megmaratt, az is, még most is tudom kívüró. Én nem emlékszek semmire, montam neki. Azt azé tudod, hó tartottam a pálinkát. Aszt tudom, montam, de má nincs.

Mindent tuttam, hó van a Mamikáná, de én a másého ténleg nem nyútam vóna, főleg ahho nem, ami a Mamikáé vót. A pálinka az azé vót, mer az uram má nem vót semmire se jó, hiába montam neki, hogy másmilyen legyen, olyan, ami nekem is jó, még aszt se akarta, amit mindenki akar, ha meg amikó akarta, nekem nem vót jó, mer nem tud az ember egy olyan ganajjal ilyet csináni, azé csak kő, hogy tarcsa az ember a másikat valamire, a Mamika is monta, hogy olyan vót a Fialtapa, amilyen vót, de azé mindent megcsinát, oszt azé lehetett ötet szeretni. De azon a ganajon mit szeressek, nem akart má tőlem semmit, meg én se akartam tőle. Oszt hiányzott, hogy nem akar senki, oszt ott vótam, még fiatal vótam, hogy ne legyen az, ami jó, hát arró én nem mondhatok le. Ki kő birnya, monta a Mamika, a papok is kibirják. A papok, mondom, hát a papok nem birják ki, meg senki se birja ki, csak az, aki má rákos, oszt nem tud másra gondónyi, csak hogy fáj neki. Mindenkinek kő valaki, amikó az nincs meg, akkó minden rossz, a jó is rossz, az is rossz, hogy ott vagyok a Mamikáná, mer finom a kávé, a gyerekei hozták külfődrő, de az se jó, csak attó jó, hogy akarok menni az emberhő, attó jó minden kávé, a rossz is. Eszt a dógot nem lehet pótónyi.

Oszt én kerestem, hogy legyen valaki, hogy ne legyen nekem rossz, mer ha nekem rossz, az a Mamikának is rossz, meg a Bernikének is rossz. Kerestem má egy ideje, oszt láttam azt az embert mindig a kocsmába, oszt, akit mindig lát az ember, abbó választ, azt az embert, mer megszokja, hogy az van. Én akkó abba az emberbe beleszerettem, mer szerelmes fajta vagyok, má gyerekoromba is ilyen vótam, még a néger is olyan vót, hogy bele tuttam szeretni, álmodoztam róla, hogy lesz nekem is olyan négerem, mind annak a nőnek, aki megszűt, meg az intézetbe is vót egy olyan, akibe beleszerettem, meg az iskolába is vót, meg később a faluba is vót, nem csak az, akihő hozzámentem. Én annyira szerettem másokat is, csak nem tutták, mer nem mindig montam e, meg olyanokat is szerettem, akik más nő emberei vótak, hát nem mertem mondani, de mindig gondótam rájuk, oszt aszitem eccer, majd meglesznek, mer megtuggyák, hogy szeretem őket, és én köllök nekik, nem az, aki van, mer aki van, az rosszabb, mind én. De nem lettek meg, mer nem köllöttem nekik, végű oszt lett ez a ganaj ember, ténleg egy jó van benne, hogy nem cigán, de rosszabb, mind a cigánok, oszt nem vót má velem má mióta, ha vót, én má nem akartam, hogy legyen, mer nem éreztem semmit, csak, hogy gyün rám, hogy hántam vóna, úgy undorottam. Még fiatal vótam ahho, hogy ez legyen, hogy ne legyen senki, csak az, akit nem akarok, és beleszerettem abba az emberbe, mer ő vót ott, meg én vittem neki pálinkát, amikó más nem vitt, oszt őneki is teccet-

tem, oszt ez má szerelem vót, mer csak az kő hozzá, a két ember, olyan eccerű, amikó megvan, oszt mégis milyen nehezen gyün össze.

Oszt az az ember annyira ivott, ez vót neki a hibája, de mindenkinek van hibája, hogy nem vót neki elég a nyugdíja arra, amennyi köllött vóna neki, hogy elig legyen, mer má nyugdíjas vót, le vót százaléková a pálinka miatt, mer annyit ivott, hogy mindenét föléte a pálinka, a máját meg az epéjít, meg a szívéve is baj vót. Nem tudom, ki gondóta, hogy jó lesz az embereknek, ha szabad otthon pálinkát főzni, kinek jutott eszibe, hogy csak összeszeded a barackot a kerbe, meg a szilvát, ami ingyen potyog le, vagy megmondod a gyerekeknek, hogy kapkoggyák össze, oszt csinász a konyhába pálinkát. No persze, ez az ember annyit ivott, hogy nem tudott vóna pálinkát főzni, mer mindig részeg vót, meg nem vót neki a főzöre se píze, osztán má pálinkára se, meghat az anyja, amíg az vót, addig két nyugdíjbó ihatott. Hiába monta neki az öregasszony, hogy ne igyá annyit, mer emegy az eszed, meg beteg lesző, meg mé nem lett feleséged, hogy lettek vóna unokáim, ennek az embernek ez nem számított, hogy mit mond, osztán meghat, oszt nem mondott semmit, de a píz is kevesebb lett.

Nincs mit inni, monta, én meg nem mertem a Mamikátó kérni, mer a Mamika úgyse adott vóna, mert tutta, mire kő, és ő arra nem adott, mer a Mamika nem szerette ezt az embert, meg azt monta, hogy csak kihazsná, pedig van nekem gyerekek kettő is, meg van nekem uram, meg itt van ő is. No, ezé köllött nekem azt ellopni, mer, ha adott vóna píz, akó veszek a kocsmába vagy a Misko Janibácsitó. Oszt mellé öntöttem, amikor azokat a marha nagy műanyagkannákat emegtettem, meg nem vót ott a tőcsér, ha a Mamika odatette vóna a tőcsért, akkó csak akkor vette vóna észre, amikó tőteni akar belőle, de nem vót tőcsér, és én melléöntöttem, és a Mamika megérezte a szagot, mer ő nem szokott belőle önteni, csak ha gyütt valaki fát vágni, akkó. A tőcsér a hibás, hogy a Mamika előbb észrevette, mind köllött vóna. De ez csak egyszer vót, vagyis többször vót, de másho nem nyútam, pedig nyúhattam vóna, mer tuttam, hol a píz, meg hol van a Mamika nyaklánc, meg a függői, aranybó, de soha nem nyútam vóna olyanho, ami a Mamikáé. Akkó se vittem vóna e semmit, ha meghat vóna, mer a Mamikát még olyankor se loptam vóna meg, pedig akkó má, ha nem é, nem kő neki az a nyaklánc, mer hol horgya a sírba? Biztos etemetnék vele, mer eszokták, gondótam eccer, meg hogy mennyi arany van a temetőbe, hogy annyi, mind a zsidóknak vót. Ha eccer valaki kiássa, gazdag ember lesz belőle, nyakláncal meg gyűrűkke fizet a kocsmába, minek a földbe az a sok arany, kinek jó. Senkinek.

A Mamika azé szeretett, mer egyedű vót addig, amíg mi nem kötöztünk ide az uccába, az Örzsínéni házába, ahonnét kihalt az Örzsínéni, előtte az ember, aszt nem tudom, hogy hiták, az Örzsínéni ura, osztán az Örzsínéni, nem köllöt senkinek a ház, mer nem vót senkije, nem vót nekik gyerekük. Ismertem az Örzsínénit, olyan sován magas asszon vót, mindenkive veszekedett, főleg utána, hogy az ember má nem ét, mer egyedű vót, meg ivott is. Haragudott azé, mer nem vót gyereke, vagy csak olyan bolond vót, vannak bolond emberek, akik csak kijabáni tunnak, oszt mindenki menekü előlük, oszt azok meg anná jobban kijabának, mer nem szereti őket senki, nem tunnak olyanok lenni, mind a Mamika, akit mindenki szeret. Amikó bekötöztünk, má ki vót fosztva a ház, ellopták a cigánok, ami vót benne, ágy meg asztal, meg egy öreg sporhelt, az maratt. Ki visz e egy öreg sporheltet, marha nehéz, meg észre is veszik, oszt főjelentik azok, akiknek szintén köllött vóna a sporhelt, csak nem merték ehozni. Odakötöztünk, az ember befekütt az ágyba akó, oszt nem is ket onnan fő, azóta se, csak ha pisányi köllött menni, meg enni. Előtte nem vót ilyen, vagy ilyen vót, csak még szerettem, oszt nem láttam benne azt, ami benne vót.

A Mamika egyedű vót, mer meghat a Fialtapa után az Öregpapa is, egy darabig vót az Öregmamika, amikó még tudott gondókonni, ő nem szeretett, mer aszonta, hogy buta vagyok, hogy a tyúknak több esze van, mind nekem, nem érek semmit, mer semmit nem tudok, meg a gyerekeim is buták lesznek, mer a gyerekek olyanok lesznek, mind az anyuk meg az apjuk, nincs tőlem

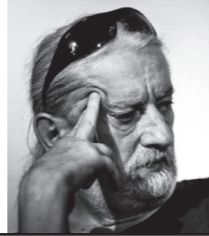
mit tanúni, meg az apjuktó se, a tyúkbó is tyúk lesz, monta. Ilyen vót, de én nem hattam magam, montam neki, hogy Öregmamika, lehet, hogy buták lesznek, mer csak olyanok lesznek, mind én, nem lesz belőlük olyan, amire az én rendesapám gondót, de legalább velem marannak, mer mos mi van a Fiatalmamika gyerekeive, hiába vótak olyan marha okosok, hogy mindenki monta, hogy nagyon azok, még az iskolaigazgató is aszonta, hogy nem vótak anná okosabb gyerekek itt az iskolába, mióta ő az igazgató, az meg nagyon régen van, mer mindig is ő vót, má senki nem emlékszik olyanra, hogy ő nem vót, a legöregebb tanítónőt is ő vette fő, nem csak a legfiatalabakat. Vótak róla dógok, hogy kiket vett fő, meg mé, meg mé van az, hogy alig van férfitanár, de a Mamika aszonta, hogy az nem igaz, mer az igazgató úr olyan, hogy nagyon rendes, amikó az ő fia rosszú lett az iskolába, az ölibe vitte át az orvoshó, hogy gyógyítsa meg, elájút, oszt az igazgató rázta a kezive, hogy gyerek, ébreggyé, oszt nem köllött meggyógyítani, mer mire az orvoshó értek, meggyógyút magától, szerencsére, mer itt a faluba mindig olyan hülye orvos vót, aki semmit nem tudott meggyógyítani, ha valaki nem náthás vót, azt rögtön bekütte Vácra a kórházba, annyira fét, hogy nem tuggya megmondani, mi a baja, oszt meghal. Kábítós vót, aszonták, mer neki hivatalbó járt a kábító, nem köllött fizetni érte.

A falukba úgy van, hogy jobb, ha magató meggyógyú az ember, mer különben az orvostó meg is halhat, a kórházba is, mer ránéznek. oszt lássák, hogy honnan van, ahonnan meg van, ott nem érnek semmit az emberek, nincsen rájuk írva, hogy milyen okos gyerekei vótak, a Mamika is úgy néz ki, mind mindenki itt a faluba, csak a gyereki néznek ki másképp, de azok nincsenek itt, mer hogy is mutatnának itt olyan ruhába, amijenbe járnak Amerikába. A kórház is életveszély, nem csak a körzeti, beviszi a mentő, oszt a hullaszállító hozza vissza másnap, pláne, ha cigán vagy, az még rosszabb, nincs olyan orvos, hogy a cigánt meggyógyícsa, ha meggyógyú csak azé van, mer véletlenű. Amerikába más, mer láttam a sorozatokba, hogy ott van néger orvos, ott nem kő fényi, ha néger az ember, mer azok segítenek, de cigán orvos az nincsen, csak az édesapám gondóta, hogy lesznek, hogy én is az leszek. A Mamika ezen mindig nevetett, hogy az apád is hülye vót, ha aszitte, csak kenyeret sütni tudott, de hülye vót, nem ivott vóna annyi pálinkát, hogy meghajjon, ha nem lett vóna hülye. A Mamika ne mongyon ilyet az édesapámró, montam, mer az nekem szent, mer csak ő maratt nekem meg a Mamika, de ha a kettő között kő választani, akkó én őtet választom, mer az ő véribó vagyok.

A cigán olyan, hogy nem lehet neki akármit mondani, monta a Mamika, hogy mindenem megsértődik, oszt kígyótbékát kijabá a másakra, meg elátkozza, hogy dögöjön meg mindene, meg utána hajjon meg ő is, hüjjon ki a bele meg a bőre, pedig én nem mindenem sértöttem meg, csak azon, amit az apámró mondott, mer olyat nem mondhat, még ő se, mer én se mondok az ő apjáró olyat, mer tudom, hogy az apja, de az Öregmamikának megmontam, hogy mi van azokka a gyerekekke, akikró az az igazgató is, aki megmentette a Mamika egyik gyerekit, az is monta, hogy ezek előtt a gyerekek előtt nagy jövő áll. És akkó ementek, még csak gyerekek vótak, má ementek Pestre, hogy ott tanújonak, hogy még okosabbak legyenek, oszt hogy ott mennyi rossz érte őket, senki nem tuggya, mer nem beszéltek róla, mer csak azt köllött mondani, amikó hazagyüttek, hogy mennyire jó ott, meg a Mamika is aszt monta mindenkinek, hogy nagyon jó helyen vannak, a tanárok nagyon figyelnek rájuk, mer szeretik őket, mer jó visekennek, meg jó is tanúnak. Oszt csak nem vót valami jó, mer az vót, hogy evégeztik az iskolákat, úgy végeztik, hogy dicsérette, ahogyan az igazgató is monta, olyan munkát kaptak vóna, amilyet akarnak, de alig marattak Pesten, má azon vótak, hogy emennek külfödre, hogy oda vigyik azt az okosságot, ami itt termett a faluba, azé ez nem éri meg az országnak, montam, mennyibe kerűtek. Nem tuttak mást csináni, monta a Mamika. Haza is gyühettek vóna, montam a Mamikának. Haza nem, monta a Mamika, mer olyat itt nem kő csináni, amit tanútak. Mi vót az, kérdeztem, mer nem tuttam, hogy mi, ő meg monta, hogy mi, de nem tuttam, hogy az mi, akkor meg is értettem, hogy olyan tudásra itt a faluba nincs szükség.

Ementek Amerikába, mingyá a tanulás után, legalább Pesten marattak vóna, vagy Vácra, ha má nem itthon, de nekik nagyon e köllött menni. Oszt, hogy ott micsinának, azt nem lehet tunni, az biztos, hogy csak nagyon ritkán gyűnnek, és akó se maradnak sokáig, meg olyan gyerekeik vannak, akik nem tunnak az udvaron pisányi, mer fének a kakastó meg a gunártó, meg nem mernek bemenni az udvaron vécebe, mer asziszik, bele fognak esni, jó, én is montam nekik, hogy az alatt a juk alatt van egy nagy alagút, tele szarral, oszt bele fognak fullanni, no azután pláne nem akartak menni. Hát ilyenek lettek, meg magyarú se tunnak, hiába akarna a Mamika mesét mondani nekik, mer azt ők egyáltalán nem értik, mirő szó. Hétmérfódes csizma meg égigérő paszuj, nem tutták, mi az, én se tudom, mit jelent, de legalább értem. Szép, ügyibevaló legin vót ez a királyfi, meséte a Mamika a Bernikének, abbó a könyvbó, amit még a gyerekeinek vett, mer csak neki tudott meséni, mer ő vót ott, szép, megakatt az ember szemé rajta, az is vót, amit a tejbe apríccson, de mikó mié, mié nem, de a szomszéd kiráj nem atta neki a jányát, pedig az hajlandóságot mutatott iránta.

Jó, a Bernikének is megvan a baja, mer úgy született, hogy megszorút a nyakán a kődökzinór, oszt aszt monták, nem kapott egy percig levegőt, és akkó epusztút neki valami az agyába, járt is osztán iskolába Pestre, hogy megtanicssák dógokra, de amikó hazagyütt, mindent efelejtett, vagy má Pesten se tutta. Nem tud óvasni, meg számóni se, ha a Mamika monta neki, hogy mennyé bód-ba, oszt hozzá nekem ezt meg azt, akó meg köllött mutatni, mi van a dobozon, oszt tudott hozni, főleg, ha szép kép vót, de elóvasni nem tudja, hogy mibe mi van. A Bernike, az se ért mindent, de ha a Mamika mondott neki olyat, hogy kirájfis meg kirájjános mesét, amibe nagy lagzi vót a végén, meg sokat ettek, azt nagyon szerette, tutta, mire kő várni, mer tutta, mi lesz a mese vége, és az a fontos, nem az, ami közbe vót, hogy ilyen szerencsétlenség meg olyan. Meg a Bernike akkó is ott vót, a külföldi gyerekek meg nem vótak ott. Tuttam, amikó emennek, a Mamika sokat rí, hogy olyan neki, mintha nem vóna unokája, meg nem vóna gyereke se, mer ténleg nem vót, azé is szeretett minket, mer mi olyanok vótunk, hogy ott vótunk. Még monta is, hogy a Bernike soha nem fog főnyőni, mer a kődökzinór miatt, hogy nagy lesz, mer nagydarabb lett a Bernike, csak a fejibe nem nyó fő soha. Nem, montam, a Mamikának, meg azé én így is szeretem őtet, mer ő ilyen, nem lehet máshogy szeretni, ha ilyen. Abba is van jó, hogy nem nyó fő, monta a Mamika, mer akkor ő örökké velünk lesz. Hát, velünk is vót, a Mamikának mosmá biztosan örökké. Úgyhogy montam az Öregmamikának is, hogy hiába mongya, hogy buták, mer van, amiben jobbak az ő onokáinán. Mibe jobbak, mibe jobbak, kérdezte az Öregmamika, oszt olyan gógös vót a hangja. Abban, montam neki, hogy vannak. És ahhoz képest, aki nincs, az is több, aki olyan, mind a Bernike. Az Öregmamika akkó hallgatott, oszt nem gyütt elő azzal, hogy mennyi pízük van Amerikába, meg milyen házuk, csak hallgatott, mer tutta, hogy igazam van, mer mindegy, mi van Amerikába, mer csak az van, ami itt van.

Szamizdatlét¹

(emlékezés Balaskó Jenőre)

elolvassa megfelel igen
fentről odaszólnak nem
fertályórányi hezitálás van
kiteljesedik akit elér
hi szen
hely zet

Árnyék és ibolya

(emlékez és Tornai Józsefre)

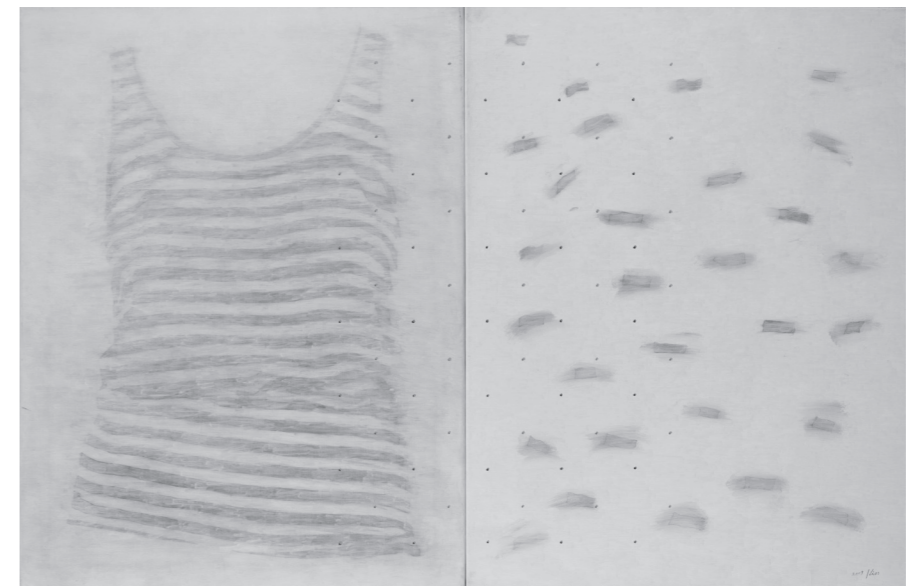
borozgatásaink közepette lelkesen
boldog látomásokról mesél
nyárdélutáni fogyhatatlan erővel
megejtő előadásmódja lenyűgöző
JÓSKAJÓSKAJÓSKA
fe led he tet len

¹ Köszöntjük a hetvenéves szerzőt, és további eredményes alkotómunkát kívánunk!

Felülragasztás eltávolítva

(emlékezés Csengey Dénesre)

Marsall születésnapja először
aztán keszthelyi horgászat
majd' a. gy. betiltásképletei
megrendítő halálhíred végül
füst ka ri ka ke ret ben
szel lem árny kép pé

„Én ámulok, hogy elmúlok” J. A. (2009; olaj, grafit, vászon; 80×120 cm; készült a szegedi REÖK palotában rendezett XIII. Táblaképfestészeti Biennáléra)

A GYULAI VÁR SZILUETTJE

Ahogy egymás után eszed a linzereket, a fémtálcán látható lesz: *Gyulai emlék*. Némi fénymaradvány, és a vár sziluettje. Gyula mindig ott volt közöttünk. Az összekötött képeslapokon, amiket hetente átnéztem, nem tudom, mit remélve. Hogy találok egy nekem címzett lapot, rajta Mazsolával és Tádéval? Üzenetet nekem, a sosem látott rokontól? Anyám a gyulai lapon *anyucinak* hívta, magát, erre nem emlékeztem. Sosem hívtuk *anyucinak*. Vagy mégis? Annyi biztos, hogy a várat sokszor lerajzoltam.

Ilyen a vár. Várszerű. A többi vár jórészt csalódás. Itt viszont van bástya, nagy víz, meredek fal. Összetartozik itt minden, a vár, a zászló, a kacsák, és a mozgásban lévő felhők is. Mint a képeslapokon. Először a családot rajzoltam le, aztán egy házat piros tetővel, kéménnyel, majd a várat, ami megvéd minket. És egy fát is, amin keresztüllélegzik a táj. Gyula: az első kirándulás. Ágyúgolyók – ezek szerint tényleg voltak ilyenek! – hökkentem meg. Forró nyári nap volt, álltunk a vár bástyáján. Faltól falig járt a meleg szél.

Másnap tudtam meg, hogy apám nagybeteg. De ott, Gyulán még minden rendben volt. Az első negyven év, a képeslapok, a vár. Aztán másnap a telefon. Majd lélegzetet venni a hallgatáshoz. Ugyanaz a forró levegő.

Chagall szárnyai

Boldogságban úszó színek
A lábak csak
a szárnyak melletti
terelőlapátok
Úszik minden ami él
a vörös Operaház
a kék Eiffel-torony
a sárga valkűrök
zöld csak Beethoven kórusa
Milyen Tejút tart fenn
ekkora tánckart és díszletet?
Mikor lesz csillaghullása
ránk az ikon-alakoknak?
Kinyitva felettünk
a kupola s felzeng
Becsorog rajta
a telihold hosszú hajfonatba fésült
aranysugara

Notre-Dame

Fájó, nyílt torok:
a Székesegyház kupolája
kiált az égig
tornyát elnyelte a sötét

Némaság tölti be
hajódat
orgonád hangjai tartják még
a falakat:
beköltözött oszlopaiba
az örökkévalóság

Mi ad védelmet?
hol a biztos alap?

merre bújjon
aki fél?

Égig tornyot olyan kéz emelt
ami áldást is osztott
átkot elűzött
állványok tetején
sem fogta el szédülés:
tudta a Magasat
élte az Eget
imába foglalta minden követ

Nem tarthatta más meg
ennyi sok századon át
csak az áradó fény
és a csillagokba fűzött
nyíltorony
tűhegye

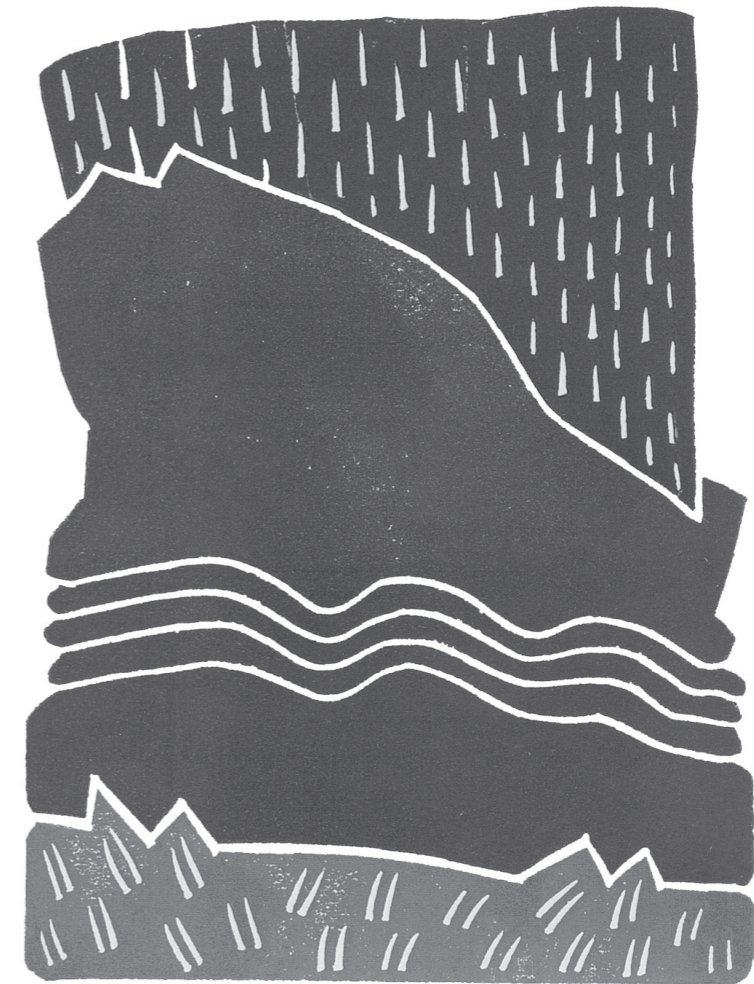
A Saint-Victoire fohásza

Paul Cézanne emlékére

Vonalakból hullám
hegyhátból tenger
olyan határokon lép át az ecset
hogy a táj fergeteg
a csendélet filozófia
arkhék bújnak meg a hagymás tálakon

Víz
föld
levegő
apeirón!
Adj új nemzót a teremtésnek
vedd el mi eddig volt
csak név csak hagyomány
új jelentésben tündököljön
víziód víziónk
a vad talány
megfejthetetlen mint az óceán
fárosz és kikötő
de üldöző cápa is
veszély mely új utakra sarkall

tengerikalmár-szemed
görbe kalapod
alól valaki folytatja
továbbviszi a tekintetet
az akire nézel
vagy ott áll mögötte
ki hálóját kiveti
sötét nagy vizekre

„Égről és Földről” (2002; linómetszet Lana papíron; n. E. A. I–XII., 50×33 cm)

Zenekari árok

A tűz hangszer. Egy több méter magas máglya zenekar. Vastag rönkök oldalt méterbe vágva, precíz rakatokban, s erdei köbméterben mért olvadó jégmadarak.

Csak a túl vékony ágak a martalékok. A lángok tolakodnak, mint a hegedű élő játéka. Egy hegyi juhar lobog. Lehetett volna belőle violín is.

Lassan izzó, megsemmisülő koronák hőjében remeg a levegő. Hatalom dönteni, mi égjen most, s mi csak később.

Adni akartam. Mindent. Nem maradt másom, csak az alufóliába csomagolt Nap. A parázsra hajítom. Azt kapod tőlem.

Zalai fúrófejek

A domboldalban fáradtan forog az olajhímbe. Alig van már mit felhozzon mentségül.

Odalent egyre kevesebb bomlástermék vár arra, hogy felöklendezze a föld és ereibe zárja a nehézipar.

A tócsák felszínén ma is aranykarikában rendeződnek a szén-hidrogének, de a vasárnapok többnyire már húsleves nélkül szaladnak világgá a viaszosvásznon.

Az itt rekedt bányászok még feketét köpködnek, a zuhanytálcában sötétsárgán folyik le az 1000 milligrammos C-vitamintól és a kevés folyadéktól a naplemente.

Az iroda vakolata versenyt pereg a vállalati üdülő homlokzatával. Győztes nincs, ugyanannak a homokórának az alján oszlik minden levált részecske.

A kísértetfalut a feslett lepedők alól már a lelkek is elhagyták, csupán az utolsó olajmunkás látja még néha a vécészsze belső falán a zselés illatosítóba képzelt Balaton formáját és színeit.

Metakommunikáció

Virágbolt szagú az erdő. Megél magától. Nincs szükség emberre itt. Nem göndörödik szalag az olló életől. Keretet ad a fotoszintézisnek a rengeteg.

Zöld a szemem is. Hajlamosabb vagyok néhány betegségre, mint akinek nem ilyen. Színét vesztheti a bőröm. Meg is fagyhatok nélküled.

Bár megfagyni mindenki ugyanúgy szokott. Minden a végtagokkal kezdődik. A hideg, s a távolság is konzervál. A hüvelyk- és a mutatóujjam közé ilyenkor befér a legnagyobb fa is.

Olvasnom kellett volna a liget testbeszédéből. Összekulcsolt ágak lehunyt szemeid előtt. Nem sok jót jelentett.

Akkor még elhittem, hogy az igazi ölelésben két törött cserépdarab tökéletesen újra egyesül és a pillanatragasztó kibuggyan a szorítástól.

A leandervirág illata

Mindenki a borovi fenyők árnyékát kereste. Napozóágyak, úszógumik, szétterített törülközők, strandtáskák borították a kavicsos fővenyt. El lehetne menni egy távolabbi öbölbe is, ahol nincs tömeg, zshivaj, de az túlságosan nomád, nincs zuhany, uszadék rönkök és kövek a parton; kényelmetlen, inkább hanyatt feküdtem, hogy többet lássak a horizontból. A harmadik napon már ellustul annyira az ember, hogy nem keresgél parkolóhelyet az úttalan utak mentén, a sziklák között, csak azért, hogy egyedül legyen. Hiába kristálytisza a víz, azért az a kényelmesebb, ha a hideg sör csak éppen karnyújtásnyira van, és még hideg is marad egy darabig a leanderbokor tövében, nem baj, ha percenként szaladnak át a törülközőnkön a gyerekek. Annyian azért nincsenek, hogy ne lehetne elviselni.

Ez mégiscsak a tenger, a partja végtelen. Békés nyaralóhely, arrább lehet menni, vannak kiépített napozók, lehet csónakot bérelni. A hosszú alkonyi sétákon el lehet olvasni a plakátokon, hogy mi mindent kínálnak. Nem akartam hinni a szememnek, volt olyan hajókirándulás, amely korlátlan italfogyasztást biztosított.

Már másnap feltűnt, melyik az a járat. Úgy nézett ki, mint a kalózhajók, fekete vitorlákkal, és amikor partközébe ért, az utasai éktelen tombolásba kezdtek, a zene is odahallatszott, a dobok ütemére ugrált az egész hajó, és ahogy közeledtek, látszott, hogy mindenki részegen ordít, énekel, ahogy a torkán kifér, szemlátomást fiatalok, majd eldőlt a hajó, mert a part felőli oldalon hajoltak ki, és tomboltak, ahányan csak voltak, hogy tudassák: megérkeztek, és integetnek nekünk, mi pedig vissza. Ilyen a bohém és laza nyaralás. Makarska erről híres.

De lesz tűzijáték is a világitótoronynál, és itt rendezik meg az európai motoros találkozót a hétvégén, hirdette egy még nagyobb plakát.

Másnap délelőtt már erről szólt itt minden.

Megérkeztek, kapta fel valaki a fejét a távolról érkező, jellegzetes motorhangokra. Össze sem lehetett téveszteni a sorozatpufogás egybefolyó robaját.

Délutánra megérkezett az első nagyobb csoport, alapos feltűnést keltettek.

Úgy jöttek, mint egy militáns sereg. A városi strandot szinte teljes szélességében előzönlötték, már önmagában is feltűnést keltett a jelenlétük, egymással rivalizáló ruházatukat pillanatok alatt ledobálták magukról, és anyaszült meztelenül, ordítva rohantak a felcsapó hullámok felé.

Csak így szétdobálni! Nem félnek, hogy valamelyik szegecselt szerkó esetleg megtetszik valamelyik itt nyaraló suhancnak, és elcsőrja? Ezek egy vagyonba kerülhetnek...

Edzőterembajnokok, fél kézzel vízbe fojtanak, aki hozzá merne nyúlni a gatyájukhoz.

Nekünk rendezték ezt a sztriptízt? Honnan jöttek? Szakállasak, vörös szőrzet borítja őket tőtől talpig, mint a rókákat.

Csak úgy, a körülötte állókhoz intézte a szavait fennhangon egy lány, és beszélgető csoporttá alakult nyomban az események hatására az éppen ott napozók közössége.

Easy Rider, fújta ki maga elé a füstöt dívásan csücsörítve egy javakorabeli hölgy. Rebel without a case, ezek a címek nem ismerősek?

Nem szaunázni jöttek, felfogtad, baby, fűzte tovább egy suhanc.

Ennek a motoros kolóniának az a tradicionális védjegye, ha elérik a tengert, úgy vágatnak a vízbe, mint a paripák!

Mint egy izomnövelő reklámfilmbe.

Még sehol nem okoztak botrányt a feltűnésükkel?

Alig száz méterre van a naturisták kempingje, miért nem ott rohantak a habokba ezek a medvék?

Mert nem engedték volna be őket, éppen azért van bekerítve, hogy az ott nyaralókat és a területüket védjék.

Mindennek ára van.

Mi nem vagyunk bekerítve!

A leanderbokrok alatt hosszú sávban a motorosok levetett ruhái és holmijai heverték. A „helybeli” turisták a látottak és hallottak hatására meg sem közelítették. Mintha egyúttal fertőzőek is lennének.

A leanderek errefelé fává nőttek. Nálunk nem nőnek ekkorákra, még így is a kert legszebb díszjei. Mindegyik a tengerpartról származik, mert csak ezek az illatos fajták. Meglehetősen igénytelenek, a bőrrönd alján néhány lenyesett ágacska mindig túléli az utazást, hogy aztán néhány hét alatt gyökeret eresszen otthon egy befőttesüvegben, és egy év alatt akár méteresre nőjön. Csak télre nehéz a pincébe cipelni őket, mert egyre nagyobb dézsát követelnek maguknak az évek múlásával.

Szokásunkká vált, hogy nem kagylókat vagy kavicsokat gyűjtünk, hanem leandereket. Mert ezek velünk élnek. Mindegyikről tudjuk, honnan származik. Nemcsak a virágjuk alakja és színe jellemző, hanem a formájuk, a karakterük is. Legelőbb a rhodoszi sárga nyílik ki májusban, a nárciszra hasonlít. A nápolyi pink harsány színe olyan, mintha manapság keverték volna ki a genetika rafinált palettáján. A monacói fodros barackszínűnek a látványa is szecessziós. A San Marinó-i cserje ugyanolyan, mint eredeti élőhelyén, a sziklákon, nálunk sem nő nagyobbra, pedig bőséges táptalajt kapott, és olyan gömbvirágzatot hoz, mint a labdarózsa. Vele ellentétben a firenzei társa izmos fává nőtt, és a csúcsán kibomló széles, halványlila szirmai leginkább a mákera emlékeztetnek.

A fűszeres, sós levegőbe a szellő folyton belevegyítette a dúsan virágzó, közeli leanderek illatát. Úgy szívtam magamba, mintha lélegeztetőgépre kapcsoltak volna. Egyik kedvenc novellámban Cholnoky László arról ír, hogy a leandervirág illatában az összomorúságot érezzük. A ködlövágok visszatérő motívuma volt, de mindegyikük másként fogalmazta meg a szecesszió melankolikus életérzését. A *Leandervirág* című novellája először a Nyugatban jelent meg, a bekötött példányban többször is elolvastam. Mindig ez jutott az eszembe a kertünkben nyíló leanderokról. Édeskés, egzotikus illatukban azonban sohasem éreztem szomorúságot, inkább a tengerhez kötöttem, mert felidéztek a távoli kékséget, ahonnan származtak.

Magam mellé ejtettem a könyvet, amit éppen olvastam, mert olyan unalmas volt, hogy még a címét is folyton elfelejtettem.

Közben a motorosok jókedvűen, csapzottan visszatértek, és úgy vált ketté előttük a nyaralók tömege, mint Mózes előtt a Vörös-tenger.

Mitől van ilyen heves előítélet körülöttük, hiszen senkit sem bántanak, vetette fel valaki a kérdést az egyik felfújható krokodilon heverve. Mintha ezt már meg sem hallották volna. A délután a maga medrében zshivajgott tovább.

Másnap a teraszos részen foglaltam magamnak napozóágyat, állítható napvédővel, vettem két magazint és két napilapot, ezzel elvoltam egy darabig.

Nem vagyok korán kelő, a többiek már elolvasták a legérdekesebb híreket. Az itteni közvetlenség része az is, hogy mindig akad, aki fennhangon olvas, mindegy is, hogy kinek. Aki megérti, az meghallgatja.

A tisztázatlan halálesetek mindig feltűnést keltenek az újságok címlapján. Nézem én is a magam példányán, miről van szó. A szenzáció persze beszédtema lett a parton; innen is, onnan is hallottam beszédfozlányokat, egy üveg sör mellett elég durván tudnak fogalmazni. Azt is megjegyezték, hogy a leégett erdőkért errefelé nyaranta a külföldi turisták a felelősek, mert szórakozásból tüzet gyújtanak a vízparton, és részegen, drogosan nem gondolnak arra, milyen gyorsan felizzik a parázs a kánikulában.

Persze, a skandinávok kövekből kandallót formálnak.

Nincs is olyan nyaralási idény, hogy legalább a fél hegy le ne égne.

A száraz aljnövényzet, a gyantás borovi fenyő gyorsan lángra kap.

A rosszallás másik oka az volt, hogy a bulvársajtó lehozta a három motoros fotóját, a pólójuk egyértelművé tette, melyik országból érkeztek, izmos karjukon a tetoválásaik annál nagyobb felháborodást keltenek.

Bárki azt varrat magára, amit csak akar, éppenséggel közismerten gonosz jelképeket is.

Attól még nekünk lehet erről véleményünk, nem?

Néhány hivalkodó tetkó a kigyúrt vállakon jócskán visszavett a közvélemény empátiájából.

A teljes történetet csak a harmadik napon lehetett összerakni. Az első híradás szívhalálról szólt, amit a feltételezések szerint szintetikus drogok okozhattak. Mindhárman ugyanott, ugyanakkor haltak meg. Másnap nem közöltek újabb részleteket. A harmadik napon azonban néhány mondatban összefoglalták az esetet.

A három motoros éjszaka letelepedett a tengerparton, egy félreeső öbölben, nyilván ott akarták tölteni az éjszakát. A közelben, a hegyoldal tövében nyalábba bálázott száraz ágakat találtak. Talán ez adta az ötletet a tűzgyújtáshoz, a hangulatos vacsorához és italozáshoz, talán a *Smoke on the Water* riffjeivel, a tenger hullámain visszatükröződő lángokkal. Félig elfogyasztott italokat és ételmaradékot találtak körülöttük. A leander méreganyagait mutatták ki a szervezetükben, oleandrint, cianidot és neriint. A bulvársajtó sosem terheli az olvasóit ennél bonyolultabb orvosi szakkifejezésekkel, a cikk legyen rövid és rémítő. A toxikus anyagok a száraz leanderágakból szabadultak fel, ezt lélegezték be a füsttel, vagy fogyasztották el a nyársra szúrva sütögetett ételekkel, ami végül szívhalálhoz vezetett. Talán egész éjszaka füstölgött a parázs mérge, amit folyamatosan belélegeztek. Belegondoltam, hogy a leandernek minden része mérgező, leginkább a szára, amit meggyújtottak. Egy gyereknek egyetlen levél vagy virág is végzetes lehet. Ahol nem nyílik leander, ott honnan tudhatnák? A cikk megemlítette, hogy Diocletianus palotájában, Splitben a patkányokat leanderfőzetbe mártott nyers hússal mérgezték.

Összehajtottam a Slobodna Dalmaciját, és kimentem a szálloda elé, aztán tovább a felső, pálmafás sétányra, hogy majd egy padon olvasgassak tovább. Menekülő útvonal volt a forráságból, rálátással a tengerre, a nyitott teraszokra. A motorosok hosszú asztalára alig győzték hordani a pincérek a csapolt sört. A csíkos ponyva alatt hűsöltek a parton.

Zsibbadás

Böndör Pálnak

Beütöttem a könyököm az íróasztalba, váratlan vendégem lesz. A könyvedet bújtam, épp ennél a sornál lehorgonyozva: „szavamon fogni engem te sem tudsz”. Pedig itt vagy, legalábbis a könyved, a változásod kórrajza. Hiába töröm a fejem, nem ugrik be, ki látogat majd meg; hiába olvasom újra a versed, kislisszolsz a sorok közül. Miután fölépült az életmű, az afféle szócsavarok, mint a „lélek”, sehová sem férnek, semmiféle minta nem pótolja őket. Mégis itt vagy: a váratlan halálhíred, a könyökben el nem múló zsibbadás.

Talán a fény

Őszhideg, budai lakások,
a dombokba dagadt délutáni morajlás –
nem emlékeztet arra semmi,
ami nem szilárdult meg egyszer legalább.
A vágy temetése,
talán a fény, mely napról napra kurtább,
eszembe juttatja:
nem léphetünk túl mindezen,

ne szabjon határt térnek és időnek
a jobb lesz, a muszáj,
állok még, szétnézek:
ez már régen a kék-zóna,
a falak túlságosan sokszögletűek,
minden rézkilincs lejár,
a lakásnak vannak lakói,
de a lakóknak nincsen otthona,
a környék élhető, minden normálisnak látszik,
mint freskón a szentjéből kilépő démon.

Néha vagy, néha eltűnsz –
mindezen túl kellett volna lépni,
a szabadság tágas és kényelmetlen,
dörömböl bordáim közt,
amíg én kívül a békét keresem.

Jó vagyok,
gonosz vagyok,
semmivel sem különb nálad,
bocsánat nincs, már nem is kérem,
kényes, flancos, budai a bánat.

Most, hogy vége, és az erő nem hagyott el,
visszatérek oda, ahol találkoztunk rég,
(őszhideg, budai lakások,
a dobokba dagadt délutáni morajlás),
és emlékezem arra a semmire,
ami szilárdabb volt egykor, mint a valóság maga.

A felsejlő vágy éledése ez,
talán a fény, mely kurtább napról napra.

A nagy történetek kivárnak

*A napba bámulva megpillantani
a fény magjában rejlő sötétséget –
így kezdődhetett volna,
de a nagy történetek kivárják,
hogy a megfelelő ember mondja el őket.*

Mielőtt bárki megszólalhatna,
halomba gyűlnek a képek.

*A folyók tükrén mosolytalan
szétszaladt nevetőráncok,
mintha valaki minden lépéssel a múlt hátára
taposna,
a párolgó tömeg mögött fel- és eltűnik
a Golgota.*

Átlendülni egy korláton –
gondolta, csak ennyi,
négy emelet zuhanása egyetlen lépésben,
(mint mikor a tengerbe fullad észrevétlen
egy patak),
és a belterekhez szokott képzelet előtt
feltáruul a végtelen,
(majd nyomban visszazáruul).

„Áttetszővé válni, puhán érkezni,
mint a macska”,
és nem törik össze,
(csak néhány plázadisz) –
így képzelet.

Visszaszámol kilenctől,
és nem veszi észre, a számsor
már nyolcnál elakad.

„Írj rám, Uram, üres lap vagyok” –
így kezdődhetett volna, de a nagy történetek
kivárnak, a könyv nyitva marad.

PASSIÓ

Hagyom,
hogy levetkőztessen
a meztelenség.

Most már soha
nem tudom meg,
hogy kezdődött el,
aminek sose jutok
a végére.

Hátizsákomat, ha elhagyom,
legyen benne
egy játéklabda,
amit a tudtom nélkül
csempészett bele
az Isten.

A halál
a kérdőjel
pontja,
elejtett madár,

a megszáradt süteményből
rum hozzáadásával
gyúrt golyó.

LÁTÓ-SZÖG

Régi fényképeimet nézegetve,
melyeket sok éve nem vettem elő,
ismerősnek találok
magamat.
Rokonaim, osztálytársaim viszont
mintha

csak most lettek volna
lencsevégre kapva,

az új szomszédaim
is lehetnének, vagy
azok, akik a
halálom után
majd megveszik a házam.
Az az eddig még nem látott fénykép is ilyen,
amit sokáig bámultam,
de nem tudtam rájönni,
hogy én vagyok rajta.

ISMÉTLI MAGÁT

Átúszom az ürességen,
hallá kell változnom,
mert nem tudok
kibújni a bőroomból.

Megzavartam a
szemembe gázoló
Istent,
másodszorra
már elnézést kért.

Tiszta
vászonáron
árulja az eget.

ÖRÖKZÖLD

Visszacúsúszok oda,
ahol még sose jártam,
megkímélt tőle
a képzelőerőm,
ami olyan,
mint udvaromon a pázsit,
kéthetente
le kell nyírnom.

A láng,
amit kaptam,
arra való,
hogyan akkor is
lássak vele,
amikor már elfújja
az ingázó szél.

Bartók (2006; művészkönyv; n: 1–20.; litográfia, szitanyomás; 14×18×1 cm; a párizsi Bibliothèque Forney gyűjteményében)

négyzetméternyi bélés

Sárinak

A panelházak álló plüssmackók. Nem hallja, amit mondok. Arról beszél, hogy itt kéne lagnunk, hogy mennyire jó lenne pár négyzetméternyi közös csend. Nem akar többet a szülei mellett lakni, mert az elviselhetetlen, mert többet nem fogják neki megmondani, hogy hova tegye a fogkefáját, és nem fogják megtiltani, hogy a nappaliban hagyja a könyveit. Napok óta ezzel nyaggat, hogy vegyünk már ki egy lakást, költözzünk össze. Az autóban úgy hallgatom őt, és nézek ki az ablakon, mint akinek csak egy legyintés megvenni egy egész lakótelepet.

Ő is tudja, hogy nem tehetem. Gyerekkorom óta plüssmackónak látom ezeket a betonszörnyeket. Nappal nem veszem annyira észre, de ha felnézek, akkor látom az olcsó, vékony betonból készült szemüket, amik egészen addig követnek, amíg el nem hagyom a belvárost. Nem tudnám elviselni, hogy bennük éljek. Láttam már belülről ilyen lakást, először nem tűnik rémisztőnek, de nem merném ott tölteni a napjaimat, és főleg éjjel, fürdés előtt, mikor megengedem a kád vizet, félnék attól, hogy még bele sem teszem a lábam, kiömlik, és úgy tesz a víz, mintha hab lenne, de én tudom, hogy szösz, összecsomósodott vattadarabokként lehet elképzelni, és ami megfojt majd, és átalakít apró kis porszemekké, amelyek nem azok, hanem a plüssmackó bélése.

A barátnőm szerint örült vagyok, hogy ilyesmit nem lehet gondolni, ilyet kitalálni lehet maximum, és nevetséges vagyok, hogy ennyire nem vagyok képes engedelni. Ilyenkor igyekszem másra terelni a témát, és a kezemben lüktető vadkacsákra mutatok, hogy most nézd meg, hát nem furcsa, ha a füledhez teszem, akkor még hápognak is. Ő elhallgat, és inkább szótlanul nézi az elsuhanó lakótelepeket, mint érintetlen üveggolyókat, amikkel nem rendelkeznek, és minden alkalommal egy kicsit belenyugszik, hogy nem is fog.

A nagypapához megyünk, aki állítása szerint ki nem állhatja a meleget, nem magyarokat és bárki mást, aki kicsit is különbözik tőle. Elfogadtam, hogy engem nem bír. Nem akarom meggyőzni semmiről, és vitatkozni sem, mert velük nem lehet. Az autót mindig rázza a kavicsos, kátyús út, ahogy a ház felé tartunk. Mindig azt érzem, hogy az út csak azért tud ennyire romlott lenni, mert nem tud meghasonulni azokkal, akik itt laknak, ez alól a nagypapa sem kivétel. Neki nem mondom, mert személyes támadásnak venné, és nem poénnak, és nagyon nem mosolyogna rajta, mert az én családom se jobb, de elmenni hozzájuk akkor is kötelező, és mert karácsony van, ne gyűlöljük már őket ennyire. Mégis ő hozta fel témának, ő beszélt rengeteget arról, hogy mennyire nem tudják elfogadni a másikat, és mennyire utálják azt, ha valaki más, mint ők. Nem bír komolyan venni, csak megsimogatja az arcom, miután azt mondom, hogy ne csodálkozzon, mert a korlátolt emberek fejében ott van egy bontatlan csomagolású medvesajt, amit minden válaszdánál megpróbálnak kicsomagolni, de nem sikerül nekik, ezért is különböznek tőlünk, akiknek brokkolierdők van, és képesek vagyunk normálisan válaszolni.

Valahogy ez az ünnep is úgy tört rám, mint egy gyilkos. Jött a kertek alján, és felkeltett álmomból, és nem bírtam visszaaludni, mert foglalkozni kellett vele, mert ajándékokért szaladgáltam, és több helyre rohagáltam, hogy meglegyen a megfelelő karácsonyfa, ami a szüleinek is tökéletes,

és aminek a túlevelétől nem undorodom. A legjobb hal beszerzéséről nem is beszélek, mert még mindig forgolódom tőle az ágyban, hogy lehet ennyi halárust, boltot ismerni, kezét fogni velük, hogy kiváltsam apjának elismerését.

Itt ülünk, ebben a kicsi előszobában, és bambulok, és megkérdezi a nagyapja, hogy bámulod az öreg marhát, mi? Nem tudok mit válaszolni erre, hallgatok. Elszúrtam, de nem tudom helyrehozni. Az ujjbegyemről tépem le a bőrt, még nem vérzik, csak a vadkacsa hangját hallom, ideges vagyok, de még pohár vizet sem merek kérni, mert jön majd a hab, a szősz és az összecsomósodott vattadarabok. Az ünnepre gondolok, hogy gyilkos, hogy ennyire hirtelen támadott rám, meg arra, hogy nemsokára vége, és kijutunk innen, de nem és nem leszek bélés, nem asszisztálok a plüssmackók világuzmánhoz.

törékeny

Porcelánból van a testem. A családomat idegesíti, ha mezítláb járok a lakásban. Utálok, hogy nem fogadnak el. Hiába próbálják, nem szeretnek. A fiam múltkor gyomorszájon rúgott a labdával, pedig mondtam, hogy legyen rám tekintettel, de ő csak a futballkarrierjére gondol. Nem sokáig fogom ezt túrni. A nappaliban a páfrány útban van. A szőnyegre borul a virágföld, és tisztán látom, ahogy a gyökerei elsorvadnak.

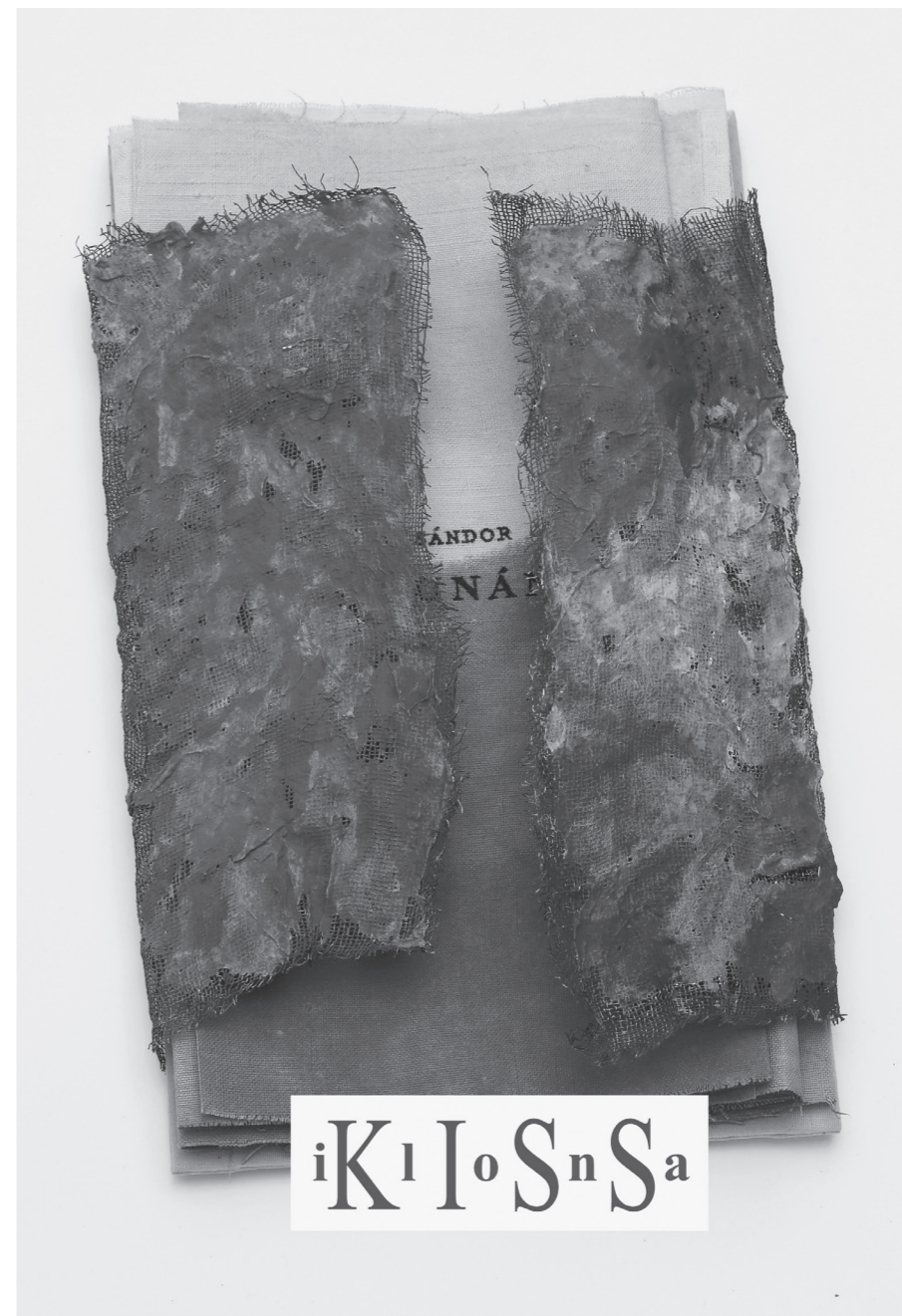
Nem értem a férjem nyelvét. Legtöbbször nekem ugat, ha látja az értetlenségem, még hangsabb. Nem volt ő mindig ilyen. Régen csillogó porcelánomnak szólított, ma csak az érthetetlen csaholását hallom. Amióta nem ő a főnök a cégben, azóta egyre agresszívebb, egyre többször rúgja fel a növényt. Mélyül közöttünk a szakadék, mert még a szuszogását sem tudom hova tenni. Jobban hasonlít egy vizslára, mint egy férfira. Ezt a páfrány körül terjengő hűgyszag miatt tudom. Régen megettettem azzal a mosolyával, mára engem piszkít, korog tőle a gyomrom.

A konyhában félhomály, szeretek leskelődni, nézni a holdat. Készítetek egy pirítóst, előveszek egy fehér tányért. Az arcomba csap a hideg lehelete, mikor megszólal. Pontosan tudom, Aliz, hogy nem érzed jól magad itt. Miért nem hagyod itt őket, és mész el Svábhegyre? Nem látod, hogy csak útban állsz, és akadályozod őket az életben? Megfogtam a lapátot, és felsepertem az üvegszilánkokat. Féltem attól, hogy felkeltem az alvókat, ezért a lapáton hagytam. Nem kell nekem tányér, kit érdekelnek a morzsák.

Repedést találtam reggel a mellkasomon. Mi romolhatott el, töprengtem. A fürdőszobában néztem a pengét. Nem tudnám vele elvágni a karom, ahhoz is gyáva vagyok, hogy zacskót húzzak a fejemre. Azok az éles mondatok megölték a türelmemet. Rengetegszer gondoltam arra, hogy visszamegyek oda, ahonnan jöttem, mégsem merem megtenni. Menekültem. Nem vártam tovább arra, hogy a szemembe mondják azt, amit már én is tudok. Megfogtam a bőrdöngőt, és megálltam a liftnél. Nehéz volt elindulnom, felnéztem az ablakunkra. A nyitott ablak függönyét fújta a szél. Sírtam. A könnyek porcelánszilánkokra törtek a betonon.

Nem kerestek. Az állomáson egy érzéketlen női hang közölte, hogy kimarad két személy. Ülttem ott, és azon gondolkoztam, hogy miért nem keresnek. Nem hiányzom nekik. Ahova megyek, ott is majd pár napig fognak sajnálni. Nem kedvelt engem senki, csak ez a férfi. Kár, hogy nem tudom visszavinni a játékboltba a férjemet, ez a kutya odavaló. A karórám megállt, kiléptem az életükből, pedig most kellene a fiamat edzésre vinnem, és mosolyognom, hogy mennyire ügyes. Elviselni azt, hogy bennem csak eszközt lát. A többi ember nem bírta tovább hallgatni, ahogy sírok. Megsüketítem őket. Üvöltöztek velem. Felálltam, gyalog mentem Svábhegyre.

Több napja vagyok már a hegyen. A levegő itt, azt mondják, gyógyít. Engem inkább összezavar. Több ér repedt meg a mellkasom bal oldalán. Fáj, hogy nincsenek szeretteim. Ez az olvasztó. Szeretnék cserép lenni. Ugyanúgy semmibe fognak venni az emberek, de legalább ültethetnek belém növényt. Az sem érdekel, hogy nem tudok majd mozogni. Nem akarok gondolkodni sem. Félek attól, hogy újra testem lesz, és el kell majd viselnem a közönyt és az üres tekinteteket.

A Duna mentén – Kiss Ilona művei (2019; plakát; print, vászon; 100×70 cm; a mű szerepelt a Mestermunkák című kiállításon, Vigadó Galéria, Budapest, 2019)

Platán

Ami téged ma reggel hozzám,
 az engem egy vedlő platán
 törzséhez. Néptelen,
 kifeszített tisztás
 a küllők között, és tenyerek,
 hasak, szinte állati
 karcsúságú nyak. Mint
 egy őz, amit ágakká
 húztak szét. Gondolni,
 ha muszáj, teli tüdőből,
 a szavak mögé.
 A térre, a megengedőre,
 az ágak köztire.
 A láthatatlanra, ahogy
 a szél cibálja.

Növények

Ez a végtelenre
 lassított vágta
 a hajnali égen,
 amikor még értem
 a növények nyelvét,
 s a föld ízével
 nyelvemen fekszem
 két fölém nyújtott
 fenyőkéz alatt,
 hanyatt

a véráram folyóján,
 egy amazóniai dallam
 emléke után kutatva
 hiába.

Ezerkilencszáznyolcvanegy december tizenhárom

Disznóölésen voltunk nagyszüleimnél
 aznap hatkor keltem bár gyerekként
 rám még nem számítottak
 az ablakból néztem
 a névtelen disznó haláltusáját
 az ólból kieresztették
 próbált elfutni
 de leteperték
 nyakon szúrták
 visított vergődött
 de fogyott ereje
 vérét tálba eresztették
 reggelire sütik majd meg hagymán
 kész is lett mire megperzselték
 öregember volt a hentes
 vékony s beteges
 nem olyan amilyenek szakmája alapján elképzelnéd
 nagydarab zsírtól fénylő arcú hústoronynak
 lassan dolgozott de jó kolbászt csinált
 ezért ragaszkodtunk hozzá
 délre ebéd is lett már a friss húsból
 pörkölt és sűrű leves
 azt kanalasztuk
 félretettük addig a munkát
 a rádióban a déli harang szólt
 majd elmondták a híreket
 Lengyelországban Jaruzelski tábornok
 szükségállapotot vezetett be
 a felnőttek elhallgattak
 megállt kezükben a kanál
 valaki végre megszólalt
 okoskodva mondta
 erre számítani lehetett

várható volt
 az oroszok nem hagyják
 olyan volt már a helyzet
 mint a cseheknél hatvannyolcban
 felhozhatta volna persze
 akár ötvenhatot
 de akkoriban nagy társaságban
 arról nem beszéltek
 és szűk körben se nagyon
 volt ugyan de túlélte az ország
 az okosabbja otthon várta mi lesz
 aki belekeveredett de volt esze
 Nyugatra ment
 mindenki tanult az ügyből
 az emberek és a hatalom
 Kádárnak köszönhetően
 most zsíros disznóhúst eszünk
 aki akar boldogulhat
 nem söprik már le a padlásokat
 mint Rákosi alatt
 egy ideig csend volt
 majd megszólalt a hentes
 a beteges öreg
 a háborúról beszélt
 amikor katonaként
 vitték őket a frontra
 vagy már vonultak vissza
 lerombolt szláv városokon át
 ahol szomorú szőke anyák
 a pályaudvarok mellett
 élelemért testüket árulták
 szörnyű oda nem illő történet volt
 szerencsére hamar abba hagyta
 inkább a tajgáról
 a végtelen erdőről mesélt
 hol hadifogolyként a fát irtotta
 válogatott epizódok voltak
 derűs pillanatképek
 a rosszról akkor beszélni
 nem lehetett
 pedig azóta beteg
 tönkrement mindene
 valójában még most sem
 túl öreg

véget ért az ebéd
 maradt még
 munka jócskán
 este lett mire minden kész lett
 tepsiben sült a hurka a kolbász
 a következő nyáron meghalt a hentes
 mikor télen öltünk
 új ember jött
 fiatalabb
 aki délre elvégzett mindent

On line (2014; dobozkép, fa, textil, drótháló; 25,5×30,5×9 cm; készült a Magyar Festők Társasága Kívül-belül című dobozkép kiállítására)

NAGYFIÚSODÁS

Természetesen működöm.
Így testhőmérsékletet
is termelek.

Lefekvéskor ebből
a sok testmelegből
gyártódik le a takaró alatt

a takarómeleg. A takarómeleg
a bőr és a takaró közti légtömeg hője.
Ez a hőtömeg népszerű a lustálkodó

fiatalok, szeretkező párok körében.
Hiánya szomorúságot is okozhat.

*

Benzinturisták.
Ezek voltunk mi.
Nevelőfaterom és én.

Napközi után egyből
mentünk teletölteni a tankot
a román határra.

Gondolom, így körülbelül
kétezer forintot spóroltunk.
Én pedig

világpolgárként sűrögtem-forogtam
ott a román duty free shopban.
Persze vettünk cigit is.

A szomszédnak is vittünk.

*

Tanácsokat kapok.
Rám néznek, és máris adják a tanácsokat.
Nem gond ez, adják csak nyugodtan.

Ma például lángosokkal és
lakáshitellel kapcsolatban
kaptam tanácsot.

A lángososat fel is használtam,
és örületes töltött lángost ettem
az Ecseri úton.

Szóval, jók a tanácsok.
Remélem, adnak majd még.

*

Pénteken követtem az álmaimat.
Látszott rajtam, ahogy ettem
a reggeli dióspatkóm,

hogy én innen már csak
az álmaim felé indulhatok.
Tisztára izgultam.

De nem volt nálam víz,
ezért haza kellett menjek
vízért. Az álmaim felé

víz nélkül soha!
Én ezt mondom. A víz
a minimum, ha már álom.

*

Sok minden
ki tud húlni. Levesek,
főételek. Szerelmek.

A kispesti piacon
frissen vágott sertések
húsa.

Aztán a sebek is.
Még friss a seb, de már
kezd is hűlni.

És, ugye, egyszer majd
a Nap is ki fog hűlni.
Akkor nyilván fázás lesz.

Kellenek majd kabátok,
meg gyertyák.

Tessedik Sámuel (2019; lap-tárgy; fű, drótháló, egyéni vegyes technika; 32,5×46 cm; szerepelt a XLI. Nyári Tárlaton, REÖK Palota, Szeged, 2021)

Hangyák

– A hangya kint a kertben él,
akkor ő egy vadállat?

– Hát, bizonyos értelemben.
De amúgy meg szerintem nem.
Spájz alatt is lakhat hangya,
ahogy az ábra mutatja.
Sőt, szakember hangyákat
mindenféle morzsa mentén találhat.

– Figyelj csak, ha megsimizem, hagyja?

– Nem is tudom, attól tartok, úgyszólván,
felbillenne, hogyha jobban unszolnánk.
Ugyanakkor vedd, kérlek a képbe bele:
hogy szétlapulni nem éppen a boldogság jele.
Sőt, úgy látom, ő nem is egy barátkozós fajta,
úgyhogy inkább, javasolnám, hagyd ezt szépen abba.

– És van hajuk, növesztenek szakállat?

– Nem hinném, de legalábbis hamar
elérne a bokájukig a haj.
De jól állna rajtuk a punktaréj,
jobban, mint ez az almahéj,
bár igaz, hogy minden állat
taréjjal sokkal vagányabb.

– És fogmosás után is esznek még?

– Hát, ez több mint valószínű, lányom,
ha nem nyomja el őket az álom.
Igen, igen, minden hangya majszolgot,
ha esetleg jóllaknának, majd szólnak.

De köszönj el szépen tőlük mára,
hadd pakoljam őket már lapátra.

– Kifogytam, nincs mit kérdeznék.
Sziasztok, hangyák, szép estét!

Apu főz

Van két rossz hírem, gyermekem,
stresszhatárodát tesztelem:
ne pánikolj, nincs semmi ok,
ne rettenj meg, menni fog,
nyugalmat őrizz, csigavér,
ne légy, ne legyek falfehér.

Az van, hogy anyu kimenős,
szabadnapos, mint mesehős,
az van, hogy anyu nincs itt,
de tartogasd a hisztit,
nagyobb baj is van ennél:
asszem, mindegy, mit ennél,
tudom, hogy nem vagy túl ijedős,
de az van, hogy máma apu főz.

kis idő múlva...

Valamit el kell mondanom,
nincs remekbe szabott napom,
senki se mondta: egy csipet
konkrétan mennyi, még ilyet,
nincs deklarálni bárhogyan,
például grammra pontosan.

Ezért elsóztam a kaját,
aztán, ellensúlyként apád
megcukrozta az ételt,
hiba volt, belátom, tényleg.
Sőt, megborult a paprika,
azt írták, színt kell adnia,
aztán jött az oregano:
vasorr mögé öreganyó,
közben a széle füstöl,
kajástul, serpenyőstől,

nos, ami épp nem odaég,
az ehetetlen, hát, na szép.

Ha tanulság kell, ám legyen:
a mérték a lényeg, gyermekem,
máskülönben nem lesz finom,
azt hiszem, tanúsíthatom,
nem lesz kimondott ízélmény,
inkább amolyan ízélmény.

De hogy mentsem a híremet,
és hogy oltsam az éhedet,
összedob egy pizzát apa,
mindjárt becsenget, no para.

Apu egy gyík

Apu azt mondja, hogy ő egy molylepke.
Szerintem csak játszásból, hogy lenne,
nem is szárnyas, csak szőrös a nagy háta,
nem lakni jár, csak enni a kamrába,
meg kell ahhoz egy-két extra láb is,
tudomásom szerint legalábbis.
Az, mondjuk, egy picit gyanús lehetne,
hogy könyvekbe gubózik be hetekre.

Apu szerint, ő bizony egy teki*,
pedig nincs is teknőcháta neki.
Nem is zöld, és nyaka is van, nem értem,
sőt, kagyló meg zsír is van a fülében,
gyors is, pedig lába csupán két darab,
ha a slaggal lelocsolom, elszalad.
Viszont, mint egy terrárium tópartján,
kütyüi közt órákon át elbabrál.

Apu néha azt mondja, hogy ő láma**,
De – már mondtam – nincsen neki négy lába,
olyankor csak ücsörög a gép előtt,
amíg hűmmög, eltelik a délelőtt.
Azt mondja, hogy bogarakat kapdos,
és ha eszik, néha tényleg köpdös,
viszont sokszor kantár nélkül jön velem,
lámagolunk át az egész szőnyegen.

Apu azt mondja, márpedig ő egy gyík***.
Nincs is másik, hogy lehetne az egyik.
Ja, hogy gyík? De nincs is rajta pikkely,
S leginkább a napsütésre pikkel,
nem igazán szeret kövön heverni,
a pólót egy perc alatt átlevedzi.
Nekem mindegy, apu, honnan származol,
adj egy puszit, te kis gyíkos lámamoly!

* Teki: techie, jelentése: technikai érdeklődésű ember, kocka

** Láma: lame, jelentése: ügyetlen vagy tapasztalatlan felhasználó, vagy programozó

***Gyík: geek, jelentése: kocka.

Kávé-könyvecske (1997–2020; művészkönyv: I–VIII.; írógép, linóleummetszet kávé filteren, egyedi kötés, vászon, bőr, márványpapír; 17×11×1 cm; a Bibliothèque de Dijon, a párizsi Bibliothèque Forney, a Vis à Vis Marseille, a VSW Rochester NY, a bécsi MAK Österreichisches Museum für angewandte Kunst/Gegenwartkunst, a ljubljani MGLC Mednarodni Graficni Likovni Center, a Médiathèque Jean Jeukens – Château de Marbeumont – Bar-le-Duc gyűjteményében. Bejutott a MAK nemzetközi ABoT/Artists' Books on Tour pályázatára 2011-ben)

Szeretet

A kisfiú szaladt. Üres utcákon, ahogy csak a lába bírta. Hatéves forma volt, rendes ruhában. Egyszerre meglátott egy férfit, aki nyakig olajosan, az autójába temetkezve szerelte azt. A kisfiú hátulról átkarolta őt. A férfi ijedtében jól beverte a fejét, majd hátrafordult.

– Ejnye, mi a nyavalyát akarsz tőlem? Most miattad bevertem a fejemet.

– Bocsánatot kérek, bácsi. Csak azt akartam mondani, hogy szeretlek.

Az autószerelő ezen nagyon megdöbben. „Még hogy engem szeretsz?” És elkezdett töprengeni, honnan ismerheti ezt a fiút. De nem jutott eszébe semmi. Megkérdezte volna a fiútól, hogy ugyan miért szereti őt, de az addigra már messze járt.

Szaladt a fiú, szaladt, szaladt.

Egyszer csak meglátott két nőt, egy középkorút és egy idősebbet. A középkorú töprengő arcot vágott, az idősebb szélesen mosolygott. A fiú odament hozzájuk, mindkettőt megölelte, és azt mondta nekik:

– Szeretlek téged! És téged is szeretlek!

A két nő egészen odáig volt.

– Nahát, milyen aranyos gyerek! Biztos rendes emberek a szülei. Kár, hogy nem lehet az én fiam.

Az idősebb, mosolygós nő lelkesen helyeselt.

– Igen, helyes gyerek.

És azon gondolkodott, hogy kéne adni neki a meggyes pitéből, amit nemrég sütött, de mire idáig jutott, a gyerek már sehol sem volt.

A fiú szaladt és szaladt.

Meglátott egy vén satrafát. Mogorván nézett maga elé. De a kisfiú nem törődött ezzel, odament hozzá, átölelte, és azt mondta:

– Néni, téged is szeretlek!

A nő erre elkezdett zsémbelni.

– Még hogy szeretsz! Hisz nem is ismersz! Persze, te biztos minden embert szeretsz. Idegenhez így odamenni! Meglesz még ennek a böjtje! Majd megismered az embereket, kiábrándulsz belőlük, és azt mondod nekik: „Téged is utállak!”

De a fiú nem hallotta ezt, mert azonnal szaladt tovább.

Szaladt és szaladt.

Meglátott két rendőrt. A parkoló autókat vizsgálták. Ekkor kicsit megijedt a fiú, megállt, és hátralépett egyet. Aztán összeszedte a bátorságát, odament a rendőrökhöz, átölelte őket, és azt mondta:

– Titeket is szeretlek.

Mire a rendőr azt válaszolta:

– Még hogy szeretsz minket! Majd mindjárt letartóztatlak, utána mondd, hogy szeretsz! Hé, ne fuss el, ne ijedj meg, csak vicceltem! Különben hol vannak a szüleid?

De ezt már nem hallotta a fiú, mert, mint a rendőr is megállapította, gyorsan elszaladt.

Szaladt a fiú, szaladt és szaladt.

Aztán egy időre elakadt, mert belefutott egy nyolctagú muszlim bevándorló családba. A fűben ültek és uzsonnáztak. Odament mindnyájukhoz, a szülőkhöz és a hat gyerekhez, mindenkit átölelt, és azt mondta nekik:

– Téged is szeretlek!

Azok meg voltak hatva, mosolyogtak a kisfiúra, és azt gondolták: „Nahát! Milyen rendesek ezek a magyarok!”

Aztán szaladt a fiú tovább, szaladt, szaladt.

Majd egy forgalmas részhez ért, ahol sűrűn voltak az emberek, ezért abba kellett hagyania a futást, egyik embertől a másikhoz ugrott, mindegyiket átölelte, és azt mondta nekik:

– Téged is szeretlek!

Majd túljutott a tömegben, szaladt tovább, szaladt, szaladt és szalad, szalad, addig, míg át nem öleli az egész világot.

Afrikai kaland

Anikó rohant. Pánikszerűen menekült arrafelé, amerre a rendőrség épületét sejtette. Nem Magyarországon vagyunk, Anikó a forró Afrikában menekül, férjével, Péterrel nyaralni jöttek ide. Sokáig kellett spórolniuk, hogy összegyűljön az üdüléshez szükséges pénzösszeg. Arra gondoltak, hogy kellemes két hetet töltenek a vadon közelében és persze a hamisítatlan afrikai vadonban. Számítottak néhány kellemetlenségre, de arra nem, ami történt.

A rendőrség épülete kimagaslott a környező házak közül, és szürke színével is kitűnt a környezetéből. A helyiek nyelvén kívül angolul is ki volt írva: POLICE. Benyitott az épületbe. Odabent is a szürke szín dominált. Nyomasztó hangulatot sugárzott.

– Üdvözlöm! Mit óhajt? – szólította meg unottan a recepció a még mindig lihegő Anikót. Helyi, fekete nő volt, valószínűleg sokadik alkalommal mondta el a fenti mondatot.

– Jó estét! Az én nevem Somogyi Anikó. Hogy is mondjam... – kezdte zaklatottan Anikó.

– Bűncselekmény áldozata lett?

– Nem. De a férjem... szóval eltűnt.

– Értem. Kérem, várjon egy kicsit. Mindjárt beküldöm a hadnagy úrhoz.

Anikó köszönetet mondott, és leült az egyik székre. Nemsokára kinyílt az egyik ajtó, és egy fekete férfi dugta ki a fejét.

– Üdvözlöm! Jones hadnagy vagyok. Miben segíthetek?

– Egy nagyon furcsa dolog történt. Eltűnt a férjem. De ez még nem minden. Ezzel egy időben egy idegen férfi jelent meg a lakosztályunkon.

– Gondolja, hogy emberrablás történt?

– Nekem is ez jutott eszembe. De nem tudom.

– Mikor látta utoljára a férjét?

– Tegnap este, mikor lefeküdtünk.

– Szóval ma már egyáltalán nem látta? Reggel sem?

– Nem. Mikor felébredtem, egyedül voltam.

– Értem. Vannak önöknek ellenségeik?

– Nem. Egyáltalán nincsenek. Ez biztos. Főleg nem olyanok, akik elrabolnák Pétert.

– Vagyonuk van?

– Alig valami. Erre a nyaralásra is nehezen tudtuk összegyűjteni a pénzt.

– És mikor érkeztek meg hozzánk?

– Tegnap este.

– Azonnal a szállodába mentek? Nem látogattak meg valakit?

– Nem, sehová sem mentünk. Mára terveztünk egy városnézést, holnapra pedig egy szafarit.

– És mikor jelent meg az a másik férfi?

– Körülbelül egy órával ezelőtt. Illetve én akkor láttam meg. De nem tudom, mikor jött be a szobába. Délután elmentem sétálni, nyugtalan voltam a férjem eltűnése miatt, kerestem őt, hátha meglátom. De nem találtam sehohol, úgyhogy visszamentem. Akkor már ott volt az a férfi.

– Hogyan nézett ki a behatoló? Volt valami különös ismertetőjele?

– Igen, több is. Az egyik, hogy nagyon kövér volt. Legalább százötven kiló lehetett. A másik, hogy szinte teljesen meztelen volt, csak egy törülközőt tartott maga elé. És a harmadik... Hogy is mondjam...

– Igen?

– Szóval, kicsit hasonlított a férjemre. Még a magassága is stimmel. A vonásai emlékeztettek rá. És egészen úgy nézett rám, ahogy ő szokott. De persze a férjem sokkal vékonyabb. Úgyhogy biztos nem ő volt az.

– Van a férjének testvére? Közeli hozzátartozója? Aki hasonlítana rá?

– Igen, de ők szintén vékonyak.

– Mikor látta őket utoljára?

– Néhány nappal ezelőtt. Tartottunk egy kis bulit az afrikai út örömeire, ott volt mindenki, vékonyan.

– Értem. Nos, köszönöm, hogy mindezt elmondta. Nyomozni fogunk az ügyben. Amint valami előrelépés lesz, szólunk önnek.

Anikó köszönetet mondott a hadnagnak, és távozott. Hazafelé már lassan ballagott, közben teljesen besötétedett. Anikó kicsit félt, ahogy nem találja a szállodába vezető utat, de ebben szerencsére tévedett. Már az ajtóban állt, mikor eszébe jutott, mi van, ha még mindig bent van az a kövér férfi? Egy ideig tipródott az ajtó előtt, bemenjen, vagy sem. Végül úgy döntött, bemegy. Körülnézett, de senkit sem talált a szobában. Lefeküdt, és a nap felzaklató eseményei dacára, szinte azonnal elaludt.

Néhány nap eltelt Somogyi Péter eltűnésének bejelentése óta.

Anikó idegesen járt-kelt fel és alá a szállodai szobájában. Türelmetlen volt. „Miért nem szólnak már a rendőrök? Miért nem történik már valami?” Csak toporgott, Péterre gondolt és arra a sok rémségre, ami történhetett vele.

Kopogtatás szakította meg Anikó tépelődését.

– Üzenetet hoztam önnek – nyújtott át egy borítékot a londíner.

– Végre! Ugye a rendőrségtől jött?

– Valóban tőlük.

Anikó felsikított örömeiben, és remegő kézzel bontotta ki a levelet:

„Tisztelt Somogyi Anikó!

Örömmel értesítem, hogy biztos információkkal szolgálhatunk férje hollétéről. Nem mondanám, hogy jól van, de a legrosszabb nem történt meg. Talán furcsának fogja találni,

de arra kérem, jöjjön a rendőrség fotólaborjába. Fontos, hogy oda, ne máshova! Ott mindenre fény derül.

Üdvözlettel:

Jones hadnagy”

Anikóra vegyes érzelmek törtek. Örült, hogy megtalálták a férjét, és él. De azt el sem tudta képzelni, miért pont egy sötétkamrába kell mennie. Úgy rohant, mint első nap a rendőrségre, vagy talán még jobban is.

Nem volt messze a fotólabor, hamar odaért. Egy rendőr állt a bejáratnál.

– Jó napot! Somogyi Anikó vagyok. Egy levelet kaptam önöktől, a sötétkamrába szeretnék bemenni.

– Igen, már várják. Jöjjön velem.

Egy rövid folyosón mentek végig. A folyosó végén egy ajtó állt, rajta felirattal: DARK-ROOM.

Anikó benyitott.

Bent Jones hadnagyot találta, és egy valószínűtlenül kövér férfit, akiben a behatolóra ismert. Csak most még sokkal kövérebb volt.

– Üdvözlöm! – szólt barátságosan a hadnagy. – Hadd mutassam be a férjét – és azzal a kövér férfira mutatott.

– Ó? De hát... de... ez lehetetlen!

– Én vagyok, drágám! – szólalt meg a kövér férfi.

Anikó a férje hangjára ismert.

– Szóval... nem is tűntél el? Nem volt behatoló?

– Én voltam.

– És azért voltál meztelen, mert...

– Mert egyik ruhám sem jött rám.

– De... – suttogta Anikó – hogy hízhattál így el? Ilyen tempóban. Ez képtelenség!

– Nem az! – mondta a hadnagy. – Csak át kell értékelnünk néhány dolgot. Ön nem említett nekünk egy fontos tény. Igaz, mi sem kérdeztük. A férje hisz az ezoterikus tanításokban.

– Na és? – kérdezte Anikó

– Nos, ezek közül van, ami tényleg működik. A férje a közelmúltban fényevő lett. Például ez is működik. És a férje az erős afrikai napfénytől így elhízott.

Anikó döbbenetesen nézett a hadnagyra. Az folytatta.

– Egyértelmű volt, hogy a férjét el kell tüntetni a napról. A hazamenetele egyelőre megoldhatatlan, mert nem fér bele egy repülőgép ülésébe sem. Megpróbáltuk egy sötét szobába bevinni, ahol azért volt némi neonvilágítás, de a mesterséges fénytől gyomorrontást kapott. Így jött a sötétkamra. Nos? Elégedett a nyomozással?

Anikó természetesen elégedett volt. A következő napokat a férje mellett töltötte. Miután Péter sikeresen lefogyott, a város vezetőségének döntése szerint maradhattak még a szállodában, így bepótolhatták az elmaradt nyaralást. Volt minden, alkonyati városnézés is, éjszakai szafari is.

Aztán hazamentek.

Péter felhagyott a fényevéssel, a kellemetlen eset óta csak marhapörköltet eszik, meg disznótorost.

„kalandok, barátságok, sok érzélem, humor és egy kis történelem”

Beszélgetés Bernáth Zsolttal

– *Filmes és szépirodalmi múltad is van, de ez az első ifjúsági regényed. A Lemezbolt a Szent János utcában csupa kaland és rejtély, ráadásul elég egzotikus helyen, Málta szigetén játszódik. Miért pont itt? És te hogy keveredtél Máltára?*

– Családommal évek óta itt élünk. Már a költözés előtt igyekeztem felkészülni a sziget történelméből, kulturális hagyományából, de persze az igazi tapasztalás és tanulás akkor vette kezdetét, amikor első nap felébredtem az akkor még idegen, régi házban, elmentem a boltba, majd először tettem nagyobb sétát a kisvárosban, ahol lakunk. Azóta folyamatosan tanulok és jegyzetelek. Van mit...

– *Anélkül, hogy túl sokat árulnál el a történetből, mi volt az a konkrét helyszín, élmény, tárgy, ami elindította ezt a regényt?*

– Málta fővárosában, Vallettában található a világ legrégebbi lemezboltja, amely 1885-ben nyílt meg, és azóta is ugyanaz a család üzemelteti. Megérkezésünket követően itt adtam el nem túl jelentős lemezgyűjteményemet, ez volt az első bevételünk. Sokat beszélgettem a tulajdonossal, rátaláltam pár régi fotóra az interneten, amely az üzletet ábrázolta a 20. század elején, és elképzeltem, milyen titkokat rejthet egy ilyen régi bolt, mi lehetett korábban a helyén, és hasonlók. Máltán egyébként sem ritkák az 500 éves templomok, épületek, az egész sziget egy nagy múzeum. Elindítja a képzeletet... Az első ötletem az volt, hogy rockzenészek szellemei lakják a lemezboltot, később jött a másik gondolat, amely aztán a regény alapjául szolgált.

Cerakabella Kiadó, Szentendre, 2020

– Orsi, a regény főhőse vagány, talpraesett lány, aki szüleinek köszönhetően az átlagosnál nagyobb tudásanyaggal és szkepticizmussal van felvértezve. Kíróként mintáztad? Egyáltalán mennyire ismered a mai kamaszokat?

– Orsi részben a nagylányom hangján szólal meg, de megjelenik benne a kislányom személyisége is. Egész életemben kamaszokkal, fiatal felnőttekkel dolgoztam, otthon érzem magam köztük. Persze ez nem azt jelenti, hogy ismerem is a mai kamaszokat, hiszen egy mai tini már más világban nő fel, mint aki öt évvel fiatalabb, nagyon gyorsan és látványosan átrendeződik a díszletek felgyorsult világunkban. Amikor a huszonegy éves lányom a fejét csóválja, majd megjegyzi, hogy „ezek a mai fiatalok”, akkor megjegyzem, hogy nem kell nagyon bánkódnom amiatt, hogy nem vagyok teljesen naprakész a mai kamaszok dolgaiban... De a regény főhőse, Orsi is cseperedik, az első könyvben tizenhárom éves, a másodikban tizennégy, szóval velem öregszenek.

Bernáth Zsolt

– Mennyire ástad bele magad a regény vázát képező párhuzamos világok/valóságok elméletébe? Mennyire kell jónak lenni fizikából ahhoz, hogy élvezni tudja az olvasó a regénybeli utazásokat?

– Fizikából, és általában a reál tárgyakból mindig is reménytelen voltam. A párhuzamos világok, időutazás, hasonló témák leginkább a sci-fi könyvekből, filmekből ragadtak meg, nem pedig Stephen Hawking művei kapcsán. De ahogy egy sci-fi élvezetéhez sem szükséges ledoktorálni fizikából, ennek a regénynek a befogadásához is bőven elegendő némi nyitottság és képzelet. Persze azért lapozgattam fizikusok értekezéseit is ezekről a nagy kérdésekről, de egy kukkot sem értettem belőlük...

– És misztikusnak mennyire tartod magad? Máltai lovagrend, beavatások, titkosírások – mit gondolsz mindezekről?

– Tinikoromban, húszas éveimben több száz misztikus vagy ezoterikusnak nevezhető könyvön rágtam át magam, rendkívül érdekelt minden, ami rejtélyes, megmagyarázhatatlan, titokzatos. Ma sokkal racionálisabb vagyok, noha bármit és annak az ellenkezőjét is el tudom képzelni, el tudom fogadni. Vannak dolgok, amelyekre talán soha nem lelünk már választ, elfedi a titkot az idő, a távolság, a tudomány korlátai. De a történelem továbbra is érdekel, máltai lakos lévén sok időt töltöttem a Máltai lovagrend, Szent Pál történetének, és egyéb, a szigethez köthető legendák és történelmi tények tanulmányozásával.

– Történelem és irodalom viszonya az ifjúsági irodalomban újra és újra fellángoló vita. Van benned, illetve a könyvedben bármilyen jellegű ismeretterjesztési, tanítási szándék?

– Ami érdekel, foglalkoztat, azt átadom a környezetemnek, ez a készítés gyerekkorom óta megvan bennem. Arról írok leginkább, amit ismerek, amiről van mondanivalóm. Ez a szándék nem erőltetett, nem törikönyveket akarok írni, de beleszövöm a mesébe azt, ami kapcsolódik hozzá, legyen az földrajz, történelem vagy akár pszichológia. Majd kihúzogatom a szerkesztő, ha soknak találja... Mindig arra biztatom a lányaimat is, ha belefutnak egy ismeretlen szóba, kifejezésbe, témába a hétköznapi életben, vegyék a fáradságot, hogy utánanézzenek a neten. A tudás megszerzése mostanság ingyenes, egyszerű és gyors. Fikciós könyvekből tanulni pedig nem is a legfáradságosabb módja az ismeretszerzésnek. Gyerekkoromban legalább annyi földrajzot és történelmet tanultam Jules Verne regényeiből, mint a suliban.

– Tudjuk, hogy lesz folytatása Orsi kalandjainak. Mesélj egy kicsit róla, hogyan, mi alapján választod ki a helyszíneket, témákat!

– Nem tartozom azon írók közé, akik nem kezdik el a könyvet, amíg nem látják az egészet, akár egy filmet. Nem is lennék rá képes, mert úgy írok, ahogy olvasok, szóról szóra, mondatról mondatra, oldalról oldalra. Ez nem azt jelenti, hogy nem sejttem a végét, ám sokszor engem is meglep egy-egy fordulat, amire egy perccel korábban magam sem számítottam. Vagyis meg kell írnom a könyvet, hogy megtudjam, hogyan végződik. Ha megvan az alaphelyzet, a főbb karakterek, már elindulhat a könyv, aztán csak figyelem, merre haladnak a szereplők, hogyan cselekednek adott helyzetben a karakterek. Adott földrajzi helyek nagyon tudnak inspirálni, így született meg a máltai történet, de a következő regény is, amely Spanyolországban játszódik. Szeretek felfedezni új országokat, új városokat, és nem is kell nagyon sok időt töltenem ott ahhoz, hogy magamba szívjam a hely atmoszféráját, amely szinte bizonyosan egy új történet megírására készítet majd. Ennek a most elindult könyvsorozatnak a főbb jellemzői már most látszanak: Orsi a főhős, külföldi helyszínek, kalandok, misztikum, barátságok, sok érzelem, humor és egy kis történelem.

„Az élet vége még nagyon is élet”

Halál, alkotás, elrendezés

Mészöly Ágnes új ifjúsági regénye nagyon következetesen körbejár egy vélhetően minden kamaszt és minden embert érdeklő problémát, azt, hogy hogyan kell meghalni. Általában amikor életről és halálról beszélünk, főleg azt szoktuk megkérdezni, *miért* kell meghalni, miért élünk, ha meghalunk, miért halunk meg, ha élünk, miért van halál, elkerülhetjük-e a halált. Ám az vélhetően legalább ilyen súlyú kérdés, hogy *hogyan* tudunk felkészülni a halálra, hogyan fogadjuk el a szeretteink halálát, hogyan reagálunk a halálra, hogyan tudunk beszélni róla, ki tudjuk-e mondani, hogy valaki meg fog halni, mennyi az erről való kommunikációban a hazugság, a szemforgatás, és ha ezeket el akarjuk kerülni, akkor hogyan tudjuk elkerülni a durvaságot, érzéketlenséget, tapintatlanságot. Beszélni, de nem otrombának lenni – vélhetően mindenki tapasztalta már, mennyire komoly, embert próbáló feladat.

A regény egyik kulcsszereplője egy nyolcvanéves idős asszony, aki pontosan tudja, hogy meg fog halni, és elutasít minden gyógykezelést, továbbá éppígy elutasítja azt is, hogy a halálról ne beszéljenek, vagy hogy eufemisztikusan beszéljenek róla. Amíg él, szépen, alkotó módon, önállóan, érett ember módjára akar élni; nem kórházi ágyon, hanem a lakásában; nem a betegségével akar foglalkozni, hanem minden mással, ami az életben foglalkoztatta. Helga néni a szomszéd lány, Fanni kíséri el ezen az útján, ő van mellette ebben a három hónapban, majd ő van mellette a halálos ágyán is, a halála pillanatában. Mintha ő kísérné át a túlvilágra, ő lenne a lélekvezetője.

Fanninak évekkel korábban halt meg a nagymamája, Mamicus, és az ő életének utolsó idejét állítja szembe a regény Helga néni halálával. Mamicus betegsége ugyanis betegszobává változtatta az egész lakást, vele és előtte nem lehetett a halálról beszélni, róla sem úgy beszélt a családja, mint aki meg fog halni. Ezért nem is tudta elrendezni maga körül az életét, nem úgy ment el, mint aki után rend marad, és akinek a halálába éppen ezért bele lehet nyugodni, hanem úgy, hogy a halála feladatot jelent az élőknek még évekkel később is. Mamicust már nem az élet szépsége vagy a kapcsolatai tartották itt, hanem az, hogy nem akart meghalni. A halála óta eltelt sok év alatt sem lehetett őszintén, csak a siránkozás nyelvén beszélni: gyásszal, önváddal, panasszal, depresszióval.

A két idős asszony közül a tizenhat éves Fanni Mamicust nagyon szerette, gyerekkorának kulcsfontosságú emléke a vele töltött idő. Helga néni csak a regény cselekményidejének elején ismeri meg, korábban semmi köze nem volt hozzá, csak mint szomszédot ismerte, és mindössze annyit tudott róla, hogy a szülei nem szeretik. Egy majdnem-véletlen, ám sorsszerű véletlen folytán ismerkednek össze és töltik együtt ezt az utolsó három hónapot. Talán ki sem mondja Fanni, hogy szereti Helga néni, utolsó szava sem a szereteté, hanem a köszöneté. Mert egyfelől Helga néni számára Fanni adja meg az élete elrendezésének és az utolsó nagy alkotásnak a lehetőségét, másfelől pedig Helga néni adja

meg a lánynak az önmegtalálást, a múlt megértését, és az élete értelmes berendezésének perspektíváját.

A regény főhőse nem a két idős asszony, hanem a tizedikes gimnazista kamaszlány, Pamuk Fanni, akinek az élete a regény elején csupa konfliktus és átmenetiség. Idegen a családjában, az iskolában, az osztályában, nem jelentett kiteljesedést számára az első, éppen lezárult párkapcsolata, nem tudja, mi érdekli, mi szeretne lenni, utálja az otthonát, a szüleit, a tanárait, az osztálytársait. Csak két régi barátnőjével érzi jól magát, és mindenekelőtt az animék világában: állandóan sorozatokat néz, úgy öltözködik, és arra vágyik, hogy egy haláldémon jelmezébe öltözzön egyszer.

A haláldémon jelmezének megvarrás hozza össze a lányt és a szomszéd néni. Helga néni, aki valaha kiváló és neves színházi varrónő volt, ez a jelmez a hattyúdala, utolsó alkotása, Fanninak ez az első munkája. Két gyönyörű jelmez szimbolizálja a két főhős találkozását az alkotásban: az Éj királynője csodálatos fekete jelmeze, amit Helga néni alkotói fénykorában alkotott, és a

haláldémon Urara jelmeze, amellyel Fanni megnyeri az az évi AnimeCont. Helga néni a végrendeletében a lánynak ajándékozza az Éj királynője jelmezét, valamint a varrógépét, ezzel méltó örökösévé, munkássága folytatójává, alkotói élete továbbélőjévé avatva a szomszéd kislányt.

A regény egy olyan kétkezi alkotást, a varrást állítja a középpontba, amire ritkán gondoltunk, ha művészetről vagy művészi kiteljesedésről beszélünk. Milyen jó pedig arról olvasni, hogy valaki komolyan ért az anyagokhoz, a stílusokhoz, a tervezéshez, a szabáshoz, a varráshoz, hogy saját maga képes egy gyönyörű és kifejező ruhát vagy jelmezt megvarrni.

Az alkotás létrehív még egy alkotást, Fanni ugyanis mindvégig filmre veszi, majd összevágja és megosztja a közös varrás folyamatát (#egyuttvarrunk), ami az első pillanattól fogva, majd a folyamat előrehaladtával egyre inkább a két ember kapcsolatának és Helga néni egyre súlyosbodó betegségének a bemutatása is lesz. Egymásra épül a kétféle alkotás, a kétféle művészet: egy már-már anakronisztikus, letűnőben lévő, elitárius, de gyönyörű értékeket teremtő művészi világ, és napjaink kortárs, ifjúsági, populáris művészi önkifejezése.

Mindeközben a cselekmény szintjén mégsem ez foglalja el a legnagyobb helyet, hanem Fanni és Helga néni családja múltjának feltárása, és e feltárás nyomán a két család élete újrafogalmazásának, részbeli újakezdésének története. A cselekmény folyamán kiderül ugyanis, hogy Fanni apjának első barátnője, sőt menyasszonya éppen Helga néni lánya volt, hogy a lány első gyerekének Fanni apja lett volna az édesapja, ha nem vetélt volna el. Egy huszonöt éves hazugságot és ki nem beszélést leplez le Fanni, és adja meg ezzel a lehetőséget egyrészt Helga néni, hogy tisztázza huszonöt éve nem látott lányával a kapcsolatát, hogy megismerje soha nem látott unokáját, Fanni szüleinek pedig, hogy nyíltan beszéljenek egymással, és újakezddjék a kapcsolatukat egymással, a lányukkal, az élő nagyszülőkkel, és a halott nagymama emlékével egyaránt.

Mészöly Ágnes: *Fekete nyár*, *Tilos az Á Könyvek*, Budapest, 2020

Hogy ez a tisztázódás elkezdődik, az nemcsak Fanni zavarodottságának, sérülékenységének, sikertelenségének köszönhető, de nyíltságának, elszántságának, érdeklődésének, szókimondásának is. A család múltjának feltárása, a két család viszonyainak újrendezése pedig Fanni számára azt jelenti, hogy előző éveinek ezernyi görcsét és elintézetlenségét sikerül valahogy elkezdenie rendbe tenni. Ez alatt a folyamat alatt megtalálja ugyanis azt, hogy mivel szeretne foglalkozni majd a felnőtt életében, megismeri a családját, elkezd beszélni a szüleivel és nagyszüleivel, új barátokat szerez, elveszti a szüzességét, megismerve a szexuális gyönyörérzést, rátalál egy igazi szerelemre, rájön arra, hogy az addig utált iskolájában lehet beszélgetni a tanárokkal, hogy érdemes az osztálytársaival barátkozni – egy szóval egész személyisége és kapcsolatrendszere átalakul. Mindeközben van annyi ereje, hogy ő ápolja az egyre rosszabb fizikai és agyi állapotban lévő Helga nénit, csúcspontként pedig megnyeri azt az AnimeCont, amire a jelmezzel készült.

Szubkultúrák tájnyelvei

Az olvasó nem feltétlenül érti az iménti mondatban használt anime és con szavakat. És vélhetően még sok más szót, kifejezést, utalást és referenciát sem, amelyet a regény használ. Merthogy a japán képregények és rajzfilmek, a mangák és animék világában érzi otthonosan magát a főhős, azok nyelvét használja, azok figuráival azonosul, annak a képi világába igyekszik belehelyezni magát. Úgy öltözködik, úgy festi magát, az ilyen történeteken sír és nevet, ott talál magának példaképet és magatartási mintát. Vagyis amiben otthon érzi magát, igazi szubkultúra: megvannak a szellemi sarokpontjai, a maga mitológiája, történetei, erkölcsse, érzelemléleke.

Nem egyszerűen az „ifjúsági szubkultúrát” mutatja meg a könyv, hanem azt mondja, hogy azon belül is léteznek szubkultúrák, egymással egyenrangú, párhuzamos világok. Fanninak nagyon sokáig éppen az a baja, hogy úgy hiszi, az osztálytársai mind, kivétel nélkül nem egy nemzedéki, hanem egy elvont egy katolikus szubkultúrában élnek, és ezért nem értik és nem is érthetik meg az ő általa beszélt nyelvet, csak lenézhetik vagy elkerülhetik az ő érdeklődését és értékrendjét.

De a regény egyik legfontosabb tanulsága éppen az mind a főhős, mind az olvasó számára, hogy sokféle párhuzamos világ, értékrend és szubkultúra létezik, és ezeket megismerve rá lehet jönni mindegyikben arra, hogy emberek abban keresnek választ a maguk kérdéseire, és mindegyik megadja a saját teljes világ élményét. Kívülről nézve Helga néni különöc öregasszony, Fanni mindentől elrugaszkodott depressziós, az osztálytársak képmutató szentfazekak. Belülről nézve azonban kiderül, hogy a színházi alkotás is teljes világ, az animék világa is az, és a katolikus iskola hívó gyerekeinek világa is gazdag és értékes. És ez nemcsak életkori kérdés (az életkori szubkultúrák létezését mindenki könnyen belátja), nem is csak világnézet vagy vallás kérdése. Hanem az egyes nagyobb szubkultúrákon belül is léteznek teljes világok.

Az ifjúsági szubkultúrának is léteznek tájnyelvei, vagy lehet, hogy helyesebb azt mondani, hogy nem is egy ifjúsági szubkultúra van, hanem ifjúsági szubkultúrák. A kemény rockosok vélhetően nagyon távol vannak az animésektől, a szlemesek a cserkészektől, a kosarasok a diszkósoktól. Magam azt gondolom, ez egyáltalán nem baj, mi több, így teljes és gazdag a világunk. Mint a nyelv: azért van egymillió szavunk, mert sokféle tájnyelv és sokféle rétegnyelv van, mert saját terminológiája van a gyógynövé-

nyeknek és a filmnek, a főzésnek és a filozófiának, és a varrásnak. És a magyar nyelv ezért gazdag.

A könyv arra hívja fel a figyelmet, hogy akármennyire kívülről látjuk is „a fiatalokat”, tudnunk kell, hogy az ifjúsági szubkultúra önmagában is differenciált és sokféle világ.

Nyelv és elbeszélés mód

A *Fekete nyár* csupa nagyon fontos kérdéstről beszél, olyanokról, amelyek kamaszokat, középiskolás diákokat mélyen érinthetnek, és egy olyan viszonyrendszerben és kifejezés-móddal, amelyet – a fentiek szellemében – bizonyos diákcsoporthoz nagyon a sajátjuknak érezhetnek. Mészöly Ágnes következetesen beszél csupa ilyen kérdéstről ifjúsági regényekben. Nagyon felelős írói magatartás ez, fontos kérdésekről szólni, és azon a nyelven megszólalni, amit a diákok ismernek.

De a regény ebben viszont nagyon problematikus. Ha „nyelven” azt a kifejezés-módot értjük, ami az animék kifejezés-módja, akkor ezt a regény jól használja. Ha „nyelven” azt értjük, hogy milyenek a regénybeli mondatok, mennyire gazdag a szóincse, mennyire több a regény mint művészi alkotás a hétköznapi történetmesélésnél, és ezekkel mennyire tud árnyalt érzéseket és gondolatokat kifejezni, akkor bizony a regény sokszor megbicsaklik.

Három egymással párhuzamos szövegből áll a regény: a *Transitional Realms* című rajzfilm epizódjainak néhány oldalas elbeszéléséből, a Fannival történt egyes szám harmadik személyű, kívülálló elbeszéléséből, valamint Fanni naplóbejegyzéseiből. A háromféle szöveget a könyv – az olvasót megsegítendő – különböző betűtípussal szedi. Ám az író nem három különféle nyelvet használ, hanem lényegében egyetlenegy. Ez a leegyszerűsítő nyelv a leghitelesebb a naplóbejegyzésekben: ott időnként az az érzésünk, hogy a 2010-es évek végének ifjúsági – az iméntiek szellemében: egyik ifjúsági – nyelvét a regény hitelesen használja föl. Fannitól elfogadjuk, hogy nagyon efemer az a nyelvi kifejezés-készlet, amit használ, romlékony, mulandó, esetleges, gyakran elég silány. Nem baj, mert önmagának írja, gyorsan írja, nincs rálátása a saját történetére, és nem baj, mert ez csak az egyik szereplő szólama, még ha ő is a főszereplő.

Ám a kívülálló, mindentudó és mindenható elbeszélőtől magasabb nézőpontot várnánk el, és ennek megfelelően sokkal árnyaltabb nyelvet. Olyant, ami a hősök fölött van, amely kifejezőbb az éppen önmagát kereső kamaszlány érzelmileg átfűtött szövegénél. De az elbeszélői szöveg éppoly roncstól, efemer és leegyszerűsítő, mint Fanni nyelvi regisztere.

A rajzfilmet felidéző, imitáló, nyelvi közegbe transzformáló harmadik szövegnek szintén markánsan eltérőnek kellene lennie. Például azért, mert azzal egy mesét mond el az olvasónak, még ha gyakran kegyetlen mesét is. De az ezeket az epizódokat elmondó szövegek nyelvi regisztere lényegében ugyanaz, mint az elbeszélőé.

Ez a nyelvi reflektálatlanság nagyon sokat elvesz a könyv értékéből. Pedig mennyire fontos kérdésekről esik szó benne, mennyire érvényes az író szemléletmódja, hány gyereknek jelenthet segítséget az, hogy azonosulhat a főhőssel, ismerős lehet számára a főhős élethelyzete és problémavilága, és hogy olyan kérdésekről beszél, amelyek egzisztenciális jelentőségűek a számára. Halálról, családi titkokról, a családi kapcsolatok rendezéséről, a környezettel szembeni idegenségérzésről, a saját szubkultúra érvényességéről, a más szubkultúrák párhuzamos meglétéről és külső megítélhetetlenségéről beszél.

Bethlen István életpályája

Bethlen István, a 20. századi magyar politika egyik legjelentősebb és a konzervatív-nacionalista magyar politikai gondolkodás egyik utolsó nagy alakja 1874. október 8-án született Gernyeszegen, Marosvásárhelytől északra, Maros-Torda vármegye egyik akkortájt alig kétezer lakosú, kis, román–magyar községében. Apai és anyai ágon egyaránt régi erdélyi nemesi családból származott. Noha Bethlen Gábor fejedelemmel nem állt rokonságban, a családi emlékezet így is több kiváló politikussal, diplomatával, katonával és tudóssal büszkélkedhetett. Apai nagyapja, gróf Bethlen János a reformkori erdélyi országgyűlés mérsékelt liberálisainak vezére, anyai nagyapja, gróf Teleki Domokos, Deák-párti politikus és Erdély egyik vezető dualizmus kori közéleti tekintélye volt.

A gyermek Bethlen István kilencéves koráig Erdélyben, olykor édesapjának mezősámsondi, máskor anyai nagyszüleinek gernyeszegi vagy kolozsvári kastélyában nevelkedett. Ekkor Bécsbe, a Monarchia egyik legrangosabb és igen előkelő iskolájába, a *Theresianumba* került, ahol tíz évig élt és tanult. Középiskolai tanulmányait 1893 nyarán fejezte be, kitüntetéssel. Ezt követően 1896 karácsonyáig a budapesti egyetem állam- és jogtudományi karát látogatta. A három és fél éves pesti jogászoklás után fél évet angol egyetemeken töltött; 1897 őszétől egy évig katona volt; majd 1900 nyaráig a magyaróvári agrárfőiskola előadásait hallgatta.

Tanulmányait befejezve visszatért Erdélybe, ahol átvette a szülői örökség őt illető részét, és gazdálkodni kezdett. Földingatlan-tulajdona 5 és fél ezer kat. holdat tett ki. Ennek évi jövedelme 19 ezer forintra rúgott, ami többé-kevésbé megfelelt egy miniszter éves szintre számított fizetésének.

Erdélybe visszatérve azonnal bekapcsolódott a helyi, majd az országos politikai életbe

is. A megyegyűléseken már 1898–1899-ben is részt vett, képviselővé pedig 1901-ben választották először. A „politikacsinálás” – különböző szinteken – ettől kezdve elválaszthatatlanul hozzátartozott életéhez. Az 1919–1921-es időszakról eltekintve 1901-től 1939-ig folyamatosan parlamenti képviselő, ezt követően pedig felsőházi tag volt. Emellett több gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális szervezet tagjaként vagy vezetőjeként is számottevő tevékenységet fejtett ki. 1918–1919-ben az ellenforradalmi erők egyik fő organizátora, 1919 őszén „titkos erdélyi miniszter”, 1920-ban a magyar béke delegáció főmegbízottja, 1921-től 1931-ig pedig miniszterelnök. 1931 után semmilyen kormányzati pozíciót nem vállalt. Horthy egyik tanácsadójaként és a jobbra tolódó kormánypolitika konzervatív és konzervatív-liberális ellenzékének informális vezetőjeként ennek ellenére egészen 1944-ig a magyar politikai élet meghatározó személyisége maradt. A rendelkezésünkre álló szovjet dokumentumokból úgy tudjuk, hogy 1946. október 5-én hunyt el egy moszkvai rabkórházban.¹

Az a közel fél évszázad, amely Bethlen Istvánnak, mint politikusnak átélni adatott, Magyarország újabb kori történelmének egyik legdrámaibb időszaka. Ahogy az ország életében, úgy az ő személyes pályáján is az 1918-as összeomlás, az azt követő forradalmak és végül Trianon jelentették a legnagyobb cezúrát. A második szakaszhatárt a harmincas évek közepére kialakult kül- és belpolitikai helyzet idézte elő. Nyilvánvaló, hogy az ország kül- és belpolitikai helyzetének fenti változásai ugyanazon az eszmei bázison álló emberek számára is másféle feladatokat adtak, befolyásolták problémalátásukat, és politikai helyi értéküket is módosították. Ebben az értelemben Bethlen István három pályaszakaszát különböztethetjük

1 Romsics Ignác: *Bethlen István. Politikai életrajz*. 2. kiad. Budapest, 1999, Osiris Kiadó.

meg: az 1918–1919 előtti, az 1918–1919 és 1933–1934 közöttit és végül az ez utánit.

A forradalmak előtti Bethlen politikájának meghatározó vonásai – az általánosságban vett konzervativizmuson túlmenően – az agrarizmus, a történelmi elitizmus és a kormánypolitikához képest markáns nacionalizmus volt. Mindhárom szorosan kötődött társadalmi helyzetéhez, azaz erdélyi arisztokrata nagybirtokos mivoltához.

Bethlen sohasem tagadta, sőt többször hangsúlyozta, hogy az 1848-as forradalom előtti „állami korlátok” és „fejedelmi szeszélyek” felszámolása, valamint a forradalom eredményeként kibontakozó „szabad gazdasági tevékenység” a 19. század második felében Magyarországon is „óriási anyagi fejlődést” hozott, és a „termelés szédületes fokozását” eredményezte.² Úgy vélte azonban, hogy ez a fejlődés egyoldalúan az iparnak és a kereskedelemnek kedvezett. Az agrárszektor viszont hátrányos helyzetbe hozta. Ebből kiindulva bírálta a „korlátlan gazdasági szabadság” elvét, az „illoyális versenyszellemet”, sőt az ipar és a kereskedelem „idegen kezekbe”, azaz zsidó tulajdonba kerülését is. Mindezekkel egy határozottabb és kifejezettebb agrárius jellegű állami szociálprotekciónizmus elvét szegezte szembe. Ennek legfontosabb elemei a következők voltak: az ipar mérsékeltebb és a mezőgazdaság fokozottabb állami szubvencionálása, az agrárszektor hatékonyabb vámvédelme, a mezőgazdasági hitelek kamatfeltételeinek javítása, a hitbizományok rendszerének fenntartása, sőt kiterjesztése a közép- és kisbirtokokra, s végül a termelési, fogyasztási és értékesítési szövetkezetek egész országra kiterjedő hálózatának a létrehozása.³

A 19. század utolsó harmadában kialakult liberális állam politikai intézményrendszerét ezzel szemben nem megváltoztatni vagy módosítani, hanem konzerválni akarta. Mivel választójoggal csak a vagyonos és/vagy művelt felsőbb rétegek – az összlakosság 6%-a – rendelkeztek, s így a történelmi elit, az arisztokrácia és a dzsentri politikai vezető szerepe továbbra is megmaradt, a liberális doktrína, illetve

államberendezkedés és a tradicionális elitizmus ellentmondása a 19. század végéig élesen nem manifesztálódott. Egyre nyilvánvalóbbá vált azonban ez a konfliktushelyzet a 20. század elejétől kezdve. Ekkorra a magyar társadalomban jelentős városi polgárság és munkásság alakult ki, amelyek a parasztság lassan emancipálódó felső rétegeivel együtt a politikai érdekérvényesítés jogát kezdték követelni a maguk számára. A réginek és az újnak ebben a harcában Bethlen konzekvensen a régi, azaz a funkcionálisan progresszív konzervatív vázó liberalizmus és ezzel összefüggésben a történelmi elit pozícióinak a megőrzése érdekében foglalt állást. Minden olyan törekvéssel, amely ezen a rendszeren érdemben változtatni akart (például a választójog demokratizálásával, vagyis kiterjesztésével és titkossá tételével), határozottan szembe fordult.

Az arisztokrácia és a dzsentri nemzeti érdekként felfogott vezető szerepét Bethlen e rétegek történelmi érdemeivel és a nemzet irányításához elengedhetetlen tudásával és felhalmozódott tapasztalatával igyekezett igazolni. A feltörekvő új társadalmi rétegeket ezzel szemben úgy mutatta, mint amelyek mindeddig csak gazdasági téren értek el eredményeket. Am arról, hogy milyen a politikai kultúrájuk, a nemzeti eszméhez és érdekekhez való viszonyuk, áldozatvállalási készségük, stb. „semmit sem tudunk még”. Ez utóbbit 1901-ben jelentette ki. 1910-ben, amikor régi és új harca kiéleződött, már jóval érdeesebben fogalmazott. A demokrata és polgári radikális ideológiákat ekkor „nemzetellenes méreganyagként” jellemezte, és halaszthatatlan nemzeti feladatként látta azt, hogy „ez a méreganyag a közéletből eltávolíttassék”.⁴

Agrárius szociálprotekciónizmus és történelmi elitizmus ilyenformán szervesen kiegészítették egymást, és mint politikai programok a hagyományos vezető rétegek gazdasági, társadalmi és politikai hatalmának a megőrzését, illetve megszilárdítását célozták.

Az erdélyi románsággal, illetve Erdély jövőjével kapcsolatos bethleni koncepció kiinduló-

pontja az a meggyőződés volt, hogy a románság politikai törekvéseinek jellege a 19. század végére megváltozott. Addig – hangoztatta 1907-es parlamenti szűzbeszédében és attól kezdve szinte évről évre – az erdélyi románság még Magyarországon belül követelte magának a nemzetiségi jogok tágabb körét. A román fejedelemiségek egyesülését (1861) és a román állam függetlenségének nemzetközi szavatolását (1878) követően azonban egyre inkább tért hódított körében az irredentizmus, és valódi céljává Erdély és a román királyság egyesítése vált. Ebből a diagnózisból logikusan következett, hogy a magyar nemzetiségpolitika feladatát Bethlen egészen 1918-ig nem a kollektív nemzetiségi jogok vagy általában az állampolgári jogok kiterjesztésében, hanem a nemzetiségi és vegyes etnikumú vidékeken élő magyarság gazdasági és kulturális pozícióinak az erősítésében, illetve a románság további gazdasági térnyerésének a megakadályozásában, valamint politikai érdekérvényesítési és kulturális önszerveződési lehetőségeinek a korlátozásában látta.⁵

Konzervatív beállítottságából természetesen következett, hogy Bethlen nemcsak a Tanácsköztársasággal, hanem számos alapkérdésben már az 1918–1919-es demokratikus átalakulási kísérlettel is szembe fordult. Élesen támadta a Károlyi-, illetve Berinkey-kormány földreformtervének szociális radikalizmusát és a pénzügy-politikai tervek gerincét alkotó progresszív vagyondézmát. 1919 februárjában saját, kormányellenes, jobboldali, konzervatív pártot (Nemzeti Egyesülés Pártja) alakított. A későbbiekben – 1919 tavaszán és nyarán – az emigráns magyar politikusokat tömörítő Antibolszevista Komité vezetőjeként tevékenykedett Bécsben. Az 1918–1919-es forradalmi időszakot haláláig a magyar történelem egyik mélypontjának tartotta. E kor nagy megrázkódtatásai azonban egészében véve mégsem jobbra, hanem korábbi önmagához képest valamelyest balra sodorták.

Bethlen „liberalizálódásának” és ezzel együtt járó balratorlásának, azaz jobbközépre kerülésének négy egymást erősítő oka volt. Először: a nemzetiségeknek, mint az állam egységét és a magyar szupremáciát veszélyeztető kisebbségeknek a leválása. Másodsor: a forradalmak tanul-

ságai, amelyek a hagyományos uralmi rendszer társadalmi és politikai alapjainak a kiszélesítése mellett szóltak. Harmadsor: a középrétegek egyes csoportjainak 1919–1920-as antiparlamentáris, jobboldali radikális és antiszemita fellépései, amelyek Bethlen ízlésével és politikai felfogásával elvileg és hosszabb távon taktikailag is összeegyeztethetetlenek voltak. S végül negyedsor: a győztes nyugat-európai országok liberális-demokratikus államberendezkedése, amelyhez egy velük szövetkezni, rájuk támaszkodni akaró kis országnak és politikusának elkerülhetetlenül hasonlania kellett. Mindezek az eszmei-ideológiai hangsúlyeltolódások és részben új politikai irányvételtek – kiegészülve remek taktikai érzékével – az ekkor 47 éves Bethlen Istvánt kiválóan alkalmassá tették arra, hogy a Trianon utáni újrakezdés vezető politikusa, miniszterelnök, s mint ilyen az ún. Horthy-rendszer konszolidációjának irányítója legyen.

A felmerülő problémák és a megoldandó feladatok jellege alapján Bethlen tízéves miniszterelnöksége négy egymást követő, kisebb időszakra osztható. Az első szakaszt (1921–1923) a belpolitikai stabilitás alapjainak a megteremtése; a másodikat (1923–1925) az ország pénzügyi helyzetének a szanálása és a gazdaság fellendülésének megalapozása; a harmadikat (1927–1929) egy modern szociálpolitika alapjainak lerakása, valamint a külpolitikai elszigeteltségből való kitorés és a revízióra való felkészülés; a negyediket (1929–1931) a nemzetközi gazdasági válság hazai jelentkezése és ennek következtében a konszolidáció válsága jellemezte.

A belpolitikai stabilitást öt döntő lépéssel alapozta meg. A Habsburg-ház 1921. novemberi detronizációjával, amely kihúzta a szőnyeget a legitimista királypártiak alól és tartósította Horthy eredetileg ideiglenesnek gondolt államfői szerepét. Az 1921. decemberi, ún. Bethlen–Peyer-paktummal, amely normalizálta a Szociáldemokrata Párt és az ellenforradalmi rendszer viszonyát. A jelentős parasztdemokrata szárnyal rendelkező Kisgazdapárt konzervatív beállítottságú, egységes kormányzópárttá formálásával 1922 februárjában. Az 1919 őszén bevezetett viszonylag demokratikus választójog korlátozásával 1922 márciusában, amelynek

² *Friss Hírek* (Hódmezővásárhely), 1920. szeptember 1. Diadalút és *uo.* szeptember 23. Gróf Bethlen István az iparosok között.

³ *Székely Lapok* (Marosvásárhely), 1901. szeptember 15. 2–3. és Gr. Bethlen István: *Emlékezés gr. Károlyi Sándor felett.* Marosvásárhely, 1906.

⁴ *Képviseelőházi Napló*, 1911. január 3. 317.

⁵ *Uo.* 1907. április 10. 149–157. és Gróf Bethlen István: *Az oláhok birtokvásárlásai Magyarországon az utolsó öt évben.* Budapest, 1912 és *uo.* *A magyar birtokpolitika feladatai Erdélyben.* Budapest, 1913.

következtében a választójogosultak összlakosságához viszonyított aránya 40%-ról 28%-ra csökkent, és a választók közel 80%-a továbbiakban nyíltan szavazott. S végül a legbefolyásosabb szélsőjobboldali csoport, a Gömbös Gyula vezette ún. fajvédők kiszorításával a hatalomból 1923 nyarán. A belpolitikai konszolidáció befejező lépéseként került sor 1926-ban a régi főrendiház örökébe lépő új felsőház felállítására.

Politikai intézményeit és azok működését tekintve az ilyen módon létrejött kormányzati rendszer korlátozott, azaz autoriter elemeket is tartalmazó polgári parlamentarizmus volt. A parlamentáris demokráciákkal mindenekelőtt a dualista időszből átvett polgári liberális intézményrendszer – többpártrendszer, parlament, parlamentnek felelős kormány, a bíráskodás szuverenitása, pluralista szellemi élet – rokonította. Az autoriter állammal pedig ezen intézményi struktúra antidemokratikus működtetése, vagyis az, hogy a parlamentáris demokráciák gyakorlatától eltérően a politikai hatalomért folyó versenyből a társadalom jelentős csoportjait kizárták, a versenyben résztvevők számára pedig egyenlőtlen feltételeket biztosítottak. Ilyen, az érdekérvényesítés szabadságát korlátozó és az állampolgári egyenlőséget sértő elemek voltak a korszakban már példa nélküli nyílt szavazás és a központi végrehajtó hatalom túlzott befolyása, amelyek a dualista időszakot is jellemezték, valamint – új jelenségként – a sajtószabadság korlátozása és a vallási, illetve faji diszkrimináció. Arra, hogy a kormánypárt megbukjon, és egy demokratikus típusú parlamenti váltógazdálkodás alakuljon ki, e rendszer keretein belül nem volt mód. A belpolitikai stabilitást, amely a forradalmi és ellenforradalmi időszak kaotikus viszonyai után az évtized közepére kialakult, a társadalom nagyobb része megnyugvással fogadta. Kétségtelen viszont, hogy ez a stabilitás nem demokratikus, hanem autoriter alapokra épült.

Gazdaságpolitikai szempontból Bethlen eleinte egy alapvetően önerőre támaszkodó, deflációs szanalási politika sikerének a lehetőségében bízott. Külkereskedelm-politikai szempontból ugyanakkor a háború előtti, csupán mérsékelt vámokkal korlátozott szabadabb nemzetközi forgalom gyors helyreállítását feltételezte. Hamarosan bebizonyosodott azonban, hogy ez az út járhatatlan. 1921 végére,

1922 elejére ezért a kormány eldöntötte: nagyobb összegű külföldi kölcsönért folyamodik. Ennek kibocsátása 1924 júniusában kezdődött.

A pénzügyi stabilizációval közel egy időben került sor az új vámrendszer kidolgozására és életbeléptetésére. Ennek a lényeg az iparvédelem és -fejlesztés volt. Bethlen gazdaságpolitikájából, amelyet az agrárius érdekeltségek folyamatosan bíráltak, logikusan következett, hogy az évtized második felére jellemző fellendülés elsősorban az ipar területén mutatkozott meg. Az ipari termelés 1924 és 1929 között több mint 70 százalékkal emelkedett, és az 1929–1933-as gazdasági világválság előestéjén mintegy 12 százalékkal múlta felül a háború előtti szintet.

A gazdaság újjászervezése, fellendülése és az életkörülmények ezt követő javulása nagymértékben visszahatott a politikai életre. Belpolitikai szempontból a politikai stabilizáció befejezésének és a húszas évek második felére jellemző kiegyensúlyozott kormányzásnak az alapjait teremtették meg. Ugyanakkor egy átfogóbb szociál- és kultúrpolitika kialakításához is jobb feltételeket nyújtottak.

A szociálpolitikai reformok sora az 1920-as évek közepéig elhúzódó mérsékelt földreformmal kezdődött, és a társadalombiztosítás újjászervezésével folytatódott. A kötelező betegségi és baleseti biztosításban részesülők körét 1927-ben kiterjesztették, és egyben növelték a biztosítottak szociális kedvezményeit. Egy évvel később, 1928-ban bevezették a kötelező öregségi, rokkantsági, özvegyeségi és árvasági biztosítást. Mindkét nagy biztosítási forma elsősorban a különböző városi munkásrétegekre terjedt ki, a mezőgazdasági munkásságra nem.

A szociálpolitika egyéb szektorai közül nagyobb előrehaladás történt még a lakásügy és a közegészségügy terén. 1920 és 1930 között 290 ezer új lakóház épült fel, ami közel 25 százalékos növekedést jelentett. Ugyanezen időszakban a százezer lakosra jutó orvosok száma csaknem megkétszereződött, a százezer főre jutó kórházi ágyak száma 329-ről 467-re emelkedett, s a csecsemőhalandóság 19 ezrelékről 16-ra csökkent.

A kultúrpolitika eredményei közül legnagyobb jelentőségű a népiskolai hálózat fejlesztése volt. Ennek is köszönhető, hogy az analfabetizmus aránya 15 százalékról 10-re csökkent.

Fontos volt továbbá a kolozsvári egyetem Szegedre, a pozsonyi Pécsre költöztetése, a debreceni egyetem felépítése, valamint az ösztöndíjrendszer kiterjesztése és a külföldi Collegium Hungaricumok hálózatának a kialakítása. „A magyar hazát ma elsősorban nem a kard, hanem a kultúra tarthatja meg és teheti ismét naggyá” – hangoztatta Bethlen kultuszminisztere, gróf Klebelsberg Kunó – saját korán is túlmutató érvénnyel.⁶

A trianoni határokat Bethlen vezetőtársaihoz és a társadalom politikailag tudatos részéhez hasonlóan igazságtalannak és megváltoztatandónak tartotta. Külpolitikájának legfőbb célja ezért mindvégig a határok revíziója volt. A kalandorság mindazonáltal e téren is távol állt tőle. „Ma Európa helyzete olyan, hogy békét akar mindenáron, és ha nem illeszkedünk bele Európa érdekeinek szövevényébe, ha nem alkalmazkodunk politikánkkal Európa érdekeihez, akkor akármennyire van igazunk, mint békebontó állítatunk oda és semmi téren nem fogja siker koronázni tevékenységünket” – válaszolta kardcsörtető kritikusaiknak 1923-ban, Gustav Stresemann teljesítési politikájával összhangban.⁷ Fél évtized múltán, amikorra Olaszország nyíltan szembe fordult a versailles-i status quoval, és Berlinben is megkezdődött a külpolitika vágányainak átállítása, egészen másként beszélt. Don Quijote azonban ezután sem lett.

A konszolidációs eredményeknek köszönhetően a konzervatív uralkodó rétegekkel, illetve kormányzati rendszerrel szembeni társadalmi ellenállás a húszas évek második felére jelentősen mérséklődött. Egyes feltételezések szerint nem kizárt, hogy ebben az időszakban még egy „titkos és széles körű választás is Bethlen Istvánnak biztosított volna majoritást a parlamentben”.⁸ Pillanatok alatt megfordult azonban az ország hangulata akkor, amikor a gazdasági világválság hazai jelentkezése következtében a nemzeti jövedelem növekedése megállt, majd visszazuhant, és az állami szociálpolitika addigi forrásai elapadtak. Az új helyzetben a társadalom minden régi ellentéte kiújult, s a kormánnyal szembeni bal- és jobboldali kritika egyaránt felerősödött.

Bethlen a válság alatt is konzervatív parlamentáris kormányzati rendszerének a megővésére törekedett, és mind a bal-, mind a szélsőjobboldali nyitás elől elzárkózott. A demokratikus ellenzék követeléseinek, amelyek a titkos választójog általánossá tételére és a szabadságjogok kiterjesztésére, illetve ezek alapján egy „nemzeti koncentráció” létrehozására vonatkoztak, makacsul és megingathatatlanul ellenállt. Az alsóbb társadalmi rétegek titkos választójoggal való felruházása – hangoztatta – a „nyers tömegek uralmához vezet”, és „azok az országok, ahol a tömegek uralma válik úrrá az egész nemzet felett, a pusztulásnak vannak kitéve”. Nem fogadta azonban el Horthy és az időközben honvédelmi miniszterre avanzsált Gömbös statárium bevezetésére és különböző antiliberális és zsidóellenes lépések megtételére vonatkozó javaslatát sem. Az agrárlobbnyak annyi engedményt tett, hogy 1930 nyarán bevezette az ún. bolettarendszert, ami a mezőgazdasági ártámogatás egy fajtája volt. Az ipari vámvédelem megszüntetéséhez azonban, ami az ipari árak csökkenését és néhány hazai iparág leépülését eredményezte volna, nem járult hozzá. Az ismét deficitessé vált államháztartás egyensúlyának biztosítása érdekében mérsékelt adóemeléseket vezetett be, és csökkentette a költségvetés kiadásait. Intézkedései nem voltak hatástalanok, ám csak kismértékű és átmeneti javulást eredményeztek. 1931 augusztusában ezért úgy döntött, hogy lemond, és másnak engedni át az elkerülhetetlenül népszerűtlenséggel járó megszorító politika irányítását. Visszavonulását átmenetinek gondolta, és azzal számolt, hogy a válságot nagy valószínűséggel követő gazdasági fellendülés idején ismét miniszterelnök lesz. Ismeretes, hogy a nemzetközi események alakulása és a belpolitikai élet válság alatti és utáni fejleményei miatt azonban erre már soha többé nem kerülhetett sor.⁹

A gazdasági válság és az erre válaszként adott állami beavatkozás világméretű térnyerése Bethlent megerősítették abbéli hitében, hogy a 19. századi „laissez faire” típusú liberális gazdasági modellhez többé nem lehet visszatérni. Eseményképévé egyre inkább az Egyesült Ál-

6 Uo. 174–283.

7 *Budapesti Hírlap*, 1923. október 16. Bethlen István gróf az ország helyzetéről.

8 Bárány M. Madarassy-Beck Gyula: *Quo vadis Domine Bethlen?* Budapest, 1929. 14.

9 Romsics Ignác: *i.m.* 321–334.

lamokban és Németországban is eredményesnek mutató „irányított piacgazdaság” vált. A magántulajdont, a vállalkozás szabadságát és a verseny lehetőségét természetesen továbbra is a gazdaság alapvető működési feltételeinek tartotta.

Az irányított piacgazdaság koncepcióját a kor ideológusainak és politikusainak a többsége a liberális intézményi struktúra felszámolásának, illetve korporatív jellegű átalakításának a programjával kötötte össze. A magyar vezetők közül ez jellemezte például Gömbös Gyula, Imrédy Béla és Teleki Pál törekvéseit is. Bethlen esetében azonban a legcsekélyebb mértékben sem mutatható ki ilyen összefüggés. Egyik 1934-es előadásában azt igyekezett bizonyítani, hogy minden tartós szellemi és politikai irányzat a legfejlettebb népektől, Európában tehát Nyugatról indul ki. A 20. századi „pártdiktatúrák” ezzel szemben Kelet- vagy Közép-Európában keletkeztek, amelyek nemcsak, hogy általánossá nem válhatnak, hanem az életre kelésüket előidéző efemer körülmények elmúltával maguk is meg fognak szünni. Én tehát – jelentette ki – „az ezeréves magyar tradíció alapján állok, és nem kérek sem a nyaklónélküli nyugati demokratikus fejlődésből, de nem kérek semmiféle diktatúrából sem”.¹⁰ A későbbiekben ugyanerről a platformról támadta Imrédy Béla antiparlamentáris törekvéseit és barátja, Teleki Pál „magyar útnak” nevezett neokatolikus-korporációs ideológiáját és tervezett alkotmányreformját. Nagyon határozottan és egyértelműen lépett fel az 1938 és 1941 közötti zsidótörvények ellen is. Ezeket gazdasági és külpolitikai szempontból felelőtlenségnek és károsnak, humanitárius szempontból pedig elfogadhatatlannak és megengedhetetlennek tartotta.¹¹

A harmincas évek közepétől kibontakozó új helyzetben Bethlen politikai helyi értéke ismét módosult. Miniszterelnöksége idején igazi politikai ellenfele a demokrata baloldal volt. A harmincas évek második és a negyvenes évek első felében azonban az antiparlamentáris szél-

sőjobboldal foglalta el ezt a helyet. A demokrata baloldal ugyanakkor szövetségesévé vált. Mind-ebből azonban tévedés lenne azt a következtést levonni, hogy Bethlen maga is demokrata lett. Erről szó sem volt. Szövetségük valójában a szélsőjobboldallal, illetve a faszizmussal szembeni pillanatnyi vélemény- és érdekezonság platformján alakult ki, ami nem jelentette a két fél jövőképeinek azonosságát. A demokraták kormányzati eszménye a nyugati típusú polgári demokrácia volt, míg Bethlené továbbra is az 1920-as években újjáformált 19. századi antidemokratikus-elitista parlamentarizmus. Az első világháború után kialakult tömegdemokráciákat ezért változatlanul „beteg és elfajult demokráciáknak” tartotta, és úgy vélte, hogy a merev többségi elv a jövőben is „bizonyos korrekciókra szorul”. Mivel ez az arisztokrácia és a birtokos nemesség, vagyis a történelmi elit domináns helyzetének a végét jelentette volna, képtelen volt megbékélni egy komoly földreform gondolatával is.¹²

A nemzetközi élet eseményei 1939–40-ig Bethlen várakozásainak megfelelően alakultak és – kisebb kitérőktől eltekintve – a magyar külpolitika is az általa elképzelt irányban haladt. 1938-ban Magyarország békés úton visszakapta Csehszlovákiától azokat a határ menti, döntően magyarok lakta területeket, amelyeket Bethlen 1920–1921-ben és a későbbiekben is első helyen kért. 1939-ben, majd 1940-ben visszakerült Kárpátalja és Észak-Erdély is – ugyancsak fegyveres konfliktus nélkül. A magyar külpolitikának ezt követően Bethlen szerint kivárára kellett volna berendezkednie. Ismeretes, hogy az 1940 utáni magyar kormányok részben nem akartak, részben nem tudtak megfelelni ennek az elvárásnak. A Németország melletti túl szoros felzárkózást és a Nyugattól való leszakadást Bethlen éles kritikával illette. Különösen nagy hibának tartotta a Szovjetunió elleni háborúhoz való csatlakozást 1941 nyarán, amelyre senki sem kényszerítette az országot, majd az ezt követő hadüzeneteket a nyugati szövetségeseknek. Befolyását a továbbiakban mindig e hibák

korrigálására próbálta latba vetni. 1942–1943-ban részt vett a Kállay-kormány különbéke-kísérleteiben, 1944 nyarától pedig a Moszkvával való kapcsolatfelvétel és fegyverszünet legfőbb szószólója volt. Stratégiailag azonban 1944 nyara után is a nyugati orientáció híve maradt. Haláláig úgy képzelte, hogy a szovjet jelenlét átmeneti, két-három éves jelenség lesz a térségben, amelyet hosszú távú angolszász befolyás fog felváltani.

Ideológiai alapállásából és külpolitikai prognózisából következett, hogy Bethlen a háború utáni politikai kibontakozást nem kapcsolta össze radikális társadalmi és politikai átalakulással. Az új kormányt kizárólag polgári politikusokból kívánta létrehozni, és a szociáldemokraták bevonásával csak feltételesen számolt. A külpolitikai fejlemények és a hadi helyzet alapján 1944 végére tudomásul vette, hogy a szociáldemokraták, sőt a kommunisták aktív részvétele nélkül a kibontakozás nem képzelhető el. Ám a magántulajdon alapján álló polgári pártokkal szemben a két munkáspártnak továbbra is alárendelt szerepet szánt.

Ez volt az oka, hogy némi habozás után, 1945 elején Moszkvában végül úgy döntöttek, hogy Bethlen Istvánt, aki 1944 decembere óta a magyarországi szovjet főparancsnokság „vendégszereteté” élvezte, „kivonják” a magyar politikai életből, és a Szovjetunióba szállítják. A nyugat-európai polgári demokráciákban, ahol

a parlamenti patkó centrumában és/vagy attól jobbra elhelyezkedő kereszténydemokrata, keresztényszocialista és más konzervatív és konzervatív-liberális színezetű pártok a háború utáni évtizedekben a baloldal pártjaival együttműködve alakították ki a társadalom legelesettebb rétegeit is szociális védelemben részesítő jóléti társadalom modelljét, és szilárdították meg az állampolgárok közötti teljes politikai jogegyenlőséget biztosító liberális demokrácia intézményrendszerét, Bethlen Istvánra minden bizonnyal kulcsszerep várt volna. A Szovjetunió Vörös Hadserege által felügyelt kelet-európai „népi demokráciák” politikai sakktabláján azonban nem volt számára hely.

Halálával kapcsolatban sokáig különböző legendák keringtek. A *Magyar Nemzet* 1993. május 18-i számában közölt orosz levéltári dokumentumok alapján azonban ma már pontosan tudjuk, hogy természetes halált halt, ami „nagyfokú általános érzelmeszedés miatt bekövetkezett szívbénulás nyomán állt be” a *Butirszkaja* nevű moszkvai börtön kórházában 1946. október 5-én.¹³

1994 júniusától jelképes hamvai hazai földben nyugszanak. Emelkedett szelleme, európai látóköre és demagógiától mentes nemzeti elkötelezettsége, amelyek pályájának második, és különösen harmadik szakaszában jellemezték, és amelyek szimpla politikusból államférfivá avatták, ma is példaként szolgálhatnak.

Romsics Ignác, Héjja Julianna Erika és Erdész Ádám írása a Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára 2020. november 5-én megrendezett „Akik formálták a világot – A társadalmi szerepvállalás változatai” című konferencián elhangzott előadások szerkesztett változata. A Műhely rovatban megjelent összeállítás válogatás a konferencia Youtube-on elérhető előadásaiból.

10 Bethlen István: Hagyomány és forradalom a politikában. In: Bethlen István: *Válogatott politikai írások és beszédek*. Szerk. Romsics Ignác. Budapest, 2000, Osiris, 158–173.

11 *Képviselőházi Napló*, 1937. május 11. 64–65.; Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K 510. 17. csomó, 77., 105 és 116–120., valamint *Pesti Napló*, 1939. január 24. Gróf Bethlen István súlyos bírálatával...

12 Bethlen István: Korunk uralkodó eszméi és báró Eötvös József. In: Bethlen István: *Válogatott politikai írások és beszédek*, i.m. 203–232.

▶ HÉJJA JULIANNA ERIKA

Az orvosi szereptudat és a hivatás társadalmi presztízse a 19. század folyamán

Az orvosokat mindig is megbecsült hely illette meg a társadalomban. Az orvos az egyik legkiválóbb hivatás gyakorlójának számított, aki akkor állt a kötelességteljesítés magaslatán, ha az egyes ember és ugyanúgy a közösség javának előmozdításán fáradozott. A tisztas állás viselőjének társadalmi hasznossága a gyógyító tevékenységen túl – magas szintű tudása, képzettsége, erkölcsi kiválósága, modora révén – a helyi közélet odaadó, elkötelezett formálásában, gyakran irányításában is érvényre jutott. Nem véletlen, hogy napjainkban is az öt legmagasabb presztízzsel rendelkező foglalkozás közül három az orvosi pályához kötődik.¹

A hosszú 19. század nemcsak a köztörténetben, hanem az orvostudomány, közegészségügy fejlődésében is döntő változásokat hozott. A felvilágosult abszolutizmus vívmányaként a 19. század első felére ugyan országszerte kiépültek az egészségügyi intézményrendszer első elemei, ez azonban még kevéssé érintette a hagyományos társadalmat. A paraszti világban az orvosok hiányának, távollétének ellensúlyozására a családokban, kisebb-nagyobb közösségekben generációról generációra átöröklődő kéziratos ember- és állatorvosló könyvek terjedtek el. A főrangú hölgyek, gazdaemberek

feljegyzései, a különféle fűvészkönyvek családtagok, állatok kúrálására alkalmas gyógyító receptekből álltak. Ezeknek rendkívül nagy jelentőségük volt abban, hogy a magyar nyelvű orvosló ismeretanyag meghonosodjon a családi körben, árnyalt testkultúrát terjesztettek, megismertettek a szervezet, a szervek alapvető életani funkcióival.²

Az orvosi ismeretek forrásai voltak a különféle szükségben segítő könyvek, a ponyván árusított kalendáriumok is, de az általános műveltség messze nem volt olyan színvonalú, hogy az egészség-betegség területén uralkodó babonás hiedelmek, vakbuzgóság, oktalanság könnyűszerrel felszámolható legyen. Pápai Páriz Ferenc megállapítása szerint, kiváltképpen faluhelyen, hamarabb talált segítséget a beteg barom, mint a beteg ember. A betegséghez való viszonyt „a jóisten majd segít, ha akar” szemlélet jellemezte. A bajtól való megváltást a buzgó imádságtól remélték, a szerencsés megmenekülésért pedig impozáns emlékművekkel adtak hálát. A 18. század eleji pusztító, komoly emberáldozatot követelő, fekete halálnak nevezett járványhullám túlélői Európa-szerte barokk stílusú pestisoszlopokat emeltek.³

Az orvosi segítséggel élés formális akadály-

ba is ütközött, hiszen a képzett orvosok száma a 18. század első felében a Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség területén együttvéve sem érte el a 200-at. Az 1830-as évekig kórházakat csak a nagyobb városokban találni, a kisebb falvakban pedig még orvosok is alig voltak, az ellátásra szorulókat helyettük a kirurgusokhoz, bábákhoz vagy a borbélyokhoz fordulhattak.

1840-ben 415 gyógyszerész, 640 orvos és 1276 sebész működött országszerte. A kevés orvos rendkívül egyenetlenül oszlott el, míg vidéken orvoshiánnyal küszködtek, addig Pesten sok volt a munkanélküli doktor. Vármegyénként jellemzően egy-két főorvos, a járásoknak megfelelő számú sebész praktizált, mellettük a városok, bányavárosok, nagyobb uradalmak orvosaival kellett számolni.⁴ 1811-ben egész Békés megyében mindössze egy orvos és három sebész talált munkára, számuk két évtized alatt két orvosra és 11 kirurgusra emelkedett, de az egészségügyi kar egyharmada a megyeszékhelyen, Gyulán összpontosult. 1861-ben Békésben 19 orvost és 18 sebészt regisztráltak, ezzel 4.864 lakosra jutott egy orvos, ami országos viszonylatban közepes értéknek számított. A millennium évében Békés megyében 66 orvostudor – akik közül 22 éves volt a legfiatalabb –, valamint tíz, 45–73 év közötti sebész tevékenykedett. Az orvostudorok döntő többsége (86%) a (buda)pesti egyetemen végezte tanulmányait, heten Bécsben, az 1860-es évek szülőttei közül ketten Kolozsváron szereztek diplomát. Az egy korosztályhoz tartozó, azonos helyen graduált orvosok többször már Békés megyei praktizálásuk megkezdése előtt, medikuséik alatt megalapozták kapcsolatrendszerüket.⁵ Az orvosok képzési idejük kezdeti szakaszától orvosjelölt társaikkal és oktatóikkal alakították ki első közvetlen kapcsolataikat. A szakmai szocializáció legfőbb meghatározója hosszú időn át a mesterek irányába mutató személyes nexus volt. A tisztelők, pályatársak

részéről a közeli, sokszor szinte atyai, fiúi jó viszony az orvostanárak dicsőítésére írt megemlékezésekből, emlék- és gyászbeszédekből, halotti tanításokból olvasható ki. A hangsúly a 19. századtól – összhangban az oktatás formális intézményi szerepének felerősödésével – a szakmai közösség felé helyeződött át. A nagyszámú medikust a hazai egyetemi központokban (Pesten, majd 1873-tól Kolozsvárott) egységesülő tanrendben, kis létszámú, viszonylag állandó tanári kar jóvoltából hasonló szakmai hatások érték, a laikus kívülállók világától elszigetelten.⁶ Összetartás jellemezte, szoros kollegiális kapcsolatok fűzte egymáshoz egy-egy vidék, régió gyakorló orvosait is. Békés megye 15 településének 46 főből – orvosokból, sebészekből, állatorvosokból, gyógyszerészekből – álló egészségügyi kara példamutató egységről tett tanúbizonyságot 1862-ben, amikor nagyszabású emlékünnepelet rendezett a megyei orvosi kar doyenje, a himlő elleni védőoltás elterjesztésén fáradozó Tormássy Lajos ötvenéves szolgálati jubileuma tiszteletére.⁷

A hosszú 19. század nagy horderejű és robbanásszerű orvostudományos, technikai és általános természettudományi felfedezéseinek köszönhetően az orvosok szakmán belüli pozíciója is áttrendeződött: egy, döntően kisebb hányaduk az elméleti kutatómunkának szentelte az életét, többségük a gyakorlati gyógyító munkát választotta. A tudós kutatóorvosok a nagyközönségtől távolabb, egyfajta láthatatlan kollégiumba szervezetteren tevékenykedtek, de a szakmán belüli megkérdőjelezhetetlen reputációjuk a modern sajtó megjelenésével, általánossá válásával a művelt olvasóközönség tudomására is jutott.⁸ Az 1830–1840-es évektől létrehozták szakmai egyesületeiket, a természetvizsgálókkal karöltve vándorgyűléseket szerveztek, megindították az orvosi szaksajtót (*Orvosi Tár*, *Orvosi Hetilap*, *Gyógyászat*). Ezek a fórumok adtak hírt az új kutatási eredményekről, a klinikai és

1 1983-ban a kórházigazgató, kórházi orvos, körzeti orvos, 2016-ban a kórházigazgató, sebész, gyermekorvos tartozott az öt legmagasabb presztízsű foglalkozás közé. 2016-ban a legdivatosabbnak (plasztikai sebész) és a társadalmilag leginkább hasznosnak tartott négy foglalkozás (sebész, körzeti orvos, gyermekorvos, mentős) az egészségügyhöz kapcsolódott. Csányi Gergely–Giczi Johanna: *Mikrocenzus 2016. 13. köt. A foglalkozások presztízse*. Bp., 2018. 5–18. p.

2 Keszeg Vilmos: *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség*. Kolozsvár, 2008. 358–360. p. (Néprajzi egyetemi jegyzetek; 3.).

3 *Képek a gyógyítás múltjából*. Szerk. Antall József. Bp., 1972. 21–22. p. (Orvostörténeti Közlemények. Supplementum; 5.); Czilhert Róbert: Szükölködik-e Magyarország orvosokban? *Athenaeum*, 2. évf. (1838. ápr. 1.) 24. sz. 369–377. col.

4 Fazekas Eszter Ágnes: A népi gyógyítás és a modern orvoslás viszonya a 19. századi Magyarországon. *Kaleidoscope*, 2. évf. (2011) 3. sz. 183–197. p.

5 Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL BéML) IV. A. 18. 27/1811, 404/1831; MNL BéML IV. B. 253. b. 360/1861; MNL BéML IV. B. 407. b. 3933/1897.

6 Ivan Waddington: The Movement Towards The Professionalisation Of Medicine. *British Medical Journal*, Vol. 301.(1990. okt. 3.) No. 6754. 688–690. p.

7 *Tekintetes tudós Tormássy Lajos orvostudor és nyugalmazott megyei főorvos ur félé százados jubileumának örömemléke*. Gyula, 1862. 1–20. p. IV. B. 251. a. 547/1862.

8 Kristóf Luca: *Véleményformálók. Hírnév és tekintély az értelmiségi elitben*. Bp., 2014.

a magánpraxis orvosi megfigyeléseiről, esetleírásokat közöltek, továbbá a szakmai viták terepéül is szolgáltak. A legkiválóbb kutatókat kezdettől fogva a Magyar Tudományos Akadémia soraiba választották be. Az 1825–2002 között bekerült 1969 rendes, levelező, külső vagy tiszteleti tag közül legnagyobb számban, 182 fővel (9,3%) orvosokat találni. Beszédés a számadat, különösen akkor, ha figyelembe vesszük, hogy alapításától, 1825-től egészen 1946-ig az Akadémiának nem volt orvosi osztálya.⁹ A 19. században pszichológiai, ortopédiai, orvostopográfiai kutatási eredmény is belépést jelentett az Akadémiába, Halász Géának ellenben 1863-ban az életbiztosítás orvosi szempontú vizsgálata hozott levelező tagságot. A nagy múltú Lenhossék, Bókay, Korányi orvosdinasztiák két-két tagja is akadémiussá válhatott.

A város, falu közösségének mindennapi életéhez hozzátartozó praktizáló orvos pácienseivel való viszonya a bizalomra épült, a legbensőségesebb, intim problémákra, kérdésekre kellett megfelelő választ találnia.¹⁰ A női szemérem tartósan kizárta a férfi orvosokat a szülések levezetéséből is, bevonásukra végszükség esetén került sor, akkor, amikor a baba szakértelme már nem bizonyult elegendőnek. Még Békés megye tanult mérnökének, Bodoky Mihálynak a családjában is orvosi segítség nélkül születtek az asszonyok, ami 1812-ben végzetes tragédiába torkollott. A baba gondatlansága miatt ugyanis a mérnök fiatal felesége röviddel kisfia világra hozatala után életét veszítette. A megyei főorvos már csak a törvényszéki orvosi szakaszban mondhatott véleményt az esetről.¹¹

A gyakorló orvos nem volt abban a pozícióban, hogy vizsgálhassa, gondosan diagnosztizálja a betegeit, a késlekedés a kompetencia hiányát, bizonytalanságot sugallt volna a pácienseknek, s a nagy konkurencia is az alapos vizsgálat ellen szólt. Éppen ezért a 19. század elejéig az orvos akkor építhette ki a megélhetését biztosító

nagyságú patientúráját, ha szaktudását minél általánosabbnak tüntette fel. A kórházak elterjedésével fordult a kocka: a kezelés kiindulópontja nem az egyén, hanem a szimptomák alapján elkülönített betegségcsoport lett, ami végső soron elvezetett az orvosok, az orvosi szakma specializációjához is.¹² Bókay Jánosnak köszönhető a korszerű gyermekgyógyászat, Batizfalvy Sámuelnek az ortopédia, Schwartzter Ferencnek a tudományos elmekórtan hazai megalapozása. A fokozatos fejlődés eredményeként 1924-ben népjóléti és munkaügyi miniszteri rendelet vezette be 16 betegségcsoport esetében a szakorvosi (specialista) cím használatát.¹³

A praktizáló orvosoknak rögzös utat kellett bejárniuk. Doleschall Gábor miskolci doktor élete delén írt visszaemlékezésében keserűen tekintett vissza saját, 1840-es évekbeli pályakezdésére. „Az orvosi gyakorlat kellemetlen – írta –, s az orvos jövődjét ritkán biztosítja; többnyire szegény legény adja rá magát, ki hat éves pályáján nyomorral küzdve halad, s ily körülmények közt lehet-e kívánni azt, hogy az egyén választott hivatásának megfelelően?”¹⁴

A kedvezőtlen megítélés nagyban függött attól is, hogy a megyei és járási orvosokat a korban nem a magistratualis tisztségviselők, hanem csak a szegődményes alkalmazottak (csendbiztos, várnagy) közé sorolták. Feltűnő, hogy a vármegye cselédeként is emlegetett kategóriába került az orvos mellé a mérnök is. Éppen az a két tisztviselő tartozott ide, akiknek – hosszú időn át egyedülként – kötelező jelleggel felsőfokú végzettséggel kellett rendelkezniük.

A himlőoltás bevezetésében jeleskedő Bene Ferenc 1775-ben született, Sopron megyei nemes családból származott. Megyei esküdtként, számvevőként, táblabíróként működő édesapja messzemenően osztotta a korabeli közvélekedést 1794-ben pályaválasztás előtt álló fia sorsát illetően. Akkori fogalmak szerint egy magyar nemes ember, ha díszes polgári állást akart elfoglalni, azt csak mint pap, hivatalnok

vagy ügyvéd érthette el. Benét szülei a legfényesebb és legnagyobb tiszteletben álló papi pályára szánták, de ő lelke sugallatát követve mégis orvosnövendék lett. Döntésével pártfogója kegyét elvesztette, aki fel nem foghatta, miképpen választhat magyar nemes ember olyan alacsony pályát. Bene szülei neheztelését is magára vonta, apja egyenesen azzal a megvető kérdéssel fogadta a hazatérő fiatalembert, „igaz-e, fiam, hogy hóhérlegény lett belőled?”¹⁵

Az orvosi állás megítélése néhány évtized elteltével sem sokat javult. Az 1850-es években eladósorba került lánya kiházását mérlegelő nemes Szabó családnak komoly fejtörést okozott, a kis Jucit oda lehet-e adni egy nem nemesembernek, ráadásul doktornak. Az egyik rokon, Halász Géza Pest megyei főorvos döntötte el a vitát azzal, hogy a kérőről, Bókay Jancsíról kijelentette, Balassa tanár után ő lesz az ország legkeresettebb orvosa, nagy jövő előtt áll, és örülhetne minden lány, akit feleségül kér. A házasság megkötött és a megjövendőlt pálya ugyancsak elérhető közelségbe került. 1869-ben Bókay gondjaira bízta Mária Valéria főhercegnőt, ami őt az ország első orvosává tette. Frakkban, fehér kesztyűvel kellett a várban megjelenie, gyermekei rettentően büszkék voltak rá, amikor a palota portása szalutált a papának és a burgzsandár is haptákba vágta magát előtte.¹⁶

Egy 19–20. század fordulóján élt kisvárosi zongoratanárnő, Lindl Etelka társas kapcsolatait vizsgálva kiderült, hogy a Gyulán kiterjedt rokoni, baráti, tanítványi ismeretségi körrel rendelkező kisasszony gyakran találkozott szabadfoglalkozású értelmiségiekkel, köztük orvosokkal is, annak ellenére, hogy az egyik visszaemlékező kisdiák megjegyzése szerint ez egyáltalán nem volt elegáns foglalkozás.¹⁷

A szakma általános megítélését nem éppen kedvező irányba befolyásolta 1895-ben a nők orvosi pályára bocsátásának a lehetősége sem. Orvosszakmai körökben sem fogadták osztatlan lelkesedéssel a döntést, a közvélemény pedig kételkedő szkepticizmussal állt a várható változások előtt. Inkább okoskodó kékharsnyákat, különleges csodabogarakat láttak az orvoskisasszonyokban, semmint eljövendő gyógyítókat. Az idő pedig őket igazolta, hiszen az I. világháborúban frontszolgálatot teljesítő vagy hősi halált halt férfiorvosokat a hátszágban orvosnőkkel kellett helyettesíteni. Az első gyulai orvosnő, a közkórházi alorvosból 1911-ben városi harmadorvossá megválasztott Kurtucz Valéria pályakezdése is egy sor buktatóval indult, ellenlábasai mindent elkövettek elmozdításáért.¹⁸ A nőknek folyamatosan bizonyítaniuk kellett küldetésstudatukat, társadalmi hasznosságukat, tehetségüket, úgy, hogy még a diploma megszerzése után is meg kellett küzdeniük az előítéletekkel. Egyikőjük, Steinberger Sarolta 1904-ben kérte felvételét az 1897-ben alapított Budapesti Orvosi Casinóba, de jelentkezését elutasították.¹⁹

A biztos orvosi megélhetés alapja a gondosan, fáradságos munkával kiépített patientúra volt. A betegkör azonban a személyes és a családtagok egészségének megóvása miatt rendkívül nagy odafigyelést igényelt. Egy hazafias indítatásból a szabadságharc mellé állt esztergomi orvos hazatérése után nem kis bosszúsággal állapította meg 1848-ban: „És bár épségben jöttem vissza, mégis nagy volt károm, mert kollegáim – Dr. Hoffmann, Dr. Lőrinczy – felhasználván ez alkalmat, nemtelen módon betegeimet elszedték, házaimat lefoglalták és midőn visszajöttem, újból kellett kezdenem praxisomat.”²⁰ Ha egy neves közéleti személyi-

15 Emlékbeszéd, melyet néhai idősb doctor Bene Ferenc [...] felett [...] tartott Kovács Sebestyén Endre. Pest, 1858. 4. p.

16 Ez a Bókay, úgy látszik, intelligens ember! Egy jeles orvos a régi Pestről. Bókay Árpád emlékiratait szerk. és sajtó alá rend. Buza Péter. Bp., 2003. 24., 64. p.

17 Kósa László: Polgári élet Gyulán a XX. század elején. Kisvárosi kapcsolatrendszer, társas alkalmak, baráti körök egy napló alapján. In: *Egy gyulai polgárcsalád világa. Tanulmányok a Ladics család történetéből*. Szerk. Erdész Ádám. Gyula, 2011. 41–42. p. (Gyulai füzetek; 18.)

18 *Kisvárosi polgárok. Források, 1866–1919*. Szerk. Héjja Julianna Erika és Erdész Ádám. Gyula, 2010. 296–297. p. (Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból; 27.)

19 Bruckner Éva: Az első magyar orvosnők nyomában. In: *Polgári Szemle*, 15. évf. (2019) 1–3. sz. 381–398. p.; Forrai Judit: Orvosnők társadalmi és szakmai szelekciójának ontológiája. A kezdet. *Kaleidoscope*, 10. évf. (2019) 19. sz. 183–197. p.

20 *Feichtinger Sándor doktor önéletírása. Élményei és működése az orvosi, a tudományos fűvészet, a nevelészet, valamint társadalmi és politikai téren. Papírra vetette 1884-ben*. Sajtó alá rend. Szállási Árpád. Bp., 2005. 71. p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára orvostörténeti sorozata).

9 Tigyi József: Hol teremnek az akadémikusok? Az MTA tagjai számokban. *Magyar Tudomány*, 167. évf. (2006) 3. sz. 344–355. p.

10 Nagy Krisztina: Professzionizáció- és professzió-elméletek a segítő hivatások tükrében. *Esély*, 20. évf. (2009) 2. sz. 85–105. p.

11 MNL BéML IV. A. 1. a. 974/1814, 1547/1814; MNL BéML IV. A. 1. b. 1547/1814.

12 Horváth Attila: Orvosok – pedagógusok. Értelmiségi pályák presztízse. *Valóság*, 29. évf. (1986) 4. sz. 59–67. p.

13 MNL BéML IV. B. 407. b. 21905/1924.

14 Doleschall Gábor: *Életem, eszményeim s negyvenkét éves orvosi gyakorlatom*. Miskolc, 1882. 119. p.

ségről kitudódott, egészsége helyreállítását ki- nek köszönheti, kezelőorvosa biztosra vehette az egyre kiterjedtebb betegkört. A homeopátia iránt elkötelezett Almási Balogh Pál kezelte Kossuthot és Széchenyit is, Markusovszky Lajos az Eötvös és Trefort család házi- orvosa volt, Arany János szembetegségét Hirschler Ignác gyógyította meg. Janny Gyula budapesti belvárosi rendelőjét egyházi és világi előljárók keres- ték fel, nála találtak gyógyulást a Tiszák, aki- ket párbajaikra is elkísért, elsőszülött fiát pedig egyik betege, Radvánszky Antalné Podmanicz- ky Mária bárónő tartotta keresztvíz alá.²¹

Az orvos díjazása döntően alkalmazása jel- legétől függött. A megyei, városi, községi szol- gálatban állók azonos nagyságrendű illetményt élveztek, de díjlevelük értelmében további ke- reset-kiegészítésre (termény, tűzifa, szolgálati lakás) és rögzített összegű vizitdíjra is számot tarthattak. Sok falusi orvosnak 10–12 tojással, egypár csirkével, kis kosárka gyümölcscsel kellett tiszteletdíj gyanánt beérnie, csak keveseknek ju- tott újévi ajándékba 50 körmőci arany honorá- rium, amit Jókai kezelőorvosa élvezett.²² Sokan, akik gyermekeiket állásukhoz képest illendően kívánták felnevelni, orvosi gyakorlatuk mel- lett, kivált faluhelyen, más kiegészítő keresetre is rászorultak. Csasz Lajos gyulai uradalmi orvos – nem mellesleg Csasz Márton orvos, pesti egyetemi tanár öccse – az 1830–1840-es években a megbízó földesurától élvezett éves fizetésen, természetbeni juttatáson kívül sa- ját birtokán és bérelt földjein is eredményesen gazdálkodott. Bevételi-kiadási naplója szerint volt olyan hónap, amikor havi orvosi fizetését akár 7–10-szeres mértékben meghaladó költe- nivalója akadt, ami kiegészítő jövedelem híján teljesíthetetlen lett volna.²³

Az orvosok napi kenyérkereső munkájuk mellett a kelet-közép-európai értelmiségre rótt sajátos társadalmi szerepet is betöltöttek. A hi- ányos polgári rétegek pótlékeként sok esetben

a kultúra létrehozói, elosztói, alkalmazói vol- tak, és a társadalom átalakításából, modernizá- ciójából is aktívan kivették részüket.²⁴ Lux Ja- kab mezőberényi orvos a helyi polgári fejlődés valóságos motorjának számított. A kiegyezés után olvasóegyletet, vegyeskarú dalárdát alapít- tott, igazgatása alatt kezdte meg működését a mezőberényi népbank. Szívügyének tekintette az iskolai oktatás fejlesztését, felekezete ügyét evangélikus egyházi felügyelőként mozditot- ta elő. Az általa alapított Békésmegyei Or- vos–Gyógyszerészegylet elnökévé választotta meg.²⁵

A fáradhatatlan munkabírási Hajnal István békési orvos rendszeresen megfordult a várme- gyei közigazgatási bizottsági üléseken, Gyulán. Részt vett a békési városi közgyűlésen, a békési gimnáziumi felügyelőtanácsi ülésen, ott volt az iskolaszékeken, a református presbitériumi ösz- sejöveteleken, de a fürdő- és dalegylet, az Ár- mentesítő Társulat vagy a gazdasági egylet is számíthatott részvételére. Szorgos munkával teltek napjai. 1897. március 25-én például vo- nattal Gyulára utazott a közegészségügyi egy- let orvos-természettudományi szakosztályának ülésére, ahol az orvosi kamara kérdése került terítékre. A gyűlést követően a gyulai református lelkészt kereste fel, s még annak betegeskedő feleségét is megvizsgálta. 7 órakor a casinóba ment, s több fiatal úr társaságában vacsorázott, majd megnézett egy bűvészelőadást, utána este 10 órakor a vasúthoz ment, s 1/2 1-kor érkezett haza Békésre.²⁶

Lux Jakab, Hajnal István és kortársaik gyó- gyító tevékenysége a 19. században a társada- lom egyre szélesebb rétege számára került el- érhető közelségbe. A gyulai uradalom orvosát az 1830–1840-es években a dajkaasszony, a kocsmáros vagy a megyei hajdú éppúgy felke- reshette, mint munkaadója, a kastély nagyhatal- mú gróf ura. A páciensek a korszak első felében egyre konkrét betegség, rendellenesség gyógyítá-

sát várták orvosuktól, akik a 19. század utol- só harmadától már hatékony közegészségügyi, preventív munkát is végeztek. Az orvosok el- sődleges, gyógyítással összefüggő tevékenysége a mindennapi élet számos területén megjelent: voltak közöttük iskola-, katona-, fürdőorvosok vagy éppen börtönorvosok is. Hagyományos orvosló és aktív szakirodalmi munkásságuk mellett a társas élet közismert alakjai lettek: a szorosan szakmájukba vágó ön- és betegsé- gylező, temetkezési egyleteken kívül a jótékony- sági és közművelődési egyletek alapító, párto- ló tagjai kerültek ki közülük és szép számmal akadtak olyanok is, akik ezekben a körökben egyleti tisztségeket töltöttek be. Szakmai téren nyújtott teljesítményük és magánéleti aktivitá-

suk, karitatív szerepvállalásuk megbecsült hely- hez juttatta az orvosokat a helyi társadalomban.

A kutató és gyakorló orvosokat kortársaik és az utókor méltán kiérdemelt tisztelete övezte. Érdemrendekkel, nemességgel, rangokkal, bir- tokadománnyal jutalmazták őket, működésük terepén gyakran több évtizedes szolgálatuk elismeréseként városi díszpolgárrá választották őket. A legkiválóbbak neve mellé epitheton or- nans kerül; így lett II. Károly angol király házi- orvosa, Robert Tabor a februm malleus, azaz a lázak kalapácsa vagy Semmelweis Ignác az anyák megmentője. Többük tiszteletére szobro- kat emeltek, köztereinken sok utca és tér őrzi emléküket, nevük kórházak, kutatóintézetek megnevezésében él tovább.

Fő a földtől! – Madaras (1999; dobozkép; textil, drótháló, papírmassza, egyéni vegyes technika; 104×144×6 cm. Herman Ottó, a tudományos magyar nyelv megújítója emlékére.

„A madár szava: bubol, rikolt, krúgat, ficserékel, rikkant, csattog, pitypalattyol, burukkol, turbékol, kelepel, girigol, károg, kuvikol, gágog, csiripol, hápog, víjog, cserreg...”)

21 Horváth Hilda: A Janny és a Zlamál család otthonai és tárgyai – polgári lakáskultúra a 19. század utolsó harmadában. In: *Tanulmányok Budapest múltjából*, 33. 2006–2007. Szerk. B. Varga Judit. Bp., 2007. 46–47. p.

22 Feichtinger, 2005. 56. p.; Buza, 2003. 69–70. p.

23 MNL BéML XIII. 10. a. 1. dob. Csasz Lajos gyulai orvos iratai.

24 Kristóf, 2014. 40. p.

25 Bak Mihály: Lux Jakab dr. (1822–1876) munkássága mai orvosi szemléletünkben. *Orvosi Hetilap*, 125. évf. (1984. ápr. 29.) 18. sz. 1082–1084. p.

26 Héjja Julianna Erika: „Ha a társaság kellemes és a hölgyek szépek...” Férfitársaság, szórakozás, szabadidő a XIX–XX. század fordulóján Gyulán. *Bárka*, 20. évf. (2012) 5. sz. 64–72. p.

A helyi társadalom kovásza

A dualizmuskori Gyula világának formálói

Ha egy város történetének valamelyik korszakát akarjuk megismerni, megvizsgáljuk természeti adottságait, gazdasági viszonyait, áttekintjük az adott település demográfiai helyzetét. Magától értetődő az is, hogy megpróbáljuk feltárni a város intézményrendszerének struktúráját és működési rendjét. Fontos adatokkal szolgálhat a kulturális élet és a műveltségi viszonyok áttekintése, s természetesen meghatározó jelentőségű a kutatott korszak általános politikai-jogi viszonyrendszere. Ha mindezen területeket feltártuk, már nagyon sokat tudunk egy település történetéről, de bizonyos összefüggések még mindig rejtve maradnak előttünk. A társadalom finom szöveteinek és a hétköznapok historikumának megismeréséhez a társadalomtörténet különböző ágai kínálnak kulcsot. Például az életmód- és mentalitástörténeti vizsgálatokkal nehezen megragadható, izgalmas kérdésekhez jutunk közelebb.

Írásomban éppen ilyen rejtett dimenziót szeretnék megvizsgálni, nevezetesen azt, hogy egy városfejlődés szempontjából sikeres korszakban mekkora szerepe volt egyes kiemelkedő személyiségeknek? Ha a városmonográfiák 19–20. századi fejezeteit lapozgatjuk, feltűnik, hogy a gyors fejlődést hozó időszakoknak van néhány kulcsszereplője. Várospolitikusok, gazdasági szakemberek, intézményvezetők, a civil világ legaktívabb képviselői, akik szó szerint rajta hagyják kezük nyomát az adott város történetén. Intézményeket alapítanak, formálják az infrastruktúrát, alakítják városuk lakóinak gondolkodását. Kérdés, hogy ezeket a személyiségeket a kor viszonyai dobják-e felszínre, avagy éppen fordítva: azok a városok tudják jobban kiaknázni a kor kínálta lehetőségeket, amelyekben a jó szerencse folytán több, magas kvalitású, az adott közösség iránt elkötelezett

ember sűrűsödik össze. Azaz egy-egy város urbanizáltságának, az ott kialakított életminőségnek lehet olyan része, amely néhány konkrét személyhez köthető?

A mikrovizsgálat terepéül Gyulát, s a város történetének kiemelkedően nagy fejlődést hozó dualizmuskori időszakát választottam. A város kiegyezés utáni ötven évét áttekintve azt látjuk, hogy ezekben az évtizedekben élt a városban nyolc-tíz ember, aki kulcsszereplője volt ennek a korszaknak. Ott találjuk őket a fontos várospolitikai döntéseket hozó testületekben, intézményeket alapítottak, formálták a közvéleményt, kulcsszerepet játszottak a civilizációs és kulturális szint emelésében. Úgy is fogalmazhatunk: motorjai voltak az alföldi kisváros nyugat-európai mintájú polgárosodásának. A város monográfiája, Scherer Ferenc könyvének dualizmus időkéről szóló fejezeit a kor kiemelkedő személyiségeihez kötötte. A kiegyezés utáni két és fél évtized történetét bemutató fejezetnek a „Göndöcs Benedek és Terényi Lajos kora” címet adta, míg az 1890-es évek közepén kezdődő időszakot a „Lukács György kora” cím alatt foglalta össze. A korszak kiemelkedő gyulai alakjai közül öt személy szerepét vizsgálom részletesen, s az ő pályájuk és tevékenységük vizsgálatából próbálok bizonyos általános tendenciákat megragadni. Az öt személy között van egy apátplébános, egy nyomdász, aki Gyula rendezett tanácsú várossá alakulása után a város első polgármestere lett, egy vármegyei ügyész, egy hírlapíró, aki hosszú időn keresztül a legfontosabb városi lap főszerkesztője volt és egy főispán.

Kik voltak ők és mit tettek Gyula városáért? A szereplőket születésük kronologikus rendje szerint mutatom be. A vizsgált személyek közül legkorábban Göndöcs Benedek apátplébános látta meg a napvilágot. Ő 1824-ben született

(1824–1894), 1847-ben Nagyváradon pappá szentelték, s ezt követően Újkígyóson lett segédlelkész. Újkígyósi lelkészként elnyerte gróf Wenckheim József bizalmát, s a jelentős birtokokkal rendelkező arisztokrata udvari káplánjává fogadta. Sőt, az idős főúr öt tette leánya gyámjává. Jókai Mór a magyar nábob, Kárpáthy János alakját legalábbis részben Wenckheim Józsefről mintázta. Göndöcs 1852-től irányította a korabeli sajtóban az ország „leggazdagabb árvája”-ként emlegetett Wenckheim Krisztina neveltetését. Pályáján a nagy fordulat 1873-ban következett be, mikor is gyulai plébánosá nevezeték ki. Életének utolsó húsz évében a gyulai közélet egyik legaktívabb formálója lett. Kezdeményezte egy francia mintájú népkert kialakítását a város központi részén. Ugyancsak ő kezdeményezte, hogy e népkert területén egy, színháztermet is magában foglaló, „Pavilon”-nak nevezett épületet emeljenek. A nevet viselő népkert ma is a város egyik pihenő parkja, az egykori „Pavilon” pedig a város kulturális életének fontos színtere. Mozgatója volt az úgynevezett regále-jogok – egy 1848 után is megmaradt jelentős földesúri adóteher – egyösszegű megváltásának, s befolyását is latba vetette, hogy a város erre a célra jelentős kölcsönhöz jusson. Emellett, pap létére, rendkívül intenzív gazdasági oktatómunkát végzett. Az egyházi jellegű, úgynevezett földész társulatokban megerősítette a mezőgazdaság új technológiáinak oktatását. Maga is írt könnyen érthető oktató könyvecskéket. A *Népszerű beszélgetések a dohány okszerű kezeléséről: különös tekintettel a szivarlevelekre, mely a természetőknek legtöbb jövedelmet biztosít* című, két kiadásban megjelent munkával a dohánytermesztés technológiáját népszerűsítette a gyulai gazdák körében. A korban a dohánytermesztés a kimondottan jól jövedelmező, intenzív kultúrák közé tartozott. Hasonló könyvet írt a méhészetéről, és a városban méhész egyesületet alapított, sőt maga is fejlesztett olcsón megvásárolható, praktikus kaptárt. Gazdasági és közéleti munkáiból nem is mindet soroltam fel, de annyit még érdemes megemlíteni, hogy plébános létére – csöppet sem indokolatlanul – őt választották meg az 1883-ban létrehozott iparos tanonciskolát vezető testület elnökévé.

Névsorunkban a második Dobay János (1833–1896), aki az 1860-as évektől az Arad

és Nagyvárad közötti területen a legnagyobb nyomdát működtette. Dobay János az Arad megyei Lippán született, 1860-ban telepedett Gyulára, ahol ebben az időben nem működött nyomda. Hamar bekapcsolódott a város közéletébe, az 1870-es évek elején egyik kezdeményezője lett Gyula rendezett tanácsú várossá alakításának. A rendezett tanács státus ebben az időszakban gyorsabb fejlődési lehetőséget biztosított annak a településnek, amelynek polgárai ezt a magasabb költséggel működtethető közigazgatási formát választották. Békés megyében Gyula volt az egyetlen rendezett tanácsú város. Dobay elnyerte a polgárok bizalmát, s a közigazgatási átalakulás után őt választották meg a város polgármesterévé. Több mint 15 éven keresztül ő töltötte be a város polgármesteri tisztét, így a dualizmus első felében lezajlott modernizáció, az urbanizálódás az ő nevével fonódott össze. A város arculatát máig meghatározzák azok az utcanyitások és más városrendezési döntések, amelyek Dobay János polgármestersége idején zajlottak le. Szerepe volt a városi intézményrendszer fejlesztésében és differenciálásában. Dobay János kapcsán még egy nagyon fontos tényezőt kell említenünk: nyomdász lévén, ő lett az új típusú nyilvánosság megteremtője. A Dobay-nyomda 1869-ről adott ki újságot, *Békés* címmel. Olykor nemcsak a kiadói, hanem a szerkesztői posztot is ő töltötte be, mert az első két évtizedben nem mindig akadt olyan értelmiségi státusú gyulai, aki vállalkozott volna a lapszerkesztés időrabló feladatára.

A harmadik általam kiválasztott ember, Oláh György (1851–1900) karrierje csúcsán Békés vármegye tiszti ügyésze volt. Jómódú gyulai iparos családból származott, édesapjának asztalos műhelye volt, de részt vett a város közéletében is. Idősebb Oláh György Gyula rendezett tanácsú várossá alakulásáig különböző előjárói tisztségeket töltött be, hosszabb ideig ő töltötte be a törvénybírói tisztet. A fiatalabb Oláh György jogot végzett, ügyvédként tért vissza Gyulára az 1870-es évek végén, majd megyei tiszti ügyésszé választották. Ezt a posztot haláláig megőrizte. Ő elsősorban a város társadalmi kapcsolathálójának volt formáló tényezője. Halálakor a *Békés* című lap főszerkesztője a következőképpen jellemezte: „Húsz esztendő óta nem volt Gyulán olyan közérdekű mozga-

lom, melyből Oláh Györgyöt az oroszánrészt meg ne illette volna. Sőt a legtöbb közhasznú mozgalom az ő kezdeményezése s vezérlete alatt indult meg.” Az önkéntes tűzoltó egyesület elnöke volt, sportegyesületeket alapított, tagja volt az 1880-as években működő városi lapkiadó konzorciumnak. Habitusából eredően a lovagias ügyek, azaz a párbajok lebonyolításának egyik központi figurája lett. Párbajsegédként, becsületbíróként általában sikerült megakadályoznia, hogy a fegyverek legyen a végső szó. A város református polgára lévén, élénk szerepet vállalt a református egyház világi vezetésében is. Jó tollú emberként sokat írt, különösen vonzódott a történettudományhoz. Kétkötetes *Békésvármegye 1848–1849* című munkája a korszak legjobb 48-as monográfiái közé tartozott, s máig használják és hivatkoznak rá.

A negyedik, különleges szerepet betöltő dualizmus kori személyiség egy újságíró, Kóhn Dávid (1856–1938). Édesapja az 1848 után Gyulán letelepedett, megbecsülést szerzett kereskedők közé tartozott. Kóhn Dávid volt az első zsidó felekezeti gyulai fiú, aki gimnáziumba járt. Kistisztviselő, birtoknyilvántartó lett, de egészen fiatal korától kezdődően újságíróként is dolgozott. A már említett Dobay János halála után átvette a *Békés* című újság szerkesztését. Birtoknyilvántartóként és újságíróként különösen jól ismerte a várost és társadalmát. Távolsgártartó, de rendkívül hatásos kisvárosi közvéleményformáló személyiségnek számított. A civil szférában mozogva, és újságíróként évtizedeken keresztül a helyi társadalom konfliktusainak tompításán, és a fejlődést szolgáló ügyek előmozdításán dolgozott.

A sor végére maradt a legmagasabb társadalmi státusú személyiség, Lukács György (1865–1950), aki a századforduló idején Békés megye főispáni tisztét töltötte be. Erdélyi örmény családból származott, jogvégzett apja Beöthy Ödön mellett részt vett a reformkor utolsó éveinek Bihar megyei politikai csatározásaiban. Az 1860-as években először képviselővé, majd Nagyvárad polgármesterévé választották, pályáját Tisza Kálmán kormányának belügyi államtitkáráként fejezte be. Az ifjabb Lukács György is a belügyminisztériumban kezdte pályáját, az 1890-es években elfogadott egyházpolitikai törvények előkészítésében szerzett érdemeit jutalmazták azzal, hogy 1897-ben – 31 éve-

sen – Békés megye főispánjává nevezték ki. Az elkövetkező tíz évben a szó szoros értelmében formálójá lett Gyula gazdasági, társadalmi és szociális életének. A legnagyobb és szinte kizárólag személyéhez kötődő alkotások egészségügyi és szociális területen születtek meg. Az ő ötlete volt egy tudószanatórium alapítása és felépítése. Maga lett első számú mozgatója annak az egyesületnek, amely mozgalmat teremtve összegyűjtötte a szanatórium felépítését fedező hatalmas összeget. Aktív közreműködésének köszönhetően jött létre Gyulán állami fenntartású gyermekmenhely. Személyes befolyásának köszönhetően több lépcsőben bővült a megyei kórház épületegyüttese és gyógyító kapacitása. A legerősebb helyi vállalkozók összefogásával, állami támogatás szerzésével és a megyei közigazgatás támogatásával ő kezdeményezte a Gyulai Kötött-Szövött Árugyár létrehozását. A Harisnyagyár néven ismertté váló üzem egy temesvári filia megszerzése után a textilipar ezen ágában a Monarchiabeli Magyarország második legnagyobb vállalata lett. Aktív támogatója volt a nagybirtok parcellázásának, Gyulán az egyik Wenckheim-birtokrész gazdák közötti parcellázásában gyakorlati szerepet is vállalt. Közbenjárására épült fel állami finanszírozással a város központjában – a megyeházával szemben – egy modern pénzügyi palota, amely ma a Békés Megyei Levéltár otthona. Része volt a városi gimnázium elindításában. S távolról sem soroltunk fel minden nevéhez fűződő intézményalapítást és modernizációs lépést.

A felsorolt öt ember közül voltak, akik intézményeket teremtettek, formáltak Gyula város gazdasági életét és nagyon komoly szerepet játszottak a civil társadalom építésében és differenciáltabbá tételében. Mindegyik megidézett személy foglalkozott olyasmivel, ami távol állt hivatásától: egy hívei lelki gondozásán fáradozó plébánosnak nem feladata pihenő park létesítése, méhész egyesület alapítása, sem az, hogy a plébánián búzatisztító gép működésével ismertesse meg a gazdákat. Ugyanúgy a főispán hatáskörébe sem tartozik bele a tudószanatórium létrehozásához szükséges 750.000 korona összegyűjtése. Az első kérdés az, hogy ezek az emberek miként határozták meg a maguk társadalmi szerepét. Mivel mindannyian írtak és alkalmanként beszédeket mondtak, sok manifesztum jellegű dokumentum maradt fenn tő-

lük. Mindegyikőjüktől lehet konfesszió jellegű mondatokat idézni. Göndöcs Benedek 1881-ben a város polgáraihoz intézett beszédében a következőképpen fogalmazott: „...hazánknak, valamint különösen Gyula városának közelebbi érdekeit, főleg a népnevelést, gazdaságot, ipart, kereskedelmet, szóval: haladását és felvirágzását, tehetségem szerint tőlem kitelhető legjobb akarattal és buzgalommal fáradhatatlanul és lelkemből igyekezni fogok előmozdítani”. A haladás kifejezést nagyon gyakran használta, a munkásságát bemutató dokumentumkötetben ez a kifejezés harmincszor fordul elő. „Korunk jelszava: Haladás! Haladnunk kell minden téren, minden irányban, mert a haladó áramlat elsodorja, elgázolja a visszamaradókat” – írta 1885-ben az iparos tanonciskola hasznáról értekezve. A város ügyei iránti elkötelezettségére utalt a népkert létesítését kezdeményező 1884-es beszédében: „Azon őszinte érdeklődés, mely Gyula város haladásának, minden mozzanatai iránt lelkemben él, felbátorít...”

Lukács György 71 éves korában papírra vett memoárjában a maga közéleti hitvallását a következőképpen fogalmazta meg: „...életem egész folyamán legjobb tudásom és erőm szerint igyekeztem szolgálni hazámat és az emberiséget”. Hasonló gondolatokat Oláh György szövegeiben is találunk. Még diákként ő szervezte meg Gyulán a kiegyezés után az első március 15.-i ünnepet. A szabadságharc egyik kiemelkedő szereplőjének sírjánál elmondott beszédében reformkori példaképeiket idéző stílusban fogadták meg, hogy a szabadság nélkülözhetetlen feltételét, a tudást nemcsak elsajátítják, „hanem annak terjesztését lelkiismeretes kötelességünkkel tévén, önhibáján kívül elmaradott népünket ez úton fogunk igyekezni a művelt államok népeihez emelni”. Kóhn Dávidnak egyik kedvenc kifejezése volt a „nobile officium” szófordulat. Önmaga számára bizonyos közügyek előmozdítását „nemes hivatás”-nak tekintette, s írásaiban is gyakran utalt arra, hogy minél magasabb tisztsége van valakinek, annál inkább kötelessége a köz ügyeinek előmozdítása.

A személyes hitvallások szövegei világosan dokumentálják, hogy mind az öt ember kötelességének tekintette a maga közösségének szolgálatát. Többnyire városukat tekintették a maguk legfontosabb közegének, és elsősorban városuk iránt éreztek elkötelezettséget. Lukács

György a haza és az emberiség szolgálatával lényegesen tágabb keretet jelölt ki a maga számára, de az ethosz ugyanaz. A nagyon határozott társadalmi szereptudat mögött reformkori és 1848-as mintákat találunk. Lukács György memoárjában kiemelte édesapja reformkori és 1848-as tevékenységét. Édesapja kormányzati munkában vállalt szerepe mellett, hangsúlyosan szólt a család fegyveres harcban is résztvevő tagjairól, akik között hősi halottat és emigránsokat egyaránt találunk. Oláh György Békés megye 1848/49-es monográfiájának megírásával ugyancsak világosan jelezte, hogy számára mi volt a legfontosabb történeti esemény. Kóhn Dávid, aki társadalmi értelemben legtávolabbról érkezett a dualizmus korának városformáló személyiségei közé, köztisztletnek örvendő kereskedő édesapja halálakor a gyászjelentésében két identitásjelző kifejezést íratott be: Gyula város polgára és 1848-as honvéd. Újságíróként is sokat tett a '48-as gyulai legendakör kialakításáért és megismertetéséért. Egyértelmű, hogy a megidézettek társadalmi szereptudata a reformkori és a '48-as forradalom és szabadságharc világában gyökerezett. Abban a korszakban, amely sikeresen összekapcsolta „haza és haladás” fogalmát. Valamennyien magától értetődőnek tekintették, hogy nemzet és modernizáció szorosan összetartozó fogalom páros, ehhez az iránytűhöz igazodva cselekedtek, s itt kell keresnünk sikereik titkát.

A 19. század második felében széles körben ismert és hatásos szerepminta sokak számára jelentett példát, viszont csak kevesen váltak saját világuk formálói. Milyen tényezőket találunk a siker feltételei között? Mindegyik szereplőnk mögött nagyon erős, olykor többszörös intézményi háttér állott. Göndöcs Benedek a katolikus egyházközség élén állott, az egyház intézményeket tartott fenn. Emellett Göndöcs a maga világát körbeépítette egyházhoz kötődő civil szervezetekkel, mint amilyen a Magyar- és Németvárosi Földész Társulat volt. A katolikus szervezeteken túl irányított gazdasági egyesületeket, például a Méhészegyletet, de ő vezette a tanonciskolát felügyelő bizottságot is, és komoly befolyással bírt több városrészi olvasókönyvtárban, főként azokban, amelyeknek tagsága katolikus hívei közül rekrutálódott. Lukács György a megyei igazgatás élén állott, befolyása a köz-igazgatáson és személyes kapcsolatain keresz-

tül az egész megyére kiterjedt. Ő azután sorra hozta létre azokat az egyesületeket, bizottságokat, amelyekről konkrét feladatok megoldását várta. Dobay János polgármesterként hasonló lehetőségekkel rendelkezett, kezdeményezhette a képviselő-testület keretein belül speciális feladatok megoldására bizottságok felállítását. Közigazgatási posztja mellett nyomdaja révén a gazdaságban, újságjának köszönhetően a közvélemény formálásában is erős pozíciókkal rendelkezett. Bármilyen, fontosnak gondolt ügy mellett tudott mozgósítani, és a civil világ támogatása gyakran anyagi erőt is jelentett. Kóhn Dávid számára a főszerkesztői poszt jelentette az intézményt, emellett Oláh Györggyel együtt rendkívüli intenzitással jelen volt a város civil szervezeteiben. S ez csöppet sem lebecsülendő erő, mert 1900-ban a mintegy 22.000-es lélekszámú város lakosságának 38%-a tartozott valamilyen egyesülethez. A körök és egyesületek előtt ebben a korban páratlanul széles cselekvési tér nyílt: a szabadelvű állam nem telepedett rá polgáraitra, viszont szociális ügyeket, de még az oktatás egy részének ügyeit sem kívánta megoldani. Ha Gyulán szerettek volna elindítani egy felsőbb leányiskolát, első lépésként nem az oktatási kormányzatra kellett tekinteni, hanem el kellett indítani egy magániskolát. Így aztán a civil szervezeteknek tág tere nyílt az értéktelítő munkára. Ahol hiányoztak a fentiekben felsoroltakhoz hasonló egyéniségek, lassabbá vált a fejlődés üteme. Gyulán például a Fehér Kereszt Egyesület civil szervezetként indította el a szervezett gyermekgondozást, amelyet később – éppen Lukács György háttérintézkedései nyomán – az állam átvett. Nagyon sok apró ügyet mozdítottak elő a körök és egyesületek. Egyetlen példa egy „kis ügyre”: Kóhn Dávid, aki jó néhány egyesület titkári – azaz operatív irányítói – posztját töltötte be, az Iparos Ifjak Egyletében keresztülvitte, hogy az egyesület saját költségén néhány fiatal iparost kiküldjön Franciaországba gyakorlatot szerezni. Az egyesület csupán az útiköltséget adta, s keresett egy fogadó partnert, akinél az ifjú gyulai iparos munkába állhatott. Az ilyen apró, de összedávva mégis érdemleges mozzanatok mögött mindig személyes energiát találunk.

Az intézményi háttér mellett a siker feltétele volt a hálózatépítés. Mindegyik kiválasztott személyiség igazi hálózatépítőnek bizonyult,

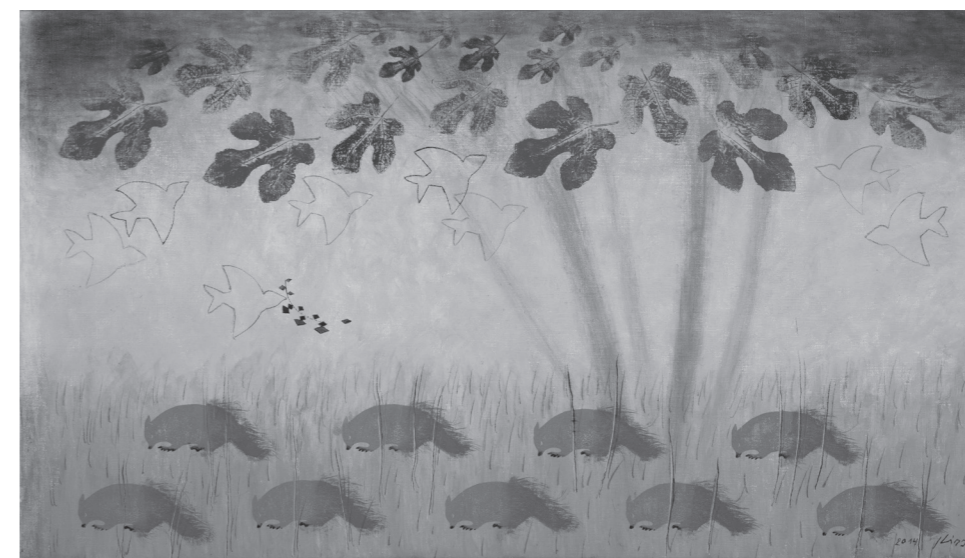
sőt, személyük különféle hálózatot kapcsoltak össze. Oláh György és Kóhn Dávid egyleti aktivitása feltételezi, hogy szinte mindegyik sűrű szövésű városi hálózatnak központi figurái közé tartoztak. A hálózatok összekapcsolódása révén nyerhető energiára Lukács György személye a példa. Ő egy tradicionális politikus családból származott, édesapja belügyi államtitkárként dolgozott hosszú ideig, egyik közeli rokona, Lukács László pénzügyminiszteri, majd miniszterelnöki posztot töltött be. Akadt a családban egy kereskedelmi miniszter is, de még az ünnevelt ellenzéki parlamenti szónok, Szilágyi Dezső is a familiához tartozott. Ezzel a közvetlen politikai háttérrel sikerült sok mindent elérnie, például hogy 1903-ban Gyulán államköltségen épüljön pénzügyi palota. (Az épület ma a megyei levéltárnak ad otthont.) Mivel korábban a belügyminisztériumban dolgozott, a belügyi igazgatás és a törvény-előkészítés hálózatának is része volt. A már említett Fehér Kereszt Egyesület létrehozására maga kért fel egy arisztokrata hölgyet, mert a törvény-előkészítés menetét ismerve tudta, hogy a gyermekvédelemről szóló törvény elfogadásával párhuzamosan az állam az országban nyolc állami fenntartású gyermekvédelmi intézetet is létrehoz. Azzal számolt, ha valahol van egy működő magánintézet, azt átveheti az állam, kiváltképp, ha van aki ezt a folyamatot segíti. Jól kalkulált. Az uralkodóház felé kiépített kapcsolatait kamatoztatta a tudószanatórium építési költségeinek gyűjtésekor. A szanatóriumi egyesület élére az uralkodócsalád egyik tagját, József főherceget kérte fel. Ezért is lett az új intézmény neve József Szanatórium. A szanatórium építési költségeinek összegyűjtése a hálózat működtetésének iskolapéldája, Lukács György megmozdította az uralkodótól – aki egy évben a lottójáték nyereségének bizonyos százalékát engedte át – a jótékony előadást vállaló vezető művészekig a társadalom számos csoportját. Helyben ő maga is többféle hálózatot hozott létre, ezen a téren nem volt nehéz dolga, mert az általa kezdeményezett helyi társulatok, alkalmi szervezetek a meghívottak számára olykor konkrét gazdasági előnyöket, de minimum társadalmi presztízst ígértek.

A harmadik kulcsfontosságú tényező pedig az együttműködési készség. Ha a társadalom kovászaként működő emberek pályafutásán vé-

gigtekintünk, azt állapíthatjuk meg, hogy mind-egyikük integráló személyiség volt. A Kötött-Szövött Árugyár alapításakor Lukács György a legnagyobb tőkével rendelkező helyi, zsidó felekezetű vállalkozók gazdasági erejét, egy kiváló szervezőnek számító németvárosi tanító, kisebb részvényjegyzők erejét fogta össze. Ehhez hozzáadta a megyei közigazgatás befolyását, a maga személyes és főispáni tekintélyét. Az egészet megtoldotta a kapcsolatain keresztül elnyerhető állami iparpártoló pénzügyi támogatással. Az eredmény egy profitáló és közel száz éven keresztül sok gyulai munkahelyet teremtő vállalat lett. Az együttműködés másféle példáját adja Kóhn Dávid. Egy gazdaságilag és társadalmilag átalakuló városban a dualizmus idején sokféle konfliktus támadt. Az átalakulásnak nyertesei többségben voltak, de vesztesek és leszakadók is akadtak. Az egész korszakot meghatározta a tanult kisebbség és a jómódú, nagyjából gazdákból álló többség közötti ellentét, amely a politikai, de még a református presbitériumi választásoknál is megmutatkozott. Ilyen társadalmi helyzetben lehet úgy újságot írni, hogy a konfliktusok kerüljenek a középpontba. Egy-egy sértő bekezdéssel lehet újabb és újabb frontokat nyitni, lehet új szereplőket bevonni a konfliktusba. Kóhn Dávid főszerkesztőként ennek éppen az ellenkezőjét tette, az ellentéteket tompította az erők összefogására törekedett. Eb-

ben jelen történetünk minden szereplője partnernek bizonyult, noha alkalmanként szembe kerültek egymással. Dobay János 48-as párti képviselőjelöltként fellépett a mandátumot végül megszerző Göndöcs Benedekkel szemben. Egy-egy ilyen helyzet nem alakított ki évekre megmerevedő frontvonalakat.

Az öt élettörténet felidézése és a közös jellemzők számbavétele után az írásunk elején feltett kérdésre válaszolhatunk úgy, hogy a kor csak a feltételeket teremti meg. Hogy a kínálkozó lehetőségeket egy közösség milyen arányban használja ki, az a kor szereplőin múlik. A legtöbb ma is számon tartott intézményt, a város mai arculatához tartozó épület létrehozó Lukács György azért került Békésbe, mert a belügyminisztériumban azt remélték, fiatal kora ellenére képes lesz úrrá lenni az agrárszocialista mozgalmon. Ezt ő nem erővel, hanem munkahelyek teremtésével, a társadalom integrálásával próbálta megtenni. Az ő példája mutatja legvilágosabban, mi múlik egy-egy emberen. Ha máshova veti a sors, vélhetően nem épült volna se tudószanatórium, se pénzügyi palota. Példáink egyértelműen dokumentálják, hogy a személyes kvalitás, a társadalom szolgálatának ethosza, ha intézményi háttérrel, hálózatépítő és integráló készséggel találkozik, szervezett, együttműködésre kész társadalomban városformáló tényezőnek tekinthető.

Digitális Föld! (2014; vászon, olaj, bőrnyomat, levél-lenyomat; 65×115 cm; szerepelt a MAOE Harmónia című kiállításán, Művészet Malom, Szentendre, 2015)

A REMÉNY NAPJAI

*Kiss Ilona kiállítását megnyitom...*¹

A remény napjait éljük. Hittel, bizakodva, türelemmel várjuk, hogy múltjon napra nap, tűnjön el a vész, jöhessen végre az élet!

Amikor hiányzik a szabad mozgás, most érezzük igazán, hogy milyen nagyszerű dolog sétálgatni Budapesten, betérni egy-egy könyvesboltba, belelapozni az új kiadványokba. Vagy dolgunkkal szaladni a könyvtárba, megcsodálni a régi könyveket. Akár Ráday Gedeon felbecsülhetetlen értékű gyűjteményét is. Beugrani a szívünknek oly kedves kisgalériák egyikébe, akár ide, az Art9 Galériába.

Megtisztelő számomra, hogy már nem először hív meg az Art9 Egyesület a műveim bemutatására. A legutóbbi alkalommal még Ábrahám Rafael köszöntötte a megjelenteket és utalt arra, hogy a Munkácsy-díjam átvételét követően itt, az Art9 Galériában mutattam be a legújabb munkáimat. Az *Állati jó képek* című kiállításom anyagát Szunyoghy András grafikusművész kollégánk vezette be. Erre a bemutatóra emlékeztem a két kis állatos grafikám, a *Billeg-ballag coca*, kísérleti, bőrnyomatos mű, valamint a legintelligensebb tyúkocská, könyv alakú baromfiudvarban szalad, ha szölongatják: Pí-pi-pi-pi... Linómetszet, egyetlen dúcra nyomva, két színben. Humor nélkül nehéz átvészelni a bezártságot...

Sok a veszteségünk. Barátok, kollégák, gyűjtők hagytak itt minket, vagy betegek bizonytalan jövővel. A *Stroke* egyik legfrissebb ihletésű grafikám, hidegtűt eljárással készült, műanyag lapra karcolva. Második, harmadik új munkám egy-egy tervezett, de elhalasztott kiállításra készült. A nagyszerű *Tessedik Sámuel* a Szarvason oly gazdag művészeti élethez és hagyományaihoz kíván kötődni. A könyvforma itt sem véletlen, emlé-

keztet a maga korában szokatlan gondolkodóra, aki az agráriumban folyó oktatást megreformálta.

Hiszem, hogy a Nagymarosra készített, pergamenre rajzolt halas grafikám, a *Viza* valóban visszatér, mint az elveszítettnek hitt értékeink, melyek ismét felbukkannak. Címadó lehetne a Duna egykori legendás hala. Ünnepe lesz, ha folytathatom a Dunához, a vízhez, a hajózáshoz kötődő munkáim bemutatását. Mint a rejtelmes *Partszakasz*, mely egyszerre utal a gyerekes kavicsdobálásra, és a múltunk drámai emlékeire is... Sodródásunk, időhöz kötött kiszolgáltatottságunk akár *A Részeg Hajó* kocódása, töredezése jelenik meg egyik legkedvesebb művészkönyvemben.

Hasonlóan a remény napjait éltük a főiskolás években... Latolgattuk, mit hozhat a jövő. Biztunk a szakmai felkészültségünkben, a lehetőségekben. Mégis, szinte ajándéknak számított a szereplésünk, személyes megjelenésünk az IBA-n, Lipcsében, 1977-ben. E Nemzetközi Könyvkiállításán mutatkoztam meg először az európai könyvvilágban. Később ezt követte Frankfurt, Párizs... A Lipcsében bemutatott szitanyomatom volt az első lap a sorozatban, mely Pablo Neruda verséből formálódott. Új műfaj született, a versposzter. A diplomáig számos új darab készült, azt hiszem, ezek voltak az előfutárai a későbbi művészkönyves tevékenységemnek. Gazdag anyag lett ez mára. Sokféle, az erőteljes, identitásjelölő *Nagy nő könyv* ojektjétől, lap-tárgyakon át a mai, bibliofil művészkönyvekig...

A legfrissebb könyvmunkám, a *Vaporetto* című Velencébe hívogat minket. Akár a dőzse díszruhája, a könyvborítóm e kiállítás meghívóján üzeni, lesz még örömteli napunk sok, a remény türelmes napjai után!

¹ Kiss Ilona *A remény napjai* című kiállítását az Art9 Galéria mutatta be 2021. február 16. és március 4. között.

▶ SZENTANDRÁSI-SÓS ZSUZSANNA

Tárgyak költészete – Értekezés Kiss Ilona alkotásairól

„És ámulok, hogy elmulok”
J.A.

Kiss Ilona szakmájának zsenije, ízig-vérig kortárs és művész. Mesterségéhez, a tipográfiahoz mindig hű alkotó képzőművészként is dolgozik. Munkássága komoly szellemi és technikai felkészültségen alapul, tudatos és hagyománytisztelő, ugyanakkor a gyermeki kíváncsiság és kísérletezőkedv is a sajátja, ami ösztönös hanggal színezi művészetét. E kettősség különleges hatást eredményez, de nem egyfajta ambivalenciával találkozunk, sokkal inkább egy bezáruló kör teljességével. Attraktív és nyitott személyiségének köszönhetően több műfaj is sajátja: művészkönyvek, grafikák, táblaképek és drótból készült alkotások teszik teljessé az eddigi életművet. Megismerését és megértését ennek megfelelően nem lehet kiemelt művekre alapozni, csakis annak tárul fel teljességében, aki palettájának minden oldalát megismeri. Így a tükör pontos lesz, a kép tiszta. Alkotásait magas fokú komponáló készség járja át, jellemzője a líraiság, az érzelmek és a tudatosság, amit a költészet és zeneirodalom szeretete és hatása tesz még hitelesebbé. Kiss Ilona sokoldalúsága arra készíti, hogy a műfajokról egy-egy alcím alatt írjak, s ezt a lehetőséget kihasználjam arra is, hogy az olvasót egy-egy szóval érzékenyítem az alatta kifejtett tartalomra. Ezen a módon talán tisztán láthatóvá válnak az önkifejezés széles mezejét gazdaggá és színpompássá tevő eszközök. A művészkönyvek és grafikák erősebb szálakkal kötődnek szakmájához, valamint ezekben karakteresebben nyilvánul meg a szellemi és technikai felkészültség. A táblaképek és drótból készült műtárgyak inkább a kísérletező és kíváncsi én megtestesítői. Mind a négy műfajra igaz a hagyományos és újító jelleg.

Ez adja meg műveinek ízét, ezzel válik nagyon hitelessé és a szó minden értelmében értékessé művészetete.

IRODALOM

A Művészkönyv – livre d'artiste, artist's book – habár viszonylag régi, az 1960-as évekre visszanyúló hagyománnyal rendelkező tárgy, mégsem vált igazán ismertté. Ennek oka, hogy a művek érzékenyek anyaguk és készítési technikájuknak köszönhetően, így kiállításuk és gyűjtésük is csak megfelelő körülmények között lehetséges. Ennek ellenére sikere kétségteljes, hiszen a mai napig számtalan híve van képzőművészek és gyűjtők körében egyaránt. Sokszínűségének bizonyítéka, hogy szoros kapcsolatban van más műfajokkal is: értelmezhetők olykor szoborként, plasztikaként, de a konceptuális művészet területével is határosak lehetnek. Leginkább a könyv, füzet, leporelló vagy lap formák jellemzik. Habár par excellence kortárs művekről beszélünk, mégis, a múlthoz erős, különleges szál köti. Legkorábbi elődeihez hasonlóan az egy vagy pár darab létének misztikus varázsa lengi körül, ami megérinti olvasóját. Épp, mint régen: egyedi példányok készülnek, minden lap, minden apró részlet gondos tervezés és kivitelezés eredményeképpen jön létre. A tulajdonos féltve őrzött kincsként tekinthető rá. Az üzenet azonban más: az első könyvek a közös tudás örökül hagyását biztosították a kor esztétikai igényeinek és lehetőségeinek megfelelően, ezzel szemben a művészkönyv alkotójának egyéni gondolatait és ízlését kódolja. Kiss Ilona tipográfusként a könyvek szerelme, éppoly közel állnak hozzá a lapokat meg-

Édes almafa (2015; kollázs; festett karton; 64×90 cm; készült a MAOE Szülőföld című kiállítására, Vermes-Villa Dunaszerdahely, Mank Galéria, Szentendre, 2015)

töltő szerzők írásai, mint maga a tárgy. Ettől hat olyan természetesen, hogy gyakran kedvelt költőinek és íróinak műveit jegyzi naplószerűen: arról mesél, mi az, ami őt megérintette, ami ihlete forrásául szolgált. Adaptációiban a költemények a mű részévé válnak vizuálisan is, hiszen az egyedi, kompozícióhoz választott betűk képalkotó elemekké válnak. A színek és motívumok teljességet varázsolnak köré, azaz mélyebben érzékenyítenek a megértésre, kikövetelik a nekik járó időt. Kiss Ilona művészkönyvei ennek értelmében nem teljes mértékben l'art pour l'art alkotások, mégis, egyéni, csak rá jellemző színezetük erőteljes: sajátos technikája az ún. fűrésztés, amely technológiával spontán vonalak mentén húzódó színárnyalatok határozzák meg a papír vagy vászon színét. Ehhez hasonló, ám az egész papírt színnel átítató lapokból készültek egyik legattraktívabb, néhány egyedi példányban készült, és külföldi magángyűjtemények megbecsült darabjaiként számon tartott *Kávé-könyvecskek*, amikben a filteres kávéfőzők kiszárított filterei szolgálnak lapok-

ként. Ennek köszönhetően formáik is egyediek, lepkére, virágra emlékeztetőek. A könyvekben megjelenő figurák nyomdázással kerültek föl. Ez az egyszerű ősi technika sok műtárgynál megfigyelhető, mintegy védjeggyé váltak. Több esetben a nyomóeszköz önmagára utal. Ilyen például Rabindranath Tagore indiai költő, zeneszerző *Tagore* című költeményének illusztrálásakor a lehullott levél, vagy az állatot szimbolizáló, kikészített bőrből vágott sablonok. A természetes anyagok tipikus erezetükkel, felületük sajátosságaival is nyomot hagynak. A zene vizuális leképezésére Ligeti György és Bartók Béla emlékét idéző művészkönyvekben tesz kísérletet: a ritmika absztrakciójára reflektál játékos, mégis szigorú rendben. Mára elmondható, hogy Francia- és Németország rangos könyvművészeti eseményein Kiss Ilona neve egybecseng a magas művészeti és technikai minőséggel. Alkotásai tekintélyes nemzetközi bemutatásokon szerepelnek Genf, Frankfurt, New York és Párizs városokban, ugyanakkor jelentős könyvtárak műgyűjteményeiben is fellelhetőek.

MESTERSÉG

Grafikai munkásságának kedvelt műfajai a szitanyomat, litográfia és linómetszet, amik gyakran művészkönyveiben is feltűnnek, ám önálló lapokként is megjelennek. A művek Kiss Ilona személyes világába repítenek, ahol a gondolatok távirat formában fogalmazódnak meg: kevés a motívum, letisztult, meggyőző sziluettek, bennük jellemzően 3-4 szín terül. A motívumok kitöltése színelméleti felkészültségről és kifinomult ízléssel választott árnyalatokról tanúskodnak. Minden a helyén van, minden önmagára utal. Művészete költészet: eszközei sommásak, lényegre törőek, a szükségesnél több nem kerül a papírra. A lapok azonosításául szolgáló rövid címek értelmeznek, elmesélik a látottakat. Témái gyakran kötődnek az élet alapvetéseihez, éghez és földhöz, a benne rejlő természethez. A természethez, mi befogad, a vízhez, mely lételem. Olykor szakrális hatás lengi körül a műveket, esetenként egyfajta szürrealizmus érzékelhető, de ez sem járja át igazán mélyen – inkább csak egyfajta kitekintés egy olyan alkotótól, aki tágitja saját határait, ismerkedik a járható utakkal. Témája maga az élet, a szó szoros értelmében. Bravúrosan bánik a vonallal: *Szomját oltja* című linómetszetén egy állat tűnik fel a vízparton. Két szín néhány vonallal, mégis: történetet mesél, teret érzékeltet, hangot hallat. Máshol árad a víz, dagad a föld, állatok mutatkoznak, emberek viselkednek. Bizonyos esetekben azonban egészen eltér ettől az egyszerű előadásmódtól, mint a *Frankfurti zöld szósz* című szitanyomatoknál. Itt a több rétegben felvitt nyomatok eltérő színei, valamint az aprólékos kidolgozás csipkeszerű, festői hatást eredményez.

TUDÓSÍTÁS

A kis méretű grafikai lapokon és művészkönyveken túl, nagyobb méretben történő alkotásra a festmények adnak lehetőséget, amik komponálását a plakáttervezés során érlelte. Ezek a művek jellemzően táblára és vászonra készülnek, olykor kartonra. Maradandóbb anyagoknak köszönhetően a festmények a távolabbi jövő számára is üzenetet hagynak, s ezt a képességét kihasználva Kiss Ilona gyakran vezeti nézőjét az emlékezés világába. Saját magáról és családtagjairól, ritkábban idegenekről készített fényképeken megörökített figurák lesznek a festmények alanyai, esetenként kép-

építő elemei. A kész művek többet vagy mást mutatnak a rögzített valóságnál: gondolatokat rejtenek, amik megidéznek saját személyének és múltjának emlékegyet, miközben az eredeti fotókon értelmezhető konkrét események titokban maradnak. E titokzatosságot nemcsak az események elrejtése, de a felhasznált motívumok is eredményezhetik. Képei olykor a holland csendélet és életkép vizuális emlékét idézik: nem értünk és ismerünk fel mindent, mégis élvezhető, mert a szem számára kellemes látványt nyújt. E gondolat létjogosultságát két újabb, fotorealista önportréja erősíti, ahol saját univerzumának titkos tárgyait tárja elénk időlenné váló világában. A tárgyak árulkodnak élményeiről, a számára fontos dolgokról. Ezeket túl festményein is visszaköszönnek a grafikai lapokon jellemző nyomdázással rögzített formák; a műfajok közötti átjárás az életmű tipikus jegye. Ezt a módszert alkalmazza *Digitális Föld!* című vásznán, ahol az állatok és a fákon tobzódó levelek lenyomatokként kerültek a felületre, éppúgy, mintha azt egy mechanikus jel-hagyó érintette volna. *Édes almafa* című festett alapozású karton képe kollázs, ahol a természeti környezetet érzékeltető lágy színtoltok előtt emberi alakok alkotják a mustrát. Egymástól függetlenül, saját tevékenységükben elmerülve, a mű kompozíciójának alárendelve terítik be a képfelületet. Ez a kép is jól mutatja, hogy a művész az alkalmazott technikai megoldásokkal a klasszikus festészeti megoldásokon bátran túllép. Alkalmanként leheletfinom papírt applikál a felületre, amik áttetsző anyagoknak köszönhetően a több síkon történő komponálás lehetőségét kínálják. Ennek az eljárásnak az egyik különleges darabja a tekintélyesebb méretű *Uszadékfa*. Különlegessége és hitelessége abban áll, hogy valóban egy uszadékfa lenyomatát láthatjuk, ahol a megfestett vízfelület a víz által jött létre, hiszen itt is az ún. fűrésztés technikáját hívta a művész alkotásra. Mindkét módszer meglepetést tartogathat, hiszen nem lehet pontosan szabályozni minden apró részletét az eljárásnak, így megjelenhetnek rajta a művész számára is meglepetést okozó szín-összeolvadások, váratlan sziluettek. Mindezek között a leghatásosabb az a részlet, melyben a talált fa elején egy véletlenszerűen kirajzolódott vízi élőlény karaktere sejlik föl. A merített papír, ami hordozója e műnek, szintén a vízből fogatott fel. További sajátosság a különféle ki-

vágott vagy természet adta formák felületének körberajzolása vagy festékbe mártott felületük képre nyomtatása. Festészetének további gyakran alkalmazott eleme a képeit raszterszerűen beborító mustra, ami a levegőben rejlő sokféle anyagot – vízpárát, port, a szél felkapta repülő apróságokat – szimbolizál. Az általuk létrehozott függöny kissé megzavarja a pontos látás élményét. Ezzel a trükkel az éles képet bizonytalanítja el, így az emlékezés sejtelmes múltjába meríti témáját.

KÍSÉRLET

Kiss Ilona műveinek létezik egy negyedik csoportja, ami valójában az előző háromba is beolvasztható lenne, de anyaghasználatánál fogva mégis nagyobb figyelmet, így egy külön fejezetet érdemel. Azokról van szó, amelyek meghatározó részei dróthálóból készültek. Az anyag és eszköz a hagyományos technológia szimbóluma, a papírmerítés eszköze, aminek rasztere szép lenyomatot képez a felületen. Az ezt idéző háló tehát alkalmas ad újabb kísérletekhez, a műfajok gazdagításához. Táblaképeinek gazdag sorát a dobozmunkák irányába tágitja, ezen felül újfajta művek, a lap- és könyvtárgy sajátos típusát is kidolgozta. A drótháló kiválóan alkalmas egyéb anyagok applikálására is, így nyit az assamlage-ok irányába. A raszteres fém alapvetően határozza meg az alkotások karakterét, mintegy hangulatot teremt köréjük. Lehet barnás színű, így idézve a szépia színéhez kötődő régiség asszociációt laptárgyainak szereplőihöz, mint például Arany János vagy Tessedik Sámuel portréin. Ismert ábrázolásuk szolgál alapul, majd képmásukat különféle applikált anyagokkal keretezi, s ehhez társítja a régmúlt időköt idéző áttetsző hálót. Lehet fémszínű, mint a Kassáknak emléket állító könyvtárgy, ugyanakkor egészen sötét, grafikus jellegű, amiben a hiányos szövet a kép meghatározó elemeként olvad a kompozícióba, mint a *Szökött apáca* című képnél. Az anyag magától értetődően épül be az oeuvre-be, hiszen a festményeken látható raszterszerű hatást önmagában képes elérni. *Dunai halak a Vaskapunál* című dobozképénél a drót jelenléte plusz tartalommal tölti meg a beszédes műtárgyat. Mint látható, a tipikus művek hosszú sora újra és újra ugyanazokkal a jegyekkel rendelkezik, előadásmódjuk, felhasznált technikájuk, anyagaik, alkotói módszerük mindig találkozik

valamely közös ponton. Ettől válik kiegyensúlyozottá, következetessé az életmű, ugyanakkor változatos színeivel az iránta való érdeklődést mindig képes fenntartani. A mai kor egyik legnagyobb eredménye talán éppen ez.

P.S.

A KURÁTOR

Kiss Ilona sokszínű, fantáziadús műtárgyai egyéni tárlatok rendezésekor alkalmat adnak arra, hogy egy meghatározott, kurátor által kidolgozott kontextusba helyezve lehessen őket megismerni. Ez a mára elengedhetetlen módszer alapvetően befolyásolja a művekből történő válogatást, súlyba vetekszik a képzőművészek alkotáskor átgondolt koncepciójával. Épp ezért nagyon szerencsés a helyzet, ha ez a két szerep egy személy kezében marad – feltéve természetesen, ha egyéni tárlatról van szó. Kiss Ilona saját kiállításait e koncepció jegyében nem feltétlenül a legfrissebb művek bemutatására fókuszálja – habár a fontosnak tartott új darabok jellemzően már figyelembe veszik ezt az igényt – hanem egy bizonyos, a művészt érdeklő téma köré csoportosulnak. Ezeket az eseményeken mindig alkalom nyílik arra, hogy tükröt tartson saját munkássága elé, alkalom egyfajta visszatekintésre, elmélkedésre kínál lehetőséget az eddigi életművel kapcsolatban. 2012-ben a Magyar Nyelv és Könyv ünnepe alkalmából a Várnegyed Galériában rendezett kiállítása alkalmával Buda méltán híres művésztete előtt tisztelgett. Ekkor mutatta be a *Budavár* című művészkönyvet, ami ABC sorrendben ismerteti híres történelmi alakjainkat, emlékeztetve arra, hogy a művészet szeretetére való nevelést már gyermekkorban el kell kezdeni. 2020 tavaszán *A Duna mentén* címen gyűjtötte össze a folyóval és vízzel kapcsolatos alkotásait, emlékeit. Bemutatta az egyéni módon színezett, fűrésztéssel készült műtárgyait, a Dunáról, vízről szóló költemények ihlette művészkönyveit. A kiállításnak a Tér-kép Galéria adott otthont. Egy év elteltével a *Remény napjai* címmel a bezártságunkból tör kiutat. Erre az alkalomra készült művészkönyvét Laurent Grison francia szerző *Vaporetto* című költeménye ihlette, olasz fordításban. Mindig izgalmas új műtárgyakkal találkozni, de azok megértését egészen biztosan jótékonyan segíti ez a típusú megismerés. Bízunk benne, hogy a közeljövőben egy nagyobb bemutatkozásra is lesz alkalma a művésznek.

VÁRALJAI ANNA

A mi levegőnk

Nagy Imre–Tóth Károly–Nátyi Róbert: Tornyai¹

Ahogy Tornyai János az esszenciálisra – égre/földre – redukált Alföld látványán keresztül saját művészi önképét megteremtette,² úgy teremti meg mindenkori nézőjét is az életmű újra és újra, lévén, hogy az Alföld síkja nemzeti-lelki karakterológiánk, vizuális formanyelvünk kitörölhetetlen ősfarmája lassan kétszáz esztendeje. Tornyai neve hallatán reflexszerűen pusztáképekre asszociálunk, s éppen ezért, a súlypontok elmozdításának szándéka miatt fontos a három művészettörténész monografikus vállalkozása. A kötet célja, hogy a kultusztörténet, valamint az eddig kevésbé ismert művek, kultúrtörténeti hatások ismeretében egy gazdagabban és árnyaltabban értelmezett életmű táruljon fel előttünk. Azért is aktuális ez a kötet, mert kiindulópontként szolgálhat további, az „alföldi” festőket érintő kutatásokhoz, akiket ideje kivezetni a – jellemzően az ötvenes évektől rájuk erőltetett – népnemzeti kánonból.

A könyv – műfaját tekintve – egy monografikus igényű tanulmánykötet, amely többszerzősége ellenére sem váltja ki az olvasóból a töredezettség érzését. A tanulmányok igényesen és alaposan, jóllehet, egymástól függetlenül és eltérő stílusban, eltérő kutatási módszerek mentén járnak körbe az életművet, s mindezt olyan képi anyaggal, amelynek egy része nyomtatott formában eddig még sosem volt látható. A rendkívül jó minőségű reprodukciók sokat segítenek abban, hogy ráérezzünk Tornyai szinte ismeretlen kései stílusára. A pasztózus felületek, az *alla prima* festésmód miatt itt-ott előbukkanó deszka vagy vászon alapok, a szé-

les, impulzív ecsetvonások, a hol fátyol-vékony, hol sűrű festékrétegek – redukált tematikájuk ellenére is – változatos, érzéki, sőt szinte tapintható esztétikai élményt kölcsönöznek ezeknek a műveknek. A monográfia fotóanyaga szintén páratlan: olyan, eddig sosem publikált, a Magyar Nemzeti Galéria Adattárában és a Tornyai János Múzeum helytörténeti gyűjteményében őrzött fotográfiákat láthatunk, melyekből kiderül, hogy Tornyai nem csak kiváló festő, hanem remek fotográfus is volt. Szövegforrások tekintetében a művész levelezésének, *Mindenek könyvének* és egész életén át vezetett naplójának publikálatlan részletei jelentenek újdonságot. A szerzők mindegyike Tornyai festészetének szakértő művészettörténésze: Nagy Imre a kötet szerkesztője, a hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeum nyugalmazott igazgatója behatóan ismeri a gyűjteményt, Tóth Károly doktori disszertációban dolgozta fel az „alföldi festészet”, Nátyi Róbert pedig Endre Béla, a másik nagy „alföldi” festő monográfusa. Izgalmas, ahogyan a három eltérő korú, eltérő generációhoz tartozó szerző megtalálja személyes kapcsolódási pontjait Tornyaihoz, értelmezési lehetőségeket kínálva ezzel mindannyiunk számára. A pazar kivitelezés, a reprodukciók és dokumentumfotók értő elrendezése Szántó Mira Judit grafikus-tipográfus munkáját dicséri. A továbbiakban azt vizsgálom, hogy miképp, milyen szöveges és képi források elemző bemutatásával valósítja meg a kötet azt a célkitűzést, hogy egyrészt újra pozicionálja Tornyait a magyar művészettörténet-írásban, másrészt új megvilágításba helyezze az oeuvre-jét.³

A Tornyai-kultusz legfőbb aspektusa az a Nátyi Róbert által is említett érzület, amely miatt Tornyait a magunkénak érezzük, a „miénk”, akárcsak Petőfi, Arany, Ady vagy Munkácsy. Nátyi Gerő Ödön levelét idézi annak alátámasztására, hogy ez a Tornyai tájképekre irányuló érzület igen korán, még a festő életében megjelent a recepciótörténetben: „Egy-egy tájképe egy-két széles, nagy sötét színfolt, alig valami színesség, de megjelenik bennük az Alföld égboltja, az ég aljáig érő messzeség, és ég és föld között a mi levegőnk.”⁴ Tóth Károly szerint a Tornyai-kultusz fellobbanása két okra vezethető vissza: egyrészt, mert neki köszönhetjük az „alföldi festészet” fogalmának kialakulását, másrészt, mert egy konkrét képtípus, az esszenciálisra redukált alföldi tájkép születése is hozzá köthető.⁵ Tóth bemutatja, hogyan kanonizálódott az alföldi festészet fogalma, s miért Tornyai lett ennek a kulcsfigurája, annak ellenére, hogy a művészettörténeti szakirodalomban csak az 1960-as években jelenik meg a kifejezés, napjainkban pedig már nem is tekintjük külön csoportnak az „alföldi festők” utólagosan definiálható jelenségét. A szakmai diskurzusban való kései megjelenése ellenére az Alföldi Iskola „brandet” már maga Tornyai szisztematikusan építette. Tóth Károly az Oscar Bätschmann-tól kölcsönzött kiállítóművész fogalmát használja annak a – Tornyai által is meglovagolt – jelenségnek a körülírására, hogy „a századfordulón a művészi siker és elismerés elsődleges formáját minden esetben a nyilvánosság előtt, tehát a kiállítóterekben elért sikerek, a műkritika nyilvánossága előtti megmérettetések alapozták meg.”⁶ Tornyai pályafutását is meghatározta a csoportos fellépés igénye, 1908-ban például kiállítást tervezett a budapesti Könyves Kálmán Szalonba az „Alföldi Oskola” címmel, jóllehet, ez végül nem valósult meg, ahogyan nem lett hosszú távú eredménye az Endre Bélával közösen alapított Alföldi Művészek Egyesületének sem.⁷ 1948 után egy új, Munkácsy realista utódait az alföldi festők közé pozicionáló, a realista jelzőt az alföldi festészetre alkalmazó

A fiatal Tornyai János (1887. augusztus 10.; fotó: Plobn Illés; Tornyai János Múzeum, Helytörténeti gyűjtemény; ltsz.: 93.15.1.)

kánon jelent meg, melynek egyik eklatáns példája az 1951-es *Alföld képen és versben* című kiállítás, ahol Tornyai képeit Petőfi-, Ady- és József Attila-versekkel együtt állították ki. Az „Alföldi iskola” kialakulásával párhuzamosan kapott szárnyra a Tornyai-kultusz is, melynek zenitjén múzeumot neveztek el róla, az Alföldi Galéria állandó, alföldi festőket bemutató kiállításának narratívája pedig teljes egészében köré szerveződött.

Az alföldi festészet fogalmának megszilárdulásán túl Tóth egy jellegzetes alföld-képtípus megteremtését is Tornyai érdemének tekintti, aki az „autenticitás keresése” miatt hagyott fel a népi életkép műfajával, és megalkotta a pusztai képek csak rá jellemző változatát. Míg a 19. századi romantikus Alföld-képek célja a

4 Gerő Ödön levele a Tornyai Társaságnak, 1934. november 10. Lh: MTA MKI MDK-C-I.-8/14, In: Nagy–Tóth–Nátyi, 2020. 84.

5 Tóth Károly: Az alföldi festészet – Tornyai János hozzájárulása egy művészettörténeti fogalom létrejöttéhez, In: Nagy–Tóth–Nátyi, 2020. 138–190.

6 Uő. In: Nagy–Tóth–Nátyi, 2020.. 139.

7 Uő. In: Nagy–Tóth–Nátyi, 2020. 140.

1 A mi levegőnk. Nagy Imre–Tóth Károly–Nátyi Róbert: Tornyai – Tanulmányok Tornyai János (1869–1936) születésének 150. évfordulója tiszteletére. Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ, Hódmezővásárhely, 2020

2 Nagy–Tóth–Nátyi, 2020. 179.

3 Nagy–Tóth–Nátyi, 2020. 7.

Tornyai János mártélyi műtermében (1918. június; fotó: Fridrich János; Tornyai János Múzeum, Helytörténeti gyűjtemény; ltsz.: 98.8.18.)

táj jellegzetességeinek megismertetése volt, s alkotójuk csak átutazóban vetette vászonra a természeti környezetben tett megfigyeléseit, a század vége felé (az irodalmi tradíció hatására) az Alföld mint „nemzeti táj”, a magyar nemzet-karakterológia meghatározó részévé vált, amit a művészek már „bennszülötteként” festettek meg.⁸ Bár az akadémista műfajelmélet szerint a tájfestészet a legalacsonyabb rendű műfajok közé tartozik, Tornyaiak ilyen előzmények ellenére is sikerült népszerűvé tennie a „minimális tájképet”.⁹ „Néhány szín, néhány tónus, nagy széles ecsetvonások, alacsonyán tartott horizont: annak környékén pedig egy nagy fa, kisebb faszportok, tanyák, egy-egy akkurátusan elhelyezett staffázsfigura jellemzik ezeket a képeket”¹⁰ – írja Tóth, aki szerint Tornyai tudatos destruktívál jutott el az ornemens nélküli, lecupaszított tájig. Ez a redukált, esszenciálisra tömörített

világ nem csak a magyar vidék hangulatát idézi fel a befogadóban, hanem véleményem szerint a pusztába, sivatagba való kivonulás szakrális/mitikus, egyetemes konnotációjával is bír. Annál is inkább, mert Tornyai számára a pusztta egyfajta belső táj, az önelemzés színtere: az alföld „arcai”, a zivataros, vagy épp napsütötte Alföld önmaga lelkiállapotának vizualizálása. A „pusztta lelkét” akarja kifejezni, írja több helyütt naplójában, metonimikusan egymásba oltva a megszemélyesített pusztát, s természetként tételezett önmagát.

Nagy Imre részletgazdag életrajzban mutatja be Tornyai festészetén kívüli, Hódmezővásárhely kultúrtörténete szempontjából fontos érdemeit: múzeumalapítását, a majolikagyár alapításában betöltött szerepét, a református Ótemplom kazettás díszítésének megmentését (melynek néhány elemét műtermében őrizte)

és a vásárhelyi képzőművészeti élet beindításában való érdemeit.¹¹ Új adalékokkal szolgáló biográfiájában az ifjú, a Református Gimnázium veretes oktatóival szemben önérzetesen kiálló Tornyai afféle Nyilas Misiként áll előttünk, később pedig egy igazi, a korszak ideálját megtestesítő *self-made man*-t látunk magunk előtt, aki a Felvidékről gyalog elsétált Keleti Gusztávhoz a Mintarajztanodába, hogy megmutassa zsenyéit, s csodás módon azonnali hatállyal, ösztöndíjasként fel is vették. A szegény-paraszti sorból egyenesen Párizsig, a legfelsőbb művészkörökig repülő festő nem véletlenül pozicionálta magát (jól lehet, valóságalap nélkül) Munkácsy legjobb barátjaként: mindkettejük afféle „népmesei hős”, aki önerejéből jutott el a sorstalanságból a hírnévig, az ismertséig. Nagy Imre kultúrtörténetileg fontos közlései a Tornyai János Múzeum gyűjteményének Plohn-fotográfiái: Plohn József hódmezővásárhelyi fotográfus Tornyai barátjaként megörökítette a művész életének fontosabb eseményeit, családtagjait, modelljeit, és ő készített először fotográfiákat a mezővárosi parasztok népeletéről, munkaeszközéről, mindennapjainak tárgyi kultúrájáról. Izgalmas elemzést ad arról a hódmezővásárhelyi baráti körről, amely Tornyai körül 1893 körül kialakult, s amely, úgy vélem, párhuzamosságokat mutat a szegedi néprajzos kör korabeli folklorisztikus kutatásaival, Tömörkény Istvántal felkutatásaival.

Tóth Károly dolgozta fel az 1894–1897 közé eső párizsi ösztöndíj időszakát, mely során hiánypótló módon megkutatta a párizsi Julian Akadémia archívumát is (Archive de l'Académie Julian), ami nagy adóssága volt a századvég művészetével foglalkozó művészettörténet-írásunknak. Körüljárja a Tornyai által utólag kialakított mítosz és a valóság közötti eltéréseket, kiszűri a művész „saját beszámolóinak utólagosan torzító tendenciáit.”¹² Aszimmetria jellemzi ugyanis ezt a (megszakításokkal teli) hároméves időszakot a festőt gyöttrő erős

hónvág miatt, mely arra készítette, hogy utólag idealizálja a párizsi tanulóéveket. Viszonylag hamar megteremtette a mítoszt Munkácsyval való kapcsolata körül is: párizsi szalonjában – sok más fiatal magyar festőtársához hasonlóan – fogadta őt az idős mester, s bár korabeli naplóiban szinte alig szerepel Munkácsy neve, később mégis minden írásában „kapcsolatuk intenzitását, mester-tanítvány jellegét hangsúlyozta”.¹³ Tevan Andornak 1911-ben „meghitt barátjaként” ír a mesterről, 1928-ban pedig már „a híres Munkácsy legkedvesebb s ma már egyedül élő” tanítványaként aposztrofálja magát.¹⁴ A szerző ezt azzal magyarázza, hogy „a korabeli sztárkultusz fogalmát minden szempontból kimerítő Munkácsy Mihály neve egy [brand], egy olyan védjegy volt, amely segített elhelyezni és meghatározni egy művészt és Tornyai János élt is ezzel a lehetőséggel.”¹⁵ Összegezve: Tóth szerint a párizsi évek hatása elsősorban nem stilárisan mutatkozik meg, hanem Tornyai világképének, kulturális horizontjának kitágulásában, kulturális szervezői tevékenységében (a helyi művészeti és kulturális közélet átszervezésében, a múzeum és művésztelep kialakításának szándékában), valamint művészi önképe kialakulásában. Párizsban döbben rá a művész társadalmi felelősségvállalásának fontosságára is, ami – meglátásom szerint – a későbbi avantgárd művészekhez közelíti.

Kultur-, és művészettörténeti szempontból is izgalmas a Hódmezővásárhelyre való visszatérés küldetésstudat által vezérelt, 1897-tel kezdődő időszak. Nagy Imre részletesen bemutatja Tornyaiak a városi kultúra felvirágoztatása érdekében tett erőfeszítéseit: felolvasásokat rendezett, hírlapcikket írt és – a hazai művészettörténeti trendet jó egy évtizeddel megelőzve népi tárgyakat és képzőművészeti alkotásokat együttesen bemutató – kiállítást rendezett. Hosszú távon egy nyilvános könyvtárral, régiséggyűjteménnyel és képtárral kiegészülő városi múzeum szerepelt a tervei

11 Nagy Imre: „Múzeumot csinált, felolvasott... Vásárhelynek becsületes nevet szerzett” Tornyai János vázlatos életrajza. In: Nagy-Tóth-Nátyi, 2020. 10–63.

12 Tóth Károly: Munkácsy Mihály műterme és a Julian Akadémia között – Tornyai János Párizsban (1894–1897), Nagy-Tóth-Nátyi, 2020. 118–137.

13 Nagy-Tóth-Nátyi, 2020. 126.

14 Tóth idézi Tornyai János Espersit Jánosnak írott levelét, Budapest, 1928. október 25. SzM – MNG Adattár, ltsz. 20010/1978/67, In: Nagy-Tóth-Nátyi, 2020. 128.

15 Uő. uo.

8 Uő. In: Nagy-Tóth-Nátyi, 2020. 163.

9 Uő. In: Nagy-Tóth-Nátyi, 2020. 176.

10 Uő. uo.

között. A 19. századra a múzeum a kultúra, a tudás egyetemes szimbólumává vált, és a budapesti Nemzeti Múzeum felavatását követően vidéki városokban is tendenciózsá vált a múzeumalapítás szándéka. Úgy vélem, Tornyai számára mintául szolgálhatott az 1896-ban Szegeden felavatott Kultúrpalota (ma Móra Ferenc Múzeum), ahol rendszeresen kiállított. Ebben a szerzők által „hőskorszaknak” nevezett időszakban Tornyai társai többek között Kiss Lajos és Endre Béla voltak; utóbbival művészi-emberi barátság alakult ki közöttük,¹⁶ Kiss pedig Tornyai instrukciói alapján kezdte meg a néprajzi gyűjtést, megvetve alapjait az 1905-ben felavatott városi néprajzi múzeumnak.¹⁷ Tornyai ezzel párhuzamosan olyan országos helyeken is kiállított, mint a Nemzeti Szalon, vagy a Szegedi Képzőművészeti Társulat tárlatai, és elsősorban az alföldi parasztság életének pillanatait megörökítő zsánerfestőként vált ismertté. Nem sokkal később azonban fordulat következett be művészetében, amit a szerzők egyértelműen házvezetőnője (későbbi társa), a paraszti származású, írni-olvasni alig tudó Kovács Mária (Mári) hatásaként definiálnak. A Tornyainál tizennégy évvel fiatalabb leány 1911 körül kipróbálta a műteremben hagyott festékeket, és redukált képi világú, mégis átütő erejű kis képeket festett. „*A valóban őstehetségnek tekinthető leány képei rendkívüli hatással voltak Tornyaira*”, mert megérezte a „*festményeiből áradó művészi őserőt és sajátos szemléletmódot*” – írja Nagy Imre.¹⁸ A művészettörténész Mária hatásával kapcsolatos kutatásait azért tartom jelentősnek, mert az autodidakta művészet „magas” művészetben való recepciójának kezdeti időszaka európai viszonylatban is ekkorra datálható: Picasso festői szemléletének alakulására például igen nagy hatást gyakorolt az autodidakta „vamos” Rousseau, pár évvel később pedig az avantgárd is rokon vonásokat vélt felfedezni saját törekvései és a mindenkoriki aka-

démizmussal, kanonizált szemlélettel szemben álló próbálkozások között. Hogy magyar példákat is említsünk, Kassák 1917-ben Bohacsek Edének szentelt emlékkiállítását a MA helységében, Kállai Ernő az *Új magyar piktúra* (1925) című könyvben pedig Tihanyival, Pór Bertalannal, Rippl-Rónaival egy fejezetben foglalkozott az autodidakta Benedek Péter művészetével. A naiv művészet képzőművészeti recepciója egybe esik a primitív- és népi művészet felfedezésével is. Amikor tehát Tornyai saját képeivel együtt állította ki a népművészeti tárgyakat, illetve a „nép gyermekének”, a naiv Máriának a képeit,¹⁹ akkor egy nagyon friss európai tendencia első magyarországi képviselőjeként, tehát ultramodern szemléletű alkotóként tekinthetünk rá. Az is jellemző, hogy Máriával rousseau-i környezetben, a társadalomból kivonulva, egy, a mártélyi faluszélen, az ártér közelében épített házban festettek 1918-ig. Tornyai ekkorra már hátat fordított az akadémista stílusú zsánereknek, és laza, oldott, panteista szemléletű tájképeket készített. 1918-ban, megunva a remeteséget, a budapesti Benczúr Mesteriskolában dolgozott, ahol szerelem szövődött közte és modellje, Holczinger Katalin között. A szexualitástól fűtött kapcsolat hatására az akt műfaja került festészeté fókuszába, mely tematikai újítás oka akkor válik még érthetőbbé, ha elolvassuk Nagy Imre Tornyai és a nők kapcsolatát elemző tanulmányát. Tornyai – az én olvasatom szerint – ösztönlényként, egyfajta „második természetként” tekintett a nőkre,²⁰ a természet és a föld pedig női konnotációkat hordozott gondolkodásában; erre utalnak anyját a földhöz és öreg fához hasonlító feljegyzései. A fentiekre tekintettel, analogikusan tehát nem jelent nagy törést az akt-tematika művészetében való megjelenése.

A mártélyi éveket követően még két fontos alkotói periódust mutat be a kötet: az egyik az 1928–29-re datálható apró, impulzív bajai

Az idős Tornyai (1930 körül; ismeretlen fényképész; Tornyai János Múzeum, Helytörténeti gyűjtemény; ltsz.: 85.48.1.)

képek korszaka, a másik pedig az 1933–34-es szentendrei művésztelepen, Barcsayval közös műteremben festett, konstruktív szemléletű enteriőrök időszaka. Ezeket, vagyis Tornyai legmodernebbnek tekintett – kalandos úton, a festő özvegyének padlója alól a nyolcvanas években előkerülő, hosszú évtizedekig lapangó – munkákat veszi alapos vizsgálat alá Nátyi Róbert, elsősorban a művész nehezen definiálható modernizmusának stiláris gyökerei után kutatva. A művészettörténeti recepció szempontjából hiánypótló módon kifejezetten a Tornyai festészetét újraíró 1984-es festmény-lelet darabjaira fókuszál. Úgy véli, hogy két, Tornyai oeuvre-jének objektív szemléletét torzító toposszal is le kell számolnunk: egyrészt az intuíción alapuló építő zseni toposzával, másrészt a „*Munkácsy-hatás közhelyszerűvé koptatott*” elképzelésével,²¹ mely utóbbi a szerző szerint empirikusan, stíluskritikai alapon egyébként sem állja meg a helyét. „*A vásárhelyi festőt a bel-*

ső rokonság, temperamentumuk hasonló hőfokon izzó lobogása vitte közel a nagy magyar alkotóhoz” – írja.²² Az új stílus kialakítása irányában fordulópontot jelentett a *Juss* című zsánerkép; a művészettörténész szerint ezen a munkán fejleszti ki a későbbi képeket jellemző széles ecsetvonásokat, mély tónusokat, biztos alapokat későbbi tájképeire. Ezt a stílust Endre Bélával közösen kísérletezték ki, hasonlóképp Braque és Picasso – a kubista stílust életre hívó – emberi-művészi kapcsolatához. Endre Béla új felfedezése, az általa élőnek és halottnak nevezett színek nagy hatást gyakoroltak Tornyaira, mely érdekes egybeesést mutat a színek pszichikai hatásának modern gondolatát ekkoriban teoretizáló Kandinszkij *Szellemiség a művészetben* című munkájával. Jóllehet, Tornyai elhatárolta magát a fiatal magyar modernnek (Perlrott Csaba Vilmos, Pór Bertalan stb.) „konstruált”, szerinte „érzékletlen” modernizmusától, tájképeinek sorozatával ő maga is elindult az absztrahálás útján. 1907-ben, a *Tanya* című kép megfestésének évében legfőbb festői problémája az élmény intenzitásának megragadása volt, amelynek nemzetközi párhuzamait meglátásom szerint Kandinszkij ugyanezen évben festett hatalmas, az orosz anyaföldet mitikussá növelő tájképeiben, illetve Mondrian tízes évek elejére datálható, a táji elemek redukcióján át a teljes absztrakcióig jutó tájképeiben lelhetjük fel. Az európai modernizmusra elsősorban Cézanne festészetét gyakorolt felmérhetetlen hatást, Nátyi Róbert is ezt a hatástörténeti szálát domborítja ki írásában. Az 1907-es párizsi retrospektív Cézanne-kiállítás revelatív erővel hatott a művészettörténet további alakulására, s még ugyanezen évben Budapesten, a Nemzeti Szalon tavaszi kiállításán is kiállítottak néhány Gauguin- és Cézanne-képet, melyek nagy hatást gyakoroltak a hazai modernista csoportokra, köztük a vásárhelyi festőkre is. Tornyait kifejezetten vonzotta Cézanne munkássága, ő adta neki a bátorságot a spontán élmények friss megörökítéséhez. A kötet rávilágít egy másik nagy hatású kiállítás-élményre is, immár a húszas évek végéről: a Szépművészeti Múzeumban Tornyai felfedezte magának Munkácsy *Siralombház* c. kompozícióját, amely mentén új-

21 Nátyi Róbert: „Csak a legutóbbi időben kezdtem igazán pingálni” Tornyai János stílusának, modernizmusának gyökerei, In: Nagy-Tóth-Nátyi, 2020. 69.

22 Uő. uo.

16 Nátyi Róbert: Endre Béla (1870–1928). (Szerk.: Nagy Imre). Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ, Hódmezővásárhely, 2018.

17 Később Városi Múzeum, majd 1954-től Tornyai János Múzeum néven.

18 Nagy-Tóth-Nátyi, 2020. 34.

19 Nagy Imre jelenleg a Tornyai és Mária című tanulmányon dolgozik, melyben többek között kimutatja a kettőjük festészetében fellelhető párhuzamokat, illetve ugyanazon témák és beállítások felsorakoztatásával igazolja, hogy sok esetben együtt, egymás mellett festettek.

20 „Hej, Katalin, Katalin! A te testeddel és az én lelkeimmel mi ezt megcsináltuk volna. Csodálatos test!! Az Örök Nőstény! Bájos: buta!” Nagy Imre idézi Tornyai János Mindenes könyvét, SzM.MNG Adattár, 24890/2013/III.I. in: Nagy-Tóth-Nátyi, 2020. 248.

MÁRTON LÁSZLÓ ◀

Nibelungok

HARMADIK FELVONÁS

Első jelenet

*Worms, királyi palota, női lakosztály.
Ute és Kriemhild.*

KRIEMHILD

Nézz ki az ablakon, anyám. Látod-e, amit én látok?

UTE

Egy férfi vágat a Rajna-parton a városkapu felé. Hajszolja a lovát. Nemesúrnak, vitéznek látszik, de fegyvertelen, és páncél helyett útiruhát visel.

KRIEMHILD

Akkor ez csakis egy hírnök lehet. – Odanézz! Kidőlt alatta a ló! A hírnök pedig hű, de ügyesen leugrott a nyeregből! Semmi baja nem esett.

UTE

Tényleg ügyes fiú. Nem is törődik a szegény állattal, hanem gyalogszerrel rohan a város felé. Sürgős közlendője lehet.

KRIEMHILD

Most már felismerem. Ez bizony Siegfried. Rosszat sejtjek. Hogyhogy egyedül jön? És ennyire sietve? Lélekszakadva! Lóhalálában! Igen, halál. Eltorzult arcán látom, hogy halálhírt hoz. Megölték a bátyámat!

UTE

Meghalt a fiam!

KRIEMHILD

Megmondtam neki, hogy ne menjen el Izlandra, a vademberek közé! Hogy ne akarja feleségül venni azt a nőtény ördögöt! Van épp elég herceg- és királykisasszony, akik ismerik az illemszabályokat és az úri viselkedést. De neki Brünhild kellett!

UTE

Biztosan azért, mert a neve egy kicsit hasonlít a tiédre. Brünhild – Kriemhild. – Jaj, fiam, szegény fiam! Mi lesz velünk nélküled?

KRIEMHILD

Előre megmondtam neki: „Édes bátyám, ez az átkozott Brünhild úgy fogja elválni a nyakadat, mint a rántani való csirkének!” És tessék! Amit jósltam, bekövetkezett. Ráadásul nyilvánvaló, hogy két legderekabb, leghűségesebb szolgánk, Hagen és Dankwart is odaveszett!

GISELHER *(kopogtat, belép)*

Siegfried érkezett hozzánk, a xanteni királyfi. Arról hozott híreket, ami Izlandon történt.

UTE

Milyen hírt hozott? Jót vagy rosszat?

GISELHER

Én azt nem tudhatom. Nektek akarja elmondani legelőször.

KRIEMHILD

Add értésére, hogy várjuk sok szeretettel.

UTE

És még több aggodalommal!

GISELHER

Már megyek is. Egyik lábam itt, a másik ott!

(El.)

UTE

Kislányom, vegyük elő a ládából a gyászruhát. Öltözzünk tetőtől talpig feketébe!

KRIEMHILD

Várjunk csak, édesanyám, várjunk csak. Egy Siegfriedet nem fogadhatok gyászruhában. Még akkor sem, ha gyász híreket hoz. Inkább az ünneplő ruhát vegyük elő. A gyászruha később is ráér.

UTE

Kislányom, te már nagy kislány vagy. Te tudod, mit csinálsz. Akkor hát legyen így. Előbb díszruha, aztán gyászruha. Előbb dísz, aztán gyász. Díszgyász.

KRIEMHILD

Ne húzd az időt! Siessünk! Add rám a fejdíszemet! Ne ezt, az Isten szerelmére, hanem az indiai gyöngyökkel kirakottat! És a parádézós ruhámat is! Gyorsan! Hogy melyiket? Még

Nagy Imre–Tóth Károly–Nátyi Róbert: *Tornyai – Tanulmányok Tornyai János (1869–1936) születésének 150. évfordulójára tiszteletére. Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ, Hódmezővásárhely, 2020*

rahangolta festői kifejező eszközeit és vizuális nyelvezetét.

Összességében: Tornyai nemcsak stíluskereső törekvéseiben, festői stílusában, hanem művészetének referenciáit tekintve (autodidakta művészet recepciója, intuíciók szerepe, kortárs festészeti törekvések ismerete, illetve recepciója stb.) valamint életmodellje tekintetében (self-made man „brand” és saját művészi mítosz kialakítása, autonómia, unikalitás-keresés, önmenedzselés, kiállító-művészi törekvések, csoportos fellépés/iskolaalapítás igénye)

is modern. Életpályájának művészi törekvései párhuzamba állíthatók a korabeli művésztörténet egyes tendenciáival, így Tornyai János festészete nem csak a magyar, hanem az egyetemes művésztörténet kontextusában is értelmezhető. Az esztétikus kivitelezésű szakmailag is alapos, hiánypótló kötet olvasmányosan kalauzolja végig az olvasót Tornyai életművének eddig kevésbé ismert, kevésbé preferált szegmenseiben, így téve eleget a bevezetőben felvetett célkitűzéseknek.

kérdezed? Hát persze, hogy az aranyzálakkal és boldog-arábiai smaragdokkal kivarrt sustor-gós-ropogós perzsiai brokátot!

(Gyors öltözés. Kopogtatnak az ajtón.)

UTE

Egy pillanat! Mindjárt!

KRIEMHILD

Még ezt a kapcsot itt! És az övet, légy szíves, húzd szorosabbra!

UTE

Kislányom, te már úgyszólván felnőtt nő vagy. Nem kellene ennyire szabadon hagyni a melledet.

KRIEMHILD

Ezt majd máskor megbeszéljük. – Tessék, beléphetsz! Akárki vagy, akármilyen híreket hoztál, szívesen látunk.

SIEGFRIED *(jön)*

Üdvözöllek benneteket, királyi hölgyek. Hoszszú útról érkezem.

UTE

Egyáltalán nem örülök neki, hogy egymagad jöttél. Együtt indultál a fiammal, együtt is kelene visszaérkeznetek.

SIEGFRIED

Asszonyom, a fiad kívánsága volt...

UTE

Úgy érted: az utolsó kívánsága?!

KRIEMHILD

Ne kímélj minket! Mondd csak el a teljes igazságot! Hová lett Günther, a bátyám? Ugye, hogy megölték Izlandon azok a barbárok? Lefejezte az a nőstény hóhér! Mondtam neki, hogy ne menjen oda!

(A két nő sírva fakad.)

SIEGFRIED

Na de hölgyeim! Teljesen félreértitek a helyzetet! Fogjátok már fel, hogy örömhírt hozok! Hagyjátok abba a sírást! Mondom, hogy csupa jó híreim vannak!

UTE

Te csak ne legyél tapintatosabb a kelleténél! Ha ma elhiteded velünk, hogy örömhírt hoztál, holnap annál keservesebb lesz a gyász.

KRIEMHILD

Örömhír? Mi lehet örömhír nekünk, ha egyszer Günther meghalt?

SIEGFRIED

Dehogy halt meg! Virgoncabb, mint valaha. Képzeljétek, az történt, ami még sohasem fordult elő: egy férfi legyőzte Brünhildet, még-

hozza háromszor egymás után. Először kőhajításban, másodszor távolugrásban, harmadszor dárdavetésben. Ezért aztán Günther elérte célját: elnyerte a szűz királynő kezét. Hozza magával diadalmasan. Engem pedig előreküldött, hogy a nevében kérjem: fogadjatok méltó módon őket! Olyan pompával és tisztességgel, hogy Brünhildnek elálljon szeme-szája, és itt, Burgundiában még száz év múlva is emlegessék az emberek. Nincs vesztegetni való időnk: holnapra megérkeznek a Rajnán a hajóval!

UTE

Ha ez igaz... Megesküszöl rá, hogy holnap viszontlátom a fiamat?

SIEGFRIED

Azt mondja az evangélium, hogy ne esküdjete, hanem mondjatok csak annyit, hogy igen, igen, vagy nem, nem. Ami ezeken túlmegy, az a Gonosztól van. Lovaggá avatásom óta keresztény vagyok. Igen, igen. Holnap itt lesz Günther.

UTE

Hát jó. Én már sok ünnepi fogadást rendeztem hosszú életem során. Tudom, mit kell ilyenkor csinálni. Ortwin! Hunold! Gereblyézzétek el a homokot! Mozogjatok! Volker költő hangolja fel a hegedűjét! Ortwin, szaladj a konyhára! Noszogasd a lusta szakácsokat! Hunold, rendelj magadhoz minden ácsot, aki csak él és dolgozik Wormsban, hogy állítsák fel az asztalokat és az emelvényeket! Te pedig, Eckwart, a kertészeid élén tarolj le minden virágoskertet, és szórjátok fel virággal a palotába vezető utat! – Ejnye, de hát nem ér semmit az egész, ha én nem vagyok ott! Majd én mindennek szép sorjában utánanézek!

(El.)

KRIEMHILD

Csakugyan jó hírt hoztál, kedves Siegfried. A szorongást és a gyászt egy szempillantás alatt örömmé változtattad. Mit kívánsz hírnökjutalomnak? Elvégre, aki jó hírrel érkezik, annak jutalom jár. Adok annyi aranyat és drágakövet, amennyit csak hajlandó vagy elfogadni.

SIEGFRIED

Nem kell nekem sem arany, sem drágakő. Van abból nekem éppen elég. Királyi rangú személy vagyok: másféle kincset nem kívánhatok jutalmul, csak aranyból és drágaköveknél is értékesebbet. Ne is kérdezd, mire gondolok, megmondom anélkül is. Téged kívánlak jutalmul hőstetteim fejében. Azt akarom, hogy legyél a feleségem.

KRIEMHILD

Nocsak! Éppen én kellek neked? Kevesebb nem is lesz elég? Idejössz a világ végéről, a fatornyos falucskából, Mucsáról, amely nincs is rajta a térképen, vagy ha mégis, akkor a legeslegszeleén. Egy kicsit bunyózol a szászokkal és a dánokkal a mi oldalunkon, teszel egy-két szívességet a bátyámnak Izlandon, és máris én kellek neked ellenszolgáltatás gyanánt? Hát mi vagyok én? Zálogos tehén?

SIEGFRIED

De hiszen ezt már egyszer megbeszéltük. Még a szászok és a dánok elleni hadjárat előtt. Günther azt ígérte, hogy az enyém leszel, te pedig belenyugodtál.

KRIEMHILD

Tudod, mibe nyugodtam bele! Nem is vagy te királyi rangú személy! Te csak egy közönséges szolga vagy. A bátyám egyet füttyent, és te beállsz hírnöknek, mint akármelyik közrendű levente.

SIEGFRIED

Csak azért, hogy téged láthassalak! Téged szolgállok, nem a bátyádat. Mit érdekel engem Günther?

KRIEMHILD

Majd pedig azzal hivalkodsz, hogy nem kívánsz hírnökjutalmat, és még ugyanazzal a lélegzettel ordas arcátlanul engem követelsz magadnak jutalom gyanánt.

SIEGFRIED

De Kriemhild, én csak...

KRIEMHILD

Menj vissza oda, ahonnan jöttél! Ne is lássalak!

SIEGFRIED

Ezt komolyan mondd? Akkor hát ég veled, Kriemhild. Soha többé nem látjuk egymást.

KRIEMHILD

Hé, te! Ne olyan egykettőre! Nehogy már azt hidd, hogy elkergettelek. Nem akartalak megbántani. Nem vagyok én olyan. De azért lásd be, hogy egy kicsit gondolkodnom kell az ajánlatodon. – Tudod-e, mire vagyok kíváncsi? Megmondjam?

SIEGFRIED

Ha akarod, úgyis megmondod.

KRIEMHILD

Hát arra, hogy szőrös-e a hasad. Megnézhetem? Hű, de szőrös! Igazi germán őszobót! És hű, de keményen el van szarusodva a bőröd! De jó lesz megmelegedni a szőrös-szarubőrös ha-

sad bozótja mellett! – Na, jól van, ebből nem élünk meg.

UTE *(jön)*

Halad minden a maga útján. Híresen szép, fényes ünnepség lesz. – Hát ti mit műveltek, ti ketten? És neked mi bajod van, Siegfried? Miért lógotod az orrod, amikor mindenki ugrándozik örömeiben?

KRIEMHILD

Nem adtam neki hírnökjutalmat. Ő pedig azt hiszi, hogy jogot formálhat rá.

UTE

Kislányom, ha ez igaz, akkor nem viselkedtl illendően. Ilyenkor meg kell adni a hírnöknek, amit kíván. Vagy amire jogot formál.

SIEGFRIED

Nem formálok jogot semmire. Teljesíttem kötelességemet. Semmi szükség rá, hogy tovább időzzem Burgundiában. Még ma elindulok hazafelé kíséretemmel együtt.

UTE

Rosszul tennéd, és utóbb megbánnád. Nehogy már megsértődj, amiért a lányom nem adta meg a hírnökjutalmadat! Ami késik, nem múlik. Hallgatsz?

SIEGFRIED

Nem maradok tovább.

UTE

Kérve kérlek Günther nevében, aki a legjobb, leghűségesebb jóbarátod, hogy legalább holnapig maradj, amíg ő megérkezik. Utána, ha még mindig mehetnéked van, elmehetsz. Az már nem az én hibám lesz.

KRIEMHILD

Én is arra kérlek, hogy maradj. Én a magam nevében. Legalább holnapig. Mondj csak annyit, hogy igen, igen.

SIEGFRIED

Hát jó. Holnapig maradok. Igen, igen.

(El.)

UTE

Mivel szomorítottad el a megmentőnket? Te is tudod, hogy hálával tartozunk neki.

KRIEMHILD

Éppen erről van szó, édesanyám. Hálából nem fogok hozzá feleségül menni.

UTE

Pedig milyen csinos fiatalember! Izmos. Délceg. Bátor. Harcias. Biztosra veszem, hogy nagyon jó az ágyban. Ráadásul gazdag is. Övé a Nibelungok kincse.

KRIEMHILD

De anyu! Ez egy közönséges faluszéli suttyó! Hát nem veszed észre?

UTE

Királyi rangú személy. Ha az apja meghal, övé a xanteni királyság.

KRIEMHILD

Az engem nem érdekel. Nem szeretem. Még csak fel sem izgat. Ha szerelmes volnék belé, az más, akkor kegyetlen mértékben hozzámennék feleségül.

UTE

Kétszer már megmentett minket! Egyszer, amikor legyőzte a szászokat és a dánokat. És még egyszer, amikor elkíserte Günthert Izlandra. Nem tudom, hogy ott mi történhetett, de az biztos, hogy Siegfried nélkül a fiam aligha nyerhette volna el Brünhild kezét. És ha Brünhild megölte volna Günthert, akkor nekünk is befellegzett volna. Most pedig, hacsak ostoba módon ki nem teszed a szűrét, harmadszor is meg fog menteni minket azzal, hogy téged feleségül vesz.

KRIEMHILD

Nem értem. Mi ebben a megmentés? Mitől kell megmenteni minket már megint?

UTE

Kislányom, te még nagyon fiatal vagy. Még sokmindenről nincs fogalmad. No, de majd megtapasztalod. Ha idejön közénk az idegen asszony, és elfoglalja Günther mellett a trónt, akkor te az ő cselédje leszel, amolyan udvarhölgy vagy komorna.

KRIEMHILD

Én az ő cselédje? Még mit nem! Hogy képzeled?

UTE

Márpedig az leszel, ha nincs az oldaladon olyan férfi, aki meg tud védeni. Ha viszont Siegfried a hites urad, aki legyőzte a szászokat és a dánokat, sőt állítólag még egy sárkányt is legyőzött, és van neki saját királysága – igaz, valahol a térkép szegélyén, de mégis az övé –, akkor Brünhild nem parancsol neked. Akkor te ülsz az asztalnál az első helyen, ő pedig a másodikon, és szentmisére menet elsőként te lépsz be a székesegyház kapuján, ő pedig csak utána.

KRIEMHILD

Jé, tényleg. Erre nem is gondoltam. Ha így áll a dolog, akkor csakugyan legjobb lesz kettős menyegzőt tartanunk. Ahogy Günther mondta: két király, két királynő. Még az is lehet, hogy

szerelmes vagyok belé. Anya, te gyakorlott emberismerő vagy.

Második jelenet

Worms, térség a palota előtt. A színen egyik fele üres, másik felén lakomaasztal. Jelen van Brünhild és a teljes wormsi udvar, beleértve Siegfriedet is.

GERNOLD

Éljen az ifjú pár! Nem is egy, hanem két ifjú pár. Éljen! Mind a kettő. Kriemhild és Siegfried, Brünhild és Günther. És persze fordított sorrendben is. Üritem serlegemet az örök hűségre!

GISELHER

Merem állítani, hogy ilyen szép ünnepség emberemlékezet óta nem volt! Az is igaz persze, hogy olyan szép menyasszonyokat sem lehet minden bokorban találni. Nem is tudom eldönteni, melyikük a szebb. Ha Brünhildre nézek, szentül hiszem, hogy nincs nála gyönyörűbb nő a világon. Nem is volt! Nem is lesz!

BRÜNHILD

Ki hitte volna, Günther, hogy ilyen kedves ember az öcséd?

GÜNTHER

Udvaromban csupa kedves ember vesz körül. Majd meglátod, mennyire kedvesek!

GISELHER

Viszont ha a nővérekemre, Kriemhildre tekintek, egyszeriben úgy látom, hogy szépségre nézve felér Brünhilddel, mi több, még túl is szárnyalja. Van a lényében egy olyan szellemi alapokon nyugvó, szelíd harmónia...

KRIEMHILD

Legdrágább kisöcsém, ne sarkantyúzd hiúságom paripáját. Gyors ütemben vágat nélküled is. – Hölgyek és urak, be kell vallanom: világéletemben olyan bűbajos, olyan tündöklően szép sógornőről ábrándoztam, mint amilyen Brünhild. Édes, drága Brünhild! Előre látom, nagyon fogjuk szeretni egymást.

BRÜNHILD

Szerintem is fogjuk szeretni egymást, nagyon, de nagyon. Én ilyen jólnevelt, udvari szokásokban ennyire járatos lányt, mint Kriemhild, még nem láttam soha életemben. A székesegyházban, az esküvői szertartáson is olyan rettentő sok illemtudásról tett tanúbizony-

ságot, hogy az már-már a krónikások tollára kívánkozik.

GÜNTHER

Elég a szócséplésből! Csokoljátok meg egymást! Egy-kettő!

(A két nő elindul egymás felé. Az asztal közepénél csókot váltanak.)

GISELHER

Éljen! Nagy tapsot nekik!

HAGEN

Megvolt a csók. Most következzen a buhurt!

BRÜNHILD

Mi az, hogy buhurt?

KRIEMHILD

Ja, te azt nem tudod. Lovagi torna, drágám, csoportos viadal, drágám. Összezsapnak a pirosak meg a kékek. Húsz-húsz ember mindkét oldalon. Az a csapat győz, amelyik több ellenfelet kilökött a nyeregből.

BRÜNHILD

Értem. Nem vagyok hülye. Szóval, a buhurt, az egy hadgyakorlat.

KRIEMHILD

Igen, drágám, valami olyasféle.

DANKWART

Jönnek a pirosak! Jönnek a kékek!

(Kékek és pirosak nagy robajjal összezsapnak.)

ORTWIN

Hű, ahogy összezsapattanak a pajzsok! Hű, ahogy derékba törnek a kopják! Hű, ahogy kirepülnek a lovagok a nyeregből! Hű, ahogy csörömpöl a mellvért és a páncélgöyörű! Hű, ahogy nyerítnek a győzelmet szomjazó paripák!

UDVARHÖLGYEK

Az ott az én barátom! Megismerem a címeréről! Hajrá, Berengár! – Az meg ott az enyém! Ne hagyd magad, Eberhard!

BRÜNHILD

Ha én is köztük lehetnék, ledobálnám őket a nyeregből, sorban egymás után!

HAGEN

Véget vetünk a buhurtnak. Elég volt! Iszonyú sok port kavartatok fel, barátaim. Ez most mind rászáll a hölgyek ruhájára. És teljesen betériti az ezüsttányérokat. Pedig étkefogóink és konyhamestereink most szolgálják fel a sült libát, sült malacot, sült halat és egyéb sülteket. Hogy jobban csússzanak a falatok, pincemestereink ezüstkorsókban hozzák a legjobb rajnai bort. Ötéves deidesheimi. Itt termett, alig tizenkét mérföldnyire. Egészségetekre, hölgyeim és uraim!

BRÜNHILD

Nem tudok betelni Kriemhild szerénységével, szenteségével és szemérmességével. Esküszöm, egy ilyen jólnevelt, udvari szokásokban ennyire járatos lány akár egy Julius Caesart vagy egy makedóniai Nagy Sándort is megérdemelne hites házastársnak.

GÜNTHER

Hidd el, drágám, Siegfried éppen olyan nagy hős, mint az említett férfiak. Ő is nagyon jó férje lesz a húgomnak.

KRIEMHILD

Nem is tudtam, drágám, hogy ennyire művelt vagy. Caesar, Nagy Sándor: hát róluk is hallottál? – Siegfried, te is mondd már valamit!

SIEGFRIED

Édesem, drágám, egyetlenem: én nem a szavak, hanem a tettek embere vagyok. Kár, hogy az előbb a helyzetre – vagyis rád – való tekintettel nem vehettem részt a buhurton. Pedig bizsereg a markom!

HUNOLD *(jön)*

Lovagjaink üzenik, hogy szívesen összezsapnának másodszor is a színetek előtt, olyan erős bennük a bizonyítási kedv. Király úr, jöhet még egy buhurt?

BRÜNHILD

Jaj, de szívesen végignéznék még egy buhurtot! Sőt, ha lehet, be is állnék a küzdők közé!

GÜNTHER

Ez most nem a buhurt ideje, kedvesem. Ez most a lakodalmad. A te menyegződ. Meg az enyém. Továbbá a húgomé. Valamint Siegfriedé. Ha esetleg elfelejtetted volna. – Mondd meg a lovagoknak, derék Hunold, hogy buhurtra ma már nincs idő. Majd holnap. Úgy látom, esteledik. Ma estig még rendezzük a szász és a dán hadifoglyok ügyét. Utána kezdődik... igen, kezdődik... a nászéjszaka! Arra kérlek, derék Hunold, kísérd ide a szász és a dán hadifoglyokat.

HUNOLD

Ahogy óhajtod, király úr. Leoldozzam róluk a láncot, vagy megláncolva jöjjenek?

GÜNTHER

A láncok csörgése kedves az én fülemnek.

HUNOLD

Értettem, király úr. Rablánc marad.

(El.)

GÜNTHER

Tudjátok meg, urak: a szász és a dán király megüzente, hogy szeretnének békét kötni ve-

lünk. Továbbá az a kérésük, hogy bocsássuk őket haza, a többi hadifogollyal együtt. Mit gondolsz, Hagen: teljesítsük-e a kérésüket? És ha igen, milyen feltételekkel?

HAGEN

Mindenképp jó volna őket hazaküldeni, mert egyrészt sokba kerül az őrzésük és az ellátásuk, másrészt félok, hogy az alattvalóik megpróbálják kiszabadítani őket, és ebből a célból újabb hadjáratot indítanak ellenünk. Engedjük őket szabadon azzal a feltétellel, hogy mindkét király után fizessen az országa hadisarcot, mégpedig fejenként huszonnégy szekér aranyat. Ez, becslésem szerint, a két ország háromesztendei vám- és adóbevételeinek felel meg, amennyiben egy-egy szekér háromszáz márka arannyal van megrakva, egy márka pedig – súlymértékről beszélünk – annyi, mint két font és három uncia. Addig fogva tartjuk őket, mégpedig nehéz vasláncon, amíg ide nem érkezik a hadisarc teljes összege, utána mehetnek Isten hírével. A többi hadifoglyot, aki még életben van, ingyen is magukkal vihetik. Ez az én felelősségteljes, megfontolt véleményem.

GÜNTHER

Tetszik nekem a te megfontolt véleményed, Hagen. Magam is így gondolkodom. Mielőtt azonban végleges döntést hoznék, Siegfried véleményét is megkérdezem. Elvégre az ő hősiessége nélkül nem nyerhettük volna meg a háborút. Te mit gondolsz, barátom, Siegfried?

BRÜNHILD

Hogyhogy a barátod? Nem inkább a szolgád?

GÜNTHER

Maradj csöndben! Majd később elmagyarázom. SIEGFRIED

Nem azt gondolom, amit az előttem szóló, hanem valami mást. Jó lesz-e, barátom, Günther, kifosztanunk a szászok és a dánok országát, nyomorba és éhínségbe taszítani a két népet? Mit érhetsz el ezzel? Azt és csak azt, hogy újabb rabló hadjáratokra indulnak. Azt tanácsolom, ne követelj hadisarcot. Tégy bizonyosságot nagylelkűségedről, engedd el őket ingyen. Egyedüli feltételed az legyen, hogy ígérjék meg: soha többé nem támadják meg Burgundiát. Adják erre a szavukat, és az adott szót kézfogással pecsételjétek meg. Ez az én véleményem.

GÜNTHER

Ez a tanács még jobban tetszik, mint Hagené. Ezt óhajtom megfogadni.

KRIEMHILD *(átöleli Siegfriedet)*

Látszik, hogy nemeslelkű hős vagy, Siegfried, hatalmas királyok sarja. Elönt a túláradó boldogság, amiért a tiéd lehettek!

HAGEN *(baragosan)*

Ezt jól megcsináltad, Siegfried! Kivettél a burgundi államkincstárból kétszer huszonnégy szekér aranyat. Gratulálok, büszke lehetsz rá. De azért jobb lenne, ha a saját vagyonoddal dobálódznál, nem pedig a miénkkel.

(Hunold és más udvaroncok bekísérik a megláncolt Lüdigeret és Lüdigastot.)

HUNOLD

Itt áll színed előtt, felséges úr, a szász és a dán király. Fogságba esésük óta sebeik majdnem teljesen begyógyultak. Ebből is látszik, mennyire jól bánunk velük.

LÜDIGAST

Szívünkben súlyos bánattal köszöntünk, győztes Günther.

LÜDIGER

Csak abban reménykedünk: ha már nem kívánsz irgalmat gyakorolni, legalább jól felfogott érdekeidre való tekintettel megfizethető váltságdíjat fogadsz el szabadulásunk fejében.

LÜDIGAST

Sajnos, nem tudtuk, hogy a legyőzhetetlen Siegfried beállt harcosaid közé. Ha tudtuk volna, ezerszer is meggondoljuk, hogy hadat üzenjünk-e nektek.

LÜDIGER

Siegfried nélkül nem arathattál volna ilyen fényes győzelmet. Ha ő nincs, most nem állnánk itt előtted porig alázva, láncra verve.

GÜNTHER

Milyen undok zörej verődik füleimhez? Rabláncok csörgése? Gyűlöletesnek érzem az efféle muzsikát! Fejedelmi rangú személyek vagytok, nehogy már láncra verve sínylődjétek! – Főkövácsmester, hol vagy?

UDVARI KOVÁCS *(szerszámokkal előlép)*

Figyelmesen hallgatom parancsodat.

GÜNTHER

Ez itt Lüdiger, ez pedig Lüdigast. A szász és a dán király. Szabadítsd meg őket láncuktól.

UDVARI KOVÁCS

Nem lesz könnyű, mert azt parancsoltad, hogy nagyon erősre csináljam a vasat. No de sebjaj, megoldjuk.

(Fűrész, kalapál.)

GÜNTHER

Uraim! Nem is annyira foglyaimnak, inkább vendégeimnek tekintlek titeket. Éreztétek jól magatokat Wormsban!

LÜDIGER *(miközben az udvari kovács fűrészeli a lábára forrasztott vasgyűrűt)*

Én azért inkább csak hazamennék.

GÜNTHER

Legyünk jóbarátok!

LÜDIGAST *(miközben két kovácsinas vésővel feszegeti a lábáról a vasgyűrűt)*

Addig nem lehetünk jóbarátok, amíg békét nem kötöttünk. És addig nem köthetünk békét, amíg vissza nem nyertük a szabadságot.

GÜNTHER

A szabadságot, azt máris visszanyertétek. Tesék. Csingilingi, csingilingi, potty.

(A két fogoly király láncai csörömpölve lehullanak.)

LÜDIGAST

Olyan érzésem van, mintha megkönnyebbültem volna. De térjünk a tárgyra! Tudasd velünk, mik a feltételeid. Mennyi hadisarcot, mennyi váltságdíjat követelsz tőlünk?

GÜNTHER

Értsétek meg, barátaim, nem támasztok ilyen követeléseket. Mindössze azt kívánom: esküdjétek meg a keresztények istenére, Deuszra... illetve mégsem, hiszen ti még pogányok vagytok!... na jó, akkor adjátok szavatokat és kezeteket rá, hogy soha többé nem támadjátok meg Burgundiát.

LÜDIGAST

Ezt a feltételt szívesen teljesítjük. Ünnepelesen megígérem, hogy a dánok soha többé nem támadják meg Burgundiát.

LÜDIGER

Én pedig a magunk részéről megígérem, hogy a szászok sem.

(Kézfogás. Trombitaszó.)

GÜNTHER

Akkor tehát kibékültünk. Szabadok vagytok, barátaim. Telepedjétek le az asztalunkhoz.

LÜDIGER

Én inkább hazamennék. Szevasztok!

(El.)

LÜDIGAST

Jó volt nálatok időzni. Annál csak elmenni lesz jobb. Na csá!

(El.)

SIEGFRIED

Hagyd őket, hadd menjenek. Jobb lesz így nekik is, nekünk is.

KRIEMHILD

Édes Siegfried, olyan bölcs és hasznos tanácsokat osztogatsz! Csodálatos férfi vagy!

(Csók.)

BRÜNHILD *(félrevonja Günthert)*

Szívből sajnálom a húgodat. Olyan bájos, hogy a párját ritkítja. Olyan jólnevelt, hogy bárkinek példát mutat. Olyan előkelő, hogy mindenkit felülmúl. Te pedig feleségül adtad a szolgádhoz! Hogy tehetted ilyet?!

GÜNTHER

Édesem, ezt majd később elmagyarázom. Látdod, hogy szeretik egymást.

BRÜNHILD

Az engem nem érdekel. Én is beleszerethetek valamelyik istállófiúba, de attól még nem megyek hozzá feleségül. Magyarázd el ezt a gyalázatot, most azonnal!

GÜNTHER

Édesem, Siegfried egy igazi nagyúr. Óriási földbirtokai vannak, jól megépített várai. Övé a Nibelungok kincse.

BRÜNHILD

Az engem nem érdekel. Attól ő még a te szolgád. Ő maga mondta. Vagy talán hazudott? Mert akkor te is hazudtál nekem!

GÜNTHER

Édesem, ne kapaszkodj bele ebbe a jelentéktelen furcsaságba! Éppen most, amikor mindjárt kezdődik a nászéjszakánk...

BRÜNHILD

Nem lesz itt semmiféle nászéjszaka! Előre megmondom: addig nem engedlek magamhoz, amíg elfogadható magyarázatot nem adsz rá, hogyan lehetett a húgod a szolgád felesége. Vagy talán mégsem a szolgád? Nahát akkor! Én figyelmeztettelek.

(El.)

SIEGFRIED *(hátrafordul)*

Valami baj van?

GÜNTHER

Ugyan, dehogy. Semmi komoly. Afféle női szeszély. De majd én jobb belátásra térítem a fiatalasszonyt.

(El.)

HAGEN

Hölgyeim és uraim, vége a menyegzői lakomának. És kezdődik Günther király nászéjszakája. Továbbá, hogy Siegfriedet se hagyjam említetlenül, természetesen az övé is.

(Trombitaszó.)

KRIEMHILD

Most mutasd meg, szarubőrű vitézem, hogy az ágyban is olyan kiváló vagy-e, mint a csatatéren!

SIEGFRIED

Az lesz a különbség a csatatérhez képest, hogy te is győzni fogsz, nemcsak én.

Harmadik jelenet

Günther hálósobája. Brünhild levetkőzik. Günther egy égő mécsest tologat ide-oda, miközben sóváran bámulja a nőt.

BRÜNHILD

Elfújhatod azt a mécsest, Günther király.

GÜNTHER

Ha elfújnam, vaksötét lenne, és nem látnék semmit. Én pedig gyönyörködni akarok benned. Hiszen te vagy a feleségem.

BRÜNHILD

Hát csak legeltesd a szemeidet. Váljék egészségedre. De meg ne próbálj hozzám nyúlni, mert megkeserülöd.

(Felveszi földig érő hálóingét, dereka köré hosszú selyemövet csavar.)

GÜNTHER

Szép, hímzett öved van. Hadd nézzem közelebbről.

BRÜNHILD

Semmi közöd hozzá, Günther király. Fújd el azt a mécsest, aludni szeretnék.

(Ágyba bújjik.)

GÜNTHER

Márpedig én gyakorolni fogom házastársi jogomat.

BRÜNHILD

Erre ne számíts, Günther király. Mondj le róla. Megmondtam: addig nem leszek a tiéd, amíg el nem árulod a titkodat. Akarom tudni, hogyan és miért lett Siegfried a szolgád!

GÜNTHER *(dulakodik Brünhilddel)*

Itt az törtéNIK, amit én akarok! Én vagyok a király!

BRÜNHILD *(ellöki Günther)*

A trónteremben te vagy a király. A hálósobában nem te vagy a király.

GÜNTHER

De még mennyire, hogy én vagyok az! Majd én ellátom a bajodat!

(Lerángatja Brünhild derekáról a selyemövet, és letépi róla a hálóinget.)

BRÜNHILD

Elszakítottad a hálóingemet, bugris fajankó. Ezért meglakolsz!

GÜNTHER

Enyém leszel! Már most is az enyém vagy!

BRÜNHILD *(hátracsavarja Günther mindkét karját)*

Tudod, mi lesz a tiéd?

GÜNTHER

Au! Ez fáj!

BRÜNHILD *(a selyemövvvel összekötözi Günther)*

A hímzett övem, az lesz a tiéd. Ha már annyira tetszik neked. – Ugye, hogy erre nem számítottál?

GÜNTHER

Igazad van. Vesztettem.

BRÜNHILD

Otthon, Izlandon háromszor is legyőztél. Hogy lehet az, hogy most kettőnk közül te vagy a gyengébb?

GÜNTHER

Könyörgök, Brünhild, oldozz ki most az egyszerű! Szépséges, jóságos Brünhild, légy irgalmas hozzám! Engedj szabadon!

BRÜNHILD

Dehogy engedlek. Eszem ágában sincs. Most megtanulhatod, hogy máskor hagyj aludni.

(Az összekötözött Günther körbeviszi a hálósobában)

GÜNTHER

A vállam! A csuklóm! A csípőm! – Őrség!

BRÜNHILD

Nem hallják. Te magad küldted el őket, nehogy hallgatózzanak. Most aztán tessék. *(Megtörpan.)*

Hoppá. Ezt a kampósszöveget kerestem. Éz éppen megfelel a célnak. Itt aztán jó helyen leszel.

(Az összekötözött Günther a falból kiálló kampósszövegre akasztja.)

GÜNTHER

Jaj nekem! Jaj! Kérlek, oldozz ki, felséges királynő! Ígérem, soha többé nem nyúlok hozzád. Rá sem bírok nézni a hímzett övedre.

BRÜNHILD

Pedig ez egy nagyon szép selyemöv. Képzeld, Hátsó-Indiában készítették fűrge kezű tündérlányok.

GÜNTHER

Jaj!

BRÜNHILD

Pávakakasok vannak ráhímezve, amint javában kakaskodnak. És lobogó sörényű, magasba emelt farkú himoroszlánok, amint ráugranak nőstényeik hátára. Ugye, neked is tetszik?

GÜNTHER

Ezt nem lehet kibírni! Mindjárt meghalok!

BRÜNHILD

Ugyan, dehogy. Egy kis lógásba, egy kis lengedésbe, egy kis falmelléki fityegésbe nem fogsz belehalni. Vagy ha mégis, akkor nem kár érted.

GÜNTHER

Jaj!

BRÜNHILD

Én most alszom. *(Elfújja a mécsest, sötét.)* Anynyit mondok neked: ha felébresztesz a nyöszörgeéssel, megfojtalak. Csak a mi mihez tartás végett mondom...

Negyedik jelenet

A palota nagyterme. Jelen vannak: Siegfried, Kriemhild, Ute, Gernold, Giselher és Hagen. Cselédnányok ételt-italt szolgálnak fel.

HAGEN

Gyorsan végeznünk kell a reggelivel. Hamarosan kezdődik az ünnepi szertartás. A kettős nászéjszaka tiszteletére hatszáz nemesifjat avatunk lovaggá.

KRIEMHILD

Hatszázat? Na ne már! Annyi lovag nincs is az egész világon!

HAGEN

A lovaggá avatás után pedig: buhurt, buhurt, buhurt! Tapasztalt, öreg lovagok csapnak össze a zöldfülűekkel. – De hol késik Brünhild és Günther?

GERNOLD

Nyilván képtelenek betelni egymással.

GISELHER

Azt meghiszem. Nyalják-falják egymást.

HAGEN

Hát jó. Még egy kicsit várunk, de aztán muszáj lesz küldeni értük valakit.

UTE

Valld meg nekem, édes kislányom, de őszintén: hogyan töltöttétek az éjszakát?

KRIEMHILD

Jaj, anya, én olyan, de olyan nagyon boldog vagyok!

UTE

Hát igen. Úgy is nézel ki. Nem mondanád el egy kicsit bővebben?

KRIEMHILD

Jaj, anya, mit van ezen bővebben elmondani? Siegfried boldoggá tett először... másodsor... harmadszor...

UTE

Emlékszel még arra, amit kislány korodban mondogattál? Hogy soha nem fogsz férjhez menni. Mert, ahogy mondtad, vagy rosszul sikerül a házasság, vagy ha jól sikerül, akkor a sok boldogság ezerszer annyi boldogtalansággal jár.

KRIEMHILD

Jaj, anya, az ember lánya éretlen csitriként gondol és mond egy csomó mindent, amit aztán esze ágában sincs mondani, de még csak gondolni sem. Siegfried egy csodálatos férfi! És ő most már az enyém! Nem adom senkinek! És nem is veheti el tőlem senki!

HAGEN

És hogy neked is mondjak valamit, barátom, Siegfried: nagy öröm és nagy megtiszteltetés volna számunkra, ha magad is részt vennél a buhurton. Tanulhatnának tőled az újdonsült lovagok. Azok az ifjoncok! Azok a zöldfülűek!

SIEGFRIED

Méltánytalanság volna, ha kiállnék ellenük. Egy szempillantás alatt leszórnám őket a nyeregéből, mind a hatszázat.

HAGEN

Nem is úgy képzeltem. Hanem úgy, hogy az ő oldalukon küzdenél. Az élükön. A veteránok, az iszapos szemű, szőrös fülű öreg rókák ellen. Őket azért nem tudnád egyetlen szempillantás alatt leszórnai a nyeregéből. Legalábbis nem egyszerűen. És talán nem is az összeset. Meglehet, hogy egyik vagy másik podagrás, köszvényes, csúzos, reumás burgundi öreg harcos még a buhurt végén is ott ül a nyeregben. – De hol marad Günther és Brünhild? Most már tényleg elküldök értük valakit!

GERNOLD

Tessék! Itt jönnek.

(Trombitaszó. Jön Günther és Brünhild. Utóbbi feszít a büszkeségtől, előbbi kissé megviseltnek látszik.)

GISELHER

Na, mit mondtam? Látszik, hogy Günther egy szemhunyhásnyit sem aludt az éjjel. Hanem valami mással volt elfoglalva!

HAGEN

Igyekezzél, király úr! Nincs vesztegetnivaló időnk. Mindjárt kezdődik lovaggá avatás. Aztán a buhurt.

BRÜNHILD

Jaj, de érdekes! Már alig várom. Olyan lesz, mint a tegnapi?

HAGEN

Annyi különbséggel, hogy ezúttal Siegfried is részt vesz benne.

BRÜNHILD

Én is részt akarok venni! Nekem is vannak harci tapasztalataim. Összecsapok Siegfrieddel. Úgy kilököm a nyeregből, hogy csak úgy nyekken!

GÜNTHER

Nem, kedves barátaim. Úgy döntöttem, hogy ma nem lesz buhurt.

GERNOLD

De hát akkor mivel fejezzük be a lovaggá avatást?

GÜNTHER

Ma nem lesz lovaggá avatás. Majd esetleg holnap. Majd ha jobb lesz a kedvem.

GISELHER

De hát már összegyűltek az öreg lovagok is, meg a felavatásra váró fiatalok is!

GÜNTHER

Nem baj. Ha összegyűltek, akkor oszoljanak szét. Csendre és nyugalomra vágyom. Pihenni szeretnék. Egyedül akarok maradni. – Siegfried, te velem jössz!

(El.)

GISELHER

Hát ebbe mi ütött?

GERNOLD

Alighanem hajba kapott az asszonykával. Fiatal házások közt előfordul az ilyesmi. – Mondd csak, Brünhild: mi baja van Günthernek?

BRÜNHILD

Túl sokat evett az este, és elrontotta a gyomrát. Egész éjjel rohagált. Ettől aztán kiverte az izzadság, és a jéghideg árnyékszéken megfázott.

GERNOLD

Azt én is láttam, hogy vacog a foga. De én mintha kék-zöld foltokat is láttam volna. Továbbá vérfoltokat. Pedig ilyenkor az új feleségnek illik egy szép nagy vérfoltot hátrahagynia.

BRÜNHILD

Ne kérdezzetek! Elegendem van belőletek! Legszívesebben hazautaznék Izlandra!

(El.)

GISELHER

Húha. Itt valami nagy baj van!

HAGEN

És én mit mondjak odakint a küzdőtéren?

Mondjam azt, hogy a király rosszullete miatt elmarad a lovaggá avatás? Eléggé kínosan hangzik, főleg nászéjszaka után. Szerencsétlen Günther!

SIEGFRIED

Hátha most is tudok rajta segíteni!

(El.)

Ötödik jelenet

Folyosó. Günther egyedül.

GÜNTHER

És ezzel a nővel fogom leélni az életemet? Micsoda nyomorúság! Micsoda szegény! Miért is fogadtam el Siegfriedtől a segítséget? Csak szenvedésem és bajom lett belőle!

SIEGFRIED *(jön)*

Mi történt, barátom, Günther? Nem szokásom az ijedezés, most mégis megfagyott az ereimben a vér, amikor megpillantottalak. Aggódom érted!

GÜNTHER

Ne is kérdezd, mi történt! Életem legszörnyűbb éjszakáján vagyok túl. Kifordult a vállam. Kificamodott a bokám. Legalább két bordám eltört. Idenézz! A körmeim alól még most is szivárog a vér, úgy összeszorította a kezemet az a nőstény ördög. Kellott nekem idehoznom a házamba! – Ha egy férfi győzött volna le becsületes párviadalban, az még csak hagyján. De egy nő kezéből ilyen förtelmes, ennyire megálázó vereség!

SIEGFRIED

Mégis, mivel haragítottad meg ennyire?

GÜNTHER

Hogy mivel? Azt akartam csinálni, amit a férj a feleségével szokott. Ő pedig nem akarta. Mi az, hogy nem akarta? Az nem kifejezés. Képzeld, hátracsavarta a karomat... így... Egész testemet összecsomagolta, mint egy rossz köpönycet... így... Összekötözött valami hímzett pongyolaövvvel... így... és fellógatott egy kampósz-

szögrel! Ott lógtam a fal mellett egész éjjel, ő pedig édesen aludt. Aztán hajnalban, amikor zörgettek az ajtón a kamarások, végre kegyeskedett lekasztani és kioldozni. Mert az persze rá nézve is gyalázat lett volna, ha meglátják a szolgálak, hogy a király összekötözve, kampószögön lógva töltötte a nászéjszakát!

SIEGFRIED

Bánt engem ez a dolog, ha így történt. Egy kicsit hibásnak érzem magamat. Előre láthattam volna, hogy Brünhild nem adja be a derekát.

GÜNTHER

Bezzeg te jól érezted magadat a húgommal!

SIEGFRIED

Mi túsítás-tagadás: ez volt életem eddigi legszebb éjszakája. A szende szüzlányból egyszerre csak előbújt a... Na mindegy, inkább nem mondok részleteket. Ne búsulj, barátom, Günther: hozzásegítlek téged is a jól megérdemelt gyönyörhöz. Ma éjjel úgy ráncba szedem Brünhildet, hogy attól fogva bármikor vele hálhatsz. Amikor csak akarsz.

GÜNTHER

Valóban képes leszel egy ilyen hőstetre? Mert én már félig-meddig lemondtam erről a nőről.

SIEGFRIED

Eszedbe ne jusson! Most, amikor a tiéd lehet örökre? Idehallgass: este, lakoma közben felrakom a fejemre a láthatatlanná tevő ködsüveget. Belopódom a hálószobádba.

Megvárom Brünhildet. Aztán megvárlak téged. Te, amikor a küszöbre lépsz, visszaküldöd a kamarásokat a szállásukra, mint tegnap este. Belépsz a hálószobába. Belülről elreteszeled az a ajtót. Én akkor elfújom a mécsest. Ez lesz a bizonyosság arra, hogy ott vagyok veletek. Vaksötét lesz a hálószobában. És akkor: adj neki!

GÜNTHER

De mégis: mit fogsz csinálni?

SIEGFRIED

Mit, mit? Hát azt. Leteperem, és szétfeszítem a combjait. Neked pedig szabad a pálya.

GÜNTHER

De hát ez mégiscsak erőszak! Nem szeretném egy másik férfi segítségével megerőszakolni a saját feleségemet!

SIEGFRIED

Márpedig szépszerével nem kapod meg soha.

GÜNTHER

Hát jó. Elfogadom az önzetlen, baráti segítségnyújtást. Van azonban egy feltételem. Hogy is

mondjam csak? Ahogy te mondtad: adj neki! Ami belefér. De azért arra nagyon vigyázz, ne hogy tényleg beleférjen.

SIEGFRIED

Érteni vélem a gyöngéd célzást. Mégis, a biztonság kedvéért fogalmazd meg egyértelműben.

GÜNTHER

Már így is egyértelmű: eszedbe ne jusson vele hálni! Ha kezét-lábát szilánkosra töröd, azellen semmi kifogásom. De a magadéva nem teheted.

SIEGFRIED

Eddig sem volt ilyen szándékom, de most, hogy meg is tiltottad...

GÜNTHER

Ha úgy megvered, hogy nyomorék marad, az is rendben van. Ha letöröd a derekát, még hálás is leszek érte. De közöszlenni vagy párzani meg ne próbálj vele.

SIEGFRIED

Világos, mint a nap. Noha a hálószobában sötét lesz, mint a föld alatt.

GÜNTHER

Ha megöled: semmi baj. Tudomásul veszem, és belenyugszom. Legalább megszabadulok tőle. De megbaszni: szigorúan tilos.

SIEGFRIED

Becsületesemre mondom, ehhez fogom tartani magamat. Különben is: nekem a húgod kell, és csakis ő kell. Kriemhilden kívül más lányt vagy asszonyt nem kívánok.

GÜNTHER

Ha így van, akkor jól van. Este találkozunk.

(El.)

SIEGFRIED *(egyedül)*

Apám, Siegmund, a bölcs xanteni király nem győzött figyelmeztetni: óvakodjak a burgundiaktól, ne menjek közéjük. Így szólt hozzám: „Különösen Hagenre ügyelj! Ravasz! Alattomos! Rosszindulatú! Vigyázz, mert vermet ás neked, és elveszejt.” Apám, tévedtél. Hagen a legmelegebb szívű, legönzetenőbb cimborá. Még hogy rosszindulatú! Hiszen buhurtra is meghívott. Günther király pedig a legodaadóbb jóbarátom. Arról nem szólva, hogy sírig tartó hálára köteleztem. És tegnap este óta a sógora vagyok!

BRÜNHILD *(jön)*

Most megvagy, Siegfried! Günther király nem hajlandó elárulni, miért álltál be a szolgálatába. Helyette megtudom tőled. Milyen fizetséget

vársz azért, hogy a szolgálja lettél? Milyen tarkatnivaló titkaitok vannak?

SIEGFRIED

Nincs itt semmiféle titok. Nem vagyok a szolgálja. A sógora vagyok.

BRÜNHILD

Hát éppen erre volnék kíváncsi! Hogyhogy feleségül adta hozzád a húgát, ha egyszer a szolgálja vagy? Ne is tagadd! Láttam, hallottam: parancsolt neked, te pedig szót fogadtál.

SIEGFRIED

Nincs ebben semmi szokatlan vagy helytelen. Közeli barátok vagyunk. Szívességet tettem neki. Elkísértem Izlandra, mert ő nem tudta az utat, én pedig tudom. És ő még nem ismerte az országodat, én pedig régóta ismerem.

BRÜNHILD

Hát éppen erre volnék kíváncsi!

SIEGFRIED

Mire?

BRÜNHILD

Tudod azt te nagyon jól. Ha tényleg nem vagy Günther hűbérese, akkor miért állítottad a fülem hallatára, hogy a szolgálja vagy? És főleg: miért engedted meg neki, hogy megkérje a kezemet? Miért nem te voltál a kérő? Ha te akartál volna engem feleségül, talán még a három versenyszámhoz sem ragaszkodtam volna. Viszont ha tényleg nem állt szándékodban, hogy megkérj a kezemet, akkor miért vetemedtél arra, hogy újból találkozz velem? Azok után, ami történt!

SIEGFRIED

Günther király addigra már nekem ígérte a húgát. És én Kriemhildet szeretem.

BRÜNHILD

Ugyan már! Mit szeretsz rajta? Miért éppen őt szereted? Azt a hajasbát! Nem mondom, csinosnak csinos, de ugyanolyan puhány és erőtlén, mint ezek a burgundi férfiak egytől egyig. Ez még a légynek sem volna képes ártani! A te oldaladra, Siegfried, olyan nő illene, aki járatos a kardforgatásban!

SIEGFRIED

Itt, a wormsi udvarban te csak ne is álmodozz kardforgatásról, Brünhild. Mert ha mégis álmodoznál, meglásd, lesz férfi, aki leszoktasson róla.

BRÜNHILD

Tudod, mi a te hibád, Siegfried? Szemedbe mondom: az, hogy gyáva vagy.

SIEGFRIED

Én?

BRÜNHILD

Igen, te. Hiába mutatkozol rettenthetetlen hősnék, attól még nem vagy bátor ember. Ha nem tudtad volna, most megtudhatod: a bátorság nem a csihpuhi, nem az üsd-vágd-nem-apád, hanem valami más. Ne nézz rám ilyen kérdő arccal! Nem fogom kimondani, mi az a valami más. Ha nem tudod, mihez kell a bátorság: akkor nagy baj van. Ha pedig tudod, és mégis gyáván cselekedtél, akkor van igazán nagy baj. A legsúlyosabb vétet követted el, ami csak gyáváságból eredhet: lemondtál arról a nőről, akit hozzád rendelt a sors. És én ezt soha, de soha nem fogom neked megbocsátani.

Hatodik jelenet

A palota nagyterme. Esti lakoma. Siegfried és Kriemhild, Günther és Brünhild. Ute, Gernold, Giselher, többiek. Apródok gyertyákkal, fáklyákkal, mécsesekkel. Cseléd-lányok tálnak, töltögetnek.

GÜNTHER

Kedveseim! Amilyen biztos, hogy ma délelőtt elmaradt a lovaggá avatás és a buhurt, éppolyan biztosra vehetitek, hogy holnap megtartjuk ezt is, amazt is.

BRÜNHILD

Úgy látom, jókedved van, Günther király. Nem úgy, mint reggel. Pedig, hidd el nekem, jókedvre most, este sincs különösebb okod. Ma este a legkevésbé.

GÜNTHER

Édesem, drágám, gyöngyöm, rózsám, violám! Akarsz egy sült galambot? Csak egy szavadba kerül, és a szájadba repül.

BRÜNHILD

Nem, köszönöm. Már teljesen jóllaktam. Más-képpen szólva: torkig vagyok. Itt ez a vasgyűrű az ujjamon három hegyes vastüskével: ha le tudod húzni, Günther király, akkor te győztél. Ha meg nem tudod lehúzni, akkor én vagyok a győztes. *(El.)*

GÜNTHER

Ne botránkozzatok meg a viselkedésén: még nem vetközte le a jellegzetes izlandi gorombaságot. No, de majd én levakarom róla. Más-képpen szólva: fokozatosan összecsiszolódunk.

KRIEMHILD

Ma éjjel is olyan jó lesz veled, mint tegnap ilyenkor? Már alig várom, hogy ágyba bújunk!

SIEGFRIED *(megcsókolja Kriemhildet)*

Tegnap is jó volt, de ma éjjel még sokkal jobb lesz.

(Felrakja a fejére a láthatatlanná tevő ködsüveget, és el.)

KRIEMHILD

Hová lett a férjem? Nem láttátok Siegfriedet?

GISELHER

Én nem láttam.

GERNOLD

Én sem. De megnézem a nadrágom farzsebében, hátha ott van.

KRIEMHILD

Az előbb még ölelgetett és csókolgatott, most meg nincs sehol. Ki rabolhatta el?

GÜNTHER

Ne félj, nem rabolta el senki. Kiment egy percre, hogy megnézze a postát, ugyanis kapott egy levelet hazulról, amely szerint apjaura, Siegmund, a bölcs xanteni király túl sok nyers tojást evett, ezért kiütött rajta a kólika, de már sokkal jobban van. Ezt a levelet olvassa Siegfried a postaállomáson, ezekben a pillanatokban, mert ő még nem tudja.

KRIEMHILD

Ja, vagy úgy! Erre nem is gondoltam.

GÜNTHER

Azt ajánlom, édes húgocskám, kövesd Brünhild példáját, és vonulj vissza a hálószobádba, hogy Siegfried ne keresgéljen túl sokáig, ha rád akar találni. Magam is elbúcsúzom tőletek, hölgyek és urak: éjszakai nyugovóra térek. Holnap délelőtt lovaggá avatás, utána pedig: buhurt, buhurt, buhurt!

Hetedik jelenet

Günther hálószobája. Brünhild, apródok, cseléd-lányok. Siegfried, fején a ködsüveggel, az apródok mögött áll.

BRÜNHILD *(vetközik)*

Lányok, vessétek meg az ágyat. Igyekeztek! Mindjárt itt lesz Günther király. Ti pedig, apródok, menjetek innét. Nincs rátok semmi szükség, térjete nyugovóra.

EGY APRÓD

Te nem küldhetsz el minket, felséges úrnó. Ehhez csak a király úrnak van joga.

BRÜNHILD *(felölti hálóingét, selyemövét a derekára csavarja)*

Hát akkor maradjatok, bánom is én. Láttam én már gyertyatartót, nem egyet, nem kettőt. – Kis gyertyatartók, látjátok ezt a szűrös vasgyűrűt? Kértek-e belőle kóstolót?

APRÓDOK *(kezükből égő gyertyával hátrálnak)*

Jaj! Nem! Dehogysis! Köszönjük, nem kérjük!

EGY APRÓD *(belebotlik a láthatatlan Siegfriedbe)*

Tollbokrétás nyusztprém süvegemre mondom, ez itt egy ember! Ti is látjátok? Mert én nem!

BRÜNHILD

Mit mondasz? Van itt egy ember, úgy értem, titeket leszámítva? Na, azt én is megnézem. Világítsatok!– Embert keresek! Emberemre akarok találni!

(Brünhild körbetapogatózik, Siegfried kitér előle.)

GÜNTHER *(jön)*

Mi ez a kutyakomédia?

BRÜNHILD

Ezek a kisfiúk azt állítják, hogy itt bujkál valaki. Talán itt. Vagy itt.

GÜNTHER

Ugyan már. Mesebeszéd. Nincs itt senki. Úgy értem: csak mi ketten vagyunk itt. Meg ők. *(Siegfried sorban egymás után elfújja a gyertyákat.)* Édes fiaim, elmehettek. Lányok, ti is. Ma már nem lesz több dolgotok. Pihenjete.

APRÓDOK ÉS CSELÉDLÁNYOK *(kibátrálnak)*

Jó éjszakát!

GÜNTHER *(bereteszeli az ajtót)*

Most aztán tényleg az enyém vagy!

BRÜNHILD

Günther király, figyelmeztetek: ne nyúlj hozzám! Különben úgy jársz vagy még úgyabbul, mint a múltkor. És ha még egyszer elszakítod a hálóingemet, én a füledet fogom letépni.

GÜNTHER *(elfújja a mécses, a hálószoba sötétbe borul)*

Enyém vagy, megmondtam. A hálóingeddal együtt!

(Siegfried lenyomja Brünhildet az ágyra. Brünhild elrúgja. Siegfried a falig repül.)

BRÜNHILD

Mondom, hogy ne nyúlj hozzám! Azt akarod, hogy összetörjem a csontjaidat?

Kegyetlen szembesítés

Háy János: A cégvezető

A cégvezető Háy János legújabb, kemény és kíméletlen könyve, mely a viszonylag terjedelmes életműben elsősorban *A gyerek* és *A mélygarázs* című kötetekhez kapcsolható, előbbihez mai világunk egyik tipikus figurájának megformálása; utóbbihoz a már említett kíméletlenség és a benne megjelenő fájdalomosan őszinte társadalmi látélet miatt. A regény főhőse a címben is megjelölt cégvezető, akinek sorsát egy titokzatos, egyes szám második személyben megszólaló narrátor idézi fel, mintegy megszólítva a címszereplőt. Az elmúlt évtizedek jellegzetes figurájához, a kisebb-nagyobb törvénytelen ségek és helyezkedés árán dúsgazdaggá vált vállalkozóhoz intézi szavait a beazonosíthatatlan elbeszélő, aki kíméletlenül veszi górcső alá a cégvezető életét, sorolja elhibázott döntéseit. Vádbeszédet mond, hibáival, hazugságaival szembesíti hőseit, megállíthatatlanul citálva bal lépéseit.

Ez a mindentudó elbeszélői hang akár önmegszólításként is értelmezhető, ebben az esetben a saját életére visszatekintő férfi állítja reflektorfénybe saját sorsát, és leltározza gátlástalanul saját hibáit, erkölcstelenségeit. De lehet akár a lelkiismeret belső hangja, vagy az emberben megbúvó sötét oldal is, esetleg egy mindennek felett álló, transzcendens alak, aki az etikai vétségeket lajstromozza. Ez a különleges elbeszélő nem azonosítható egyértelműen és megnyugtatóan, hiszen saját pozíciójára reflektáló önmeghatározásai egymásnak ellentmondanak, az elbizonytalanítás egyértelmű eszközével szolgálnak: „Ne kérdezd, hogy ki vagyok, és milyen jogon szólok hozzád. Tán avatatlan vagyok a beszédben, de nem vagyok avatatlan az ismeretben. Vagyok, aki vagyok, akkor is, ha nem látsz, akkor is, ha nem hallgatsz rám. (...) Nem vagyok az őrangyalod, mert őrangyalok nincse-

nek...”. Az erős bibliai áthallás akár még azt is megengedi, hogy a titokzatos narrátor mögött Istent, a Teremtőt lássuk (noha a könyv hangsúlyosan és több helyen tagadja Isten létezését). Az önmagát többek között a „világ nagyrészeként”, „sötét anyagként”, „profétaként”, „íróként” is meghatározó, beazonosíthatatlan elbeszélő hosszúmondatai a vallatólámpa fényének élességével festik fel a cégvezető sorsát, ellenségesnek tűnő hangon ecsetelik a cseppet sem szimpatikus antihős botlásait, de egy ponton az is kiderül, hogy ez a kegyetlen, rettenetesen kritikus hang nem biztos, hogy ellenséges érzelmeket takar. Mintha a sors megfigyelése (és leírása) közepette a narrátor hirtelen megérténé hőseit, megsajnálná ezt a gonoszágaival együtt is szánandó embert: „Ostorozni küldtek és nem beárulni, és én ostorozni akartalak, mert megérdemled, (...) de belefáradtam az örökös bánatásodba, megpihenek az ágy sarkán, egészen közel hozzád. Nem bírlak már nem szeretni. (...) Kezembe emelem a te fejedet és ölembefogom a te testedet, mert senki nem rosszabb nálad, talán mert mindannyian rosszak vagyunk, talán mert épp így tudunk csak jók lenni.” Mintha azt példázná ezzel a változással, hogy a megértés feltétele a megismerés, és minden beható, figyelmes és nyitott megismerés mögött mindig ott van a megértés lehetősége, sőt akár szükségszerűsége. Ez a megismerés és a hozzá kapcsolódó vádbeszéd többszörösen összetett, bonyolult, folyamatos beékelésekkel megtűzdelt hosszúmondatokból építkezik. Ezek a mondatok nagyon gyakran félbehagyottak, mintha az elbeszélő nem tudná vagy nem akarná befejezni őket, pedig valójában arról lehet szó, hogy nem kell befejezni ezeket a mondatokat, mert a lezárásukat valójában mindenki ismeri; pontosan tudja, hogyan fejeződnek be a

(Siegfried az ágy felé tapogatózik. Günther izgatottan toporog. Siegfried a tenyerével befogja a száját, és magával vonszolja. Brünhild újabb rúgásra készül. Siegfried odalöki Günther, akibe a nő teljes erővel belerúg. Siegfried megkerüli az ágyat, és hátulról ráveti magát Brünhildre.)

GÜNTHER *(visszakúszik az ágyhoz)*

Múlt éjszaka legyőztél, de most én vagyok az erősebb!

BRÜNHILD *(próbálja kiszabadítani a karjait Siegfried szorításából)*

Na megállj csak! Ugy összekötözlek, hogy a csillagos eget is nagybögőnek nézed!

(Letekeri a derekáról a selyemövet. Siegfried elkapja a csuklóját, és kicsavarja az övet a kezéből, majd átnyújtja az ágy felé tapogatózó Günthernek.)

GÜNTHER

Engem akarsz megkötözni? Majd ha piros hó esik!

(Siegfried letépi Brünhildről a hálóinget.)

BRÜNHILD

Tahó bugris! Elszakítottad a hálóingemet? Neked a pofád fog leszakadni mindjárt!

(Ütésre lendíti gyűrűs kezét. Siegfried a birkózás hevében elhajol, így a pofon Günther arcán csattan.)

GÜNTHER

Jaj! Ez nagyon fáj! Csupa vér vagyok!

BRÜNHILD

Úgy kell neked, Günther király! Miért rajtam akarod tölteni a kedvedet? Ott vannak a cselédlányok a hátsó udvarban. Meg a mosogatólányok a konyhán! Neked jók lesznek azok is.

(Meglöki Siegfriedet, aki rázuban Brünhildre. Birkózás.)

GÜNTHER

Ezért most meglakolsz, te ribanc!

BRÜNHILD

Az a te balszerencséd, Günther király, hogy nem vagyok ribanc. Nesze! Nesze!

(Siegfried felülkerekedik. Hátracsavarja Brünhild karját, és lerángatja az ujjáról a vasgyűrűt, majd hátranyújtja a sötétben tapogatózó Günthernek.)

GÜNTHER

Még nem vagy az, de mindjárt az leszel, Brünhild királynő.

BRÜNHILD

Jaj, ez nagyon fáj! Összetöröd a csontjaimat, Günther király! Kérlek, hagyd abba! Könyörögve kérlek! Inkább hajlandó vagyok eltérni dicső gerjedelmedet. A bőrömon kell tapasztalnom, hogy képes vagy egy nőt gerincre vágni. Tessék, itt vagyok, basszál meg!

Nyolcadik jelenet

Kriemhild lakosztálya. Hajnalodik. Kriemhild, Siegfried.

KRIEMHILD

Tőle jössz. Az ő hálószobájából. Ne is tagadd. Látszik rajtad. Úgy nézel ki, mint egy öregedő kandúr, miután szétcsapott a többi macska között, és tele van karmolással, harapásnyomokkal. Még a füledet is beszakította valaki.

SIEGFRIED

Nem mondhatok semmit. Megígértem, hogy hallgatni fogok.

KRIEMHILD

Csak azt ne hidd, hogy féltékeny vagyok. Ellenkezőleg, büszke vagyok rád. Ugye, legyőzted?

SIEGFRIED

Nem mondhatok semmit. Megígértem, hogy hallgatni fogok.

KRIEMHILD

Ugye, leteperted? Ugye, a magadévá tetted? Az én bátyám, az a gyáva és gyenge, az a puhány és pipogya Günther erre úgysem volna képes. Biztos, hogy nem akarod elmesélni, mi történt a másik lakosztályban?

SIEGFRIED

Nem mondhatok semmit. Megígértem, hogy hallgatni fogok.

KRIEMHILD

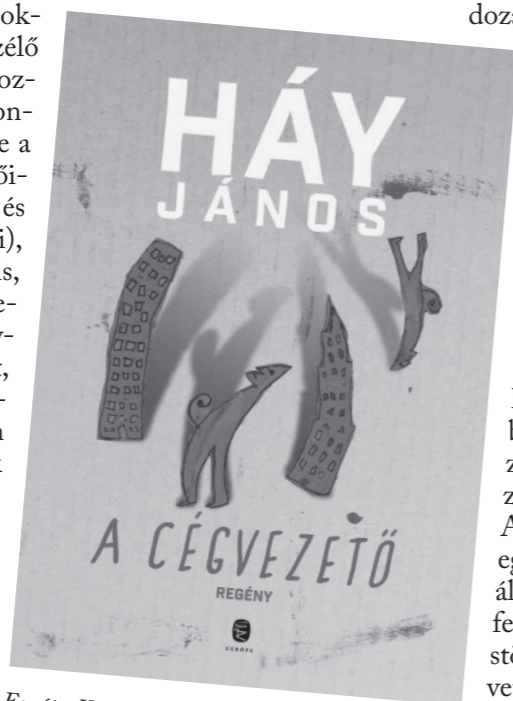
Jaj, Siegfried, én úgy izgultam érted! Pedig tudtam, előre tudtam, hogy csakis te lehetsz a győztes. Megbocsátok, azzal a feltétellel, hogy most azonnal velem jössz, és az ágyban bebizonyítod, hogy akármilyen történet is köztetek az éjjel, te még mindig férfi vagy a javából. Annyira, de annyira kívánlak, Siegfried!

Szerinted ő tényleg jó az ágyban?

tipikus történetek. Napjaink ismerős szituációinak bemutatásához egy rendkívül heterogén nyelvet használ, nemcsak szókincsében változatos, hanem hangvételében, beszédmódjában is: patetikus, ironikus, szarkasztikus, tragikus, komikus egyszerre. A különböző nyelvi regiszterek, kifejezésmódok persze nem szimultán, hanem váltakozva vannak jelen, attól függően, hogy éppen milyen történetet oszt meg az olvasóval a szenvedélyes hangú, lendületes narrátor, aki az útszéli káromkodásoktól akár a prófétai beszédmódig képes eljutni. Ez a sodró lendületű nyelvi sokféleség egyrészt az elbeszélő onnipotenciáját hangsúlyozza (nemcsak szereplői gondolatait, érzéseit ismeri, de a világ jelenségeiről, szereplőiről százféle nézőpontból és hangon képes megszólalni), másrészt pedig relativizál is, példát mutat arra, hányféleképpen értelmezhető egy-egy esemény vagy helyzet, azaz hányféleképpen beszélhetünk róla egy olyan világban, ahol az értékek viszonylagosak.

A kötet főszereplője, a cégvezető napjaink és az elmúlt évtizedek mindennapi hőse, nem kifejezetten különleges alak, olyan ember, akit egyszerre irigylünk és megvetünk, életének legtöbb állomása és fordulata közhelyes és megszokott. A privatizáció környékén nagy vagyona szert tett okos és szemfüles ügyeskedők tipikus példánya, akiben, ha üzletről van szó, nem túlságosan erősek a morális fékek, törvényt nem szívesen szeg, de a kiskapukat nagy rutinnal használja. Sorsának bemutatása attól a ponttól indul, hogy középkorú cégvezetőként elhagyja családját fiatal titkárnőjéért. Ezt a banális fordulatot az elbeszélő a következőképpen kommentálja: „Hát igen, olyan életúton indult el, ami már a kabaré szintjén sem artikulálható, mert annyira unalmas és érdektelen.” Ez a viszonylag átlagosnak tetsző élethelyzet a regény kiindulópontja, koncentrikus pontként

működik, az időbeli előre- és visszautalások mindig ide gyűrűznek majd vissza. Az időben oda-vissza ugráló elbeszélő a férfi egész életét bemutatja, gyermekkorát, apja öngyilkosságát, anyjával való kapcsolatát, feleségét és megismerkedésüket, a válás előtti családi életét. Az életét megpecsételő új feleség, akinek annyira könnyen és naivan bedől, és az ebből a kapcsolatból származó új gyermek szintén meghatározó szereplők lesznek. De nem csak a cégvezető és szűkebb családja lépnek az olvasó elé, a narrátor folyamatos és szinte kényszeres elkalandozásainak köszönhetően még

Európa Könyvkiadó, 2021

rengeteg figura kap kisebb-nagyobb figyelmet. Szeretői státuszban élő nők, a feleségüktől elhidegült férfiak (a család intézményét Háy nagyon kritikusán és mindenféle szokásos illúziótól mentesen kezeli itt is), meg nem értett fotósok, keleti életformákban értelmet kereső emberek népesítik be a kötet lapjait, és húzzák alá vagy ellenpontozzák a főhőssel történeteket. Az elbeszélés centrumában egyértelműen a cégvezető áll, de az állandó kitérőkben felbukkanó szereplők és sorsfordulások olyan háttérszövetet alkotnak, amely előtt a főhős tettei is árnyaltabb értelmet nyernek, hiszen minden sors egyben más sorsok ál-

tal határolt és befolyásolt életút is, s mint ilyen, önmagában nehezen interpretálható.

A cégvezető olyan férfi, aki rendkívül dörzsölt, gátlástalan, és a pénz mozgásán és a vagyona növelésén kívül kevés dolog érdekli. Amilyen agyafúrt és éles eszű munkája kapcsán, épp olyan naiv az érzelmei terén: „Ha lenne érzésből osztályzat, te még a pótvizsgán sem mennél át.” Éppen ezért nem veszi észre az új feleség ármánykodásait, és azt sem, mennyire rossz döntést hoz, mikor elhagyja az első feleségét. Kiválóan eligazodik a pénz világában, ugyanakkor teljesen vak az érzelmei területén. Ez a vaksága csak a szöveg legvégére enyhül, amikor

egy baleset és egy vele járó trauma hatására újraértékeli az addigi életét, és talán esélyt szerez a nulláról való újrakezdésre. A regény zárójelente ezt a magára hagyott, sorozatos rossz döntéseinek csapdájába jutott férfit mutatja, aki egy tükörben nézi önmagát, és fogalma sincs, merre tovább: „Mi lesz a dolgom, kérdezted magadtól. A jövőben mit fogok csinálni? A kicsi ember, aki lehettem volna én is, és lehetett volna más is, ha nem te lettél volna. A kicsi ember visszanézett a tükörből: Nem tudom.” Ez a bizonytalanságának kiszolgáltatott, korábbi gögjétől, megingathatatlan magabiztosságától lecsupasztott, idősödő ember talán az újrakezdés lehetősége előtt áll, de az sem kizárt, hogy egyfajta szomorú, tragikus és folytathatatlan végponthoz érkezett.

Egy személyes sors bemutatása mellett (és elsősorban azon keresztül) nagyon sok témát érint és problémát vet fel Háy János legújabb regénye. Egyrészt kitűnő és érzékletes történelmi-politikai lenyomat a rendszerváltásról, az azt megelőző és azt követő évekről, évtizedekről. A várakozás, majd a gyors kiábrándulás megjelenése, a demokráciával kapcsolatos illúzióvesztés, az egykori hatalom átmentése, az ügyeskedők világa, a tőke mozgása is láthatóvá válik, de még a mai politikai kétosztatúságra is történik utalás a „hangostolvajok” és „csendes-tolvajok” érdekszövetségeinek bemutatásakor. A társadalmi rétegek átrendeződése, a társadalmi „kasztok” felmutatása szintén a könyv egyik fontos erénye. Az elbeszélő egyenesen törzsi közösségeknek nevezi az egyes csoportokat, ahol az életek története is nagyjából ugyanaz, nincs kivétel, nincs egyéni döntés. A szerzőre jellemző társadalomkritikai él ebben a szövegben is nagyon erősen jelen van, de olyan személyesebb dolgokra is kitér, mint az öregedéssel való megküzdés, vagy a házassági válság, a „paplan melegében való elhidegülés”. A fontos témák között felbukkan még a halál, a világból való nyomtalan kitérődés gondolata is – Háy elbeszélője az emberi életet a halál árnyékában látatja, a szereplők közül rengetegen meghalnak, vagy legalábbis szorongva néznek szembe

az elmúlás elkerülhetetlenségével. És bár nincs explicit módon kimondva, de az üresség regénye is *A cégvezető*: a főhős és a kitérőkben bemutatott mellékszereplők mind ezzel küzdenek. A pénz utáni hajszában kiüresedett élet valójában sekélyes és üres, nincsen tartalma, mélysége; a barátságok felszínesek, a család többnyire csak formáság, a párbeszéd panelekből építkezik, a történetek unalmasak: „Unalmas mindig ugyanott ülni, ugyanazt csinálni, de senki nem csinál mást, csak azt, amit csinálni szokott, s akiket irigyel, mert mást csinálnak, azok épp azt a mást unják, mert nekik az az ugyanaz.” Ezt a hiátust egyre több és több pénzzel igyekeznek kitönni a szereplők, pedig valójában éppen ez a küzdelem az, ami az ürességet okozza. Ezt a sötét, már-már tragikus képet a világról nem kevés humor árnyalja, de ez nem a felszabadult nevetés humora, sokkal inkább karcos, keserű, ironikus, már-már cinikus tréfákozás az elbeszélő részéről.

A majdnem négyszáz oldalra nyúló vádbeszéd nemcsak egy ember sorsáról, hanem az egész világunkról mond ítéletet. Pálcát tör felettünk, fel akar rázni, a cégvezető életének bemutatásával példát akar statuálni, nem kevesebbet állít, mint hogy „a cégvezető mi vagyunk.” A Tamásnak nevezett férfi élettörténetében mindenki magára és az őt körülvevő világ működésére ismerhet rá. Az elbeszélő nemcsak hőst, de az olvasót is szembesíti önmagával: kényelmetlen, ugyanakkor nagyon elevenbe vágó olvasmány, amely mindenféle kompromisszum nélkül állítja elénk a mai világot, benne pedig saját magunkat. Aki szembe tud nézni ezzel a könyvvel, az nem fog felmentést kapni, ahogyan a cégvezető sem. Azért különösen fontos a szembenézés, „mert nincs másik élet, csak amit élünk”. Nem tudjuk, a főhős végül el tud-e indulni egy másik úton, de az olvasó még megteheti, mert lehet, hogy nem a szépítéseknek, az elhazudott felmentéseknek és kompromisszumoknak van itt az ideje, hanem az ehhez hasonló kegyetlen, mégis felforgató és katartikus szembesítésnek.

▶ VASS EDIT

Krasznahorkai Bach-mondata

Krasznahorkai László: *Herscht 07769*

„A fellobbant részvét odasodorta hát az el-
esettekhez, de ugyanez a részvét fellázította a
hűség ellen is, mely a jog önkényéhez eddig
odabilincselte őt, s mert úgy ítélte, az emberi
számítás fölött léteznie kell egy magasabb tör-
vénynek, átlépte a határt, amin túl – sejtette –
mindörökre magára marad” – ez az idézet akár a
Herscht 07769 című Krasznahorkai-regényben
is szerepelhetne, ám a szerző egy korai novellá-
jából, a *Herman, a vadórból* származik (*Kegyel-
mi viszonyok*, 1986). A párhuzam Herman és
a *Herscht 07769* főszereplője, Florian Herscht
között igencsak látványos, elsősorban a főhő-
sök „megvilágosodásában”, viselkedésük totális
megváltozásában érhető tetten, miközben a ci-
vilizáltság fokozatosan eltűnik mindkettőjük-
ből. Arról nem is beszélve, hogy Florian alakja
eszünkbe juttatja a korábbi Krasznahorkai-re-
gények angyali tisztaságú karaktereit: Estikét
a *Sátántangóból*, Valuskát *Az ellenállás melan-
kóliájából* vagy éppen Genji herceg unokáját.
A mester és tanítvány viszony, a természettu-
dománnyal foglalkozó tudós alakja is ismerős a
korábbi regényekből. Ezzel pedig el is értünk
ahhoz a sokak által felvetett problémához, mi-
szerint Krasznahorkai ismétli önmagát, továb-
bá újra és újra ugyanazt a történetet írja meg.
Ám a szerző új könyve, ahogy az alcím is jelzi,
Florian Herscht Bach-regénye, és itt a főhős
nevének éppen akkor a hangsúly, mint Bachén.

Krasznahorkaitól már megszokhattuk, hogy
egy-egy műve tulajdonképpen együttműködések
kortárs művészekkel, ha csak a közelmúltban
megjelent köteteket nézzük: *Mindig Homé-
rosznak*, *A Manhattan-terv*, *Állatvanbent*. Arra
pedig még több példát találhatunk az életmű-
ből, amikor a szerző a legkülönfélébb művészeti
alkotásokra utal. A *Herscht 07769*-ben a barokk
zeneszerzőre és Bach zenéjére nem pusztán

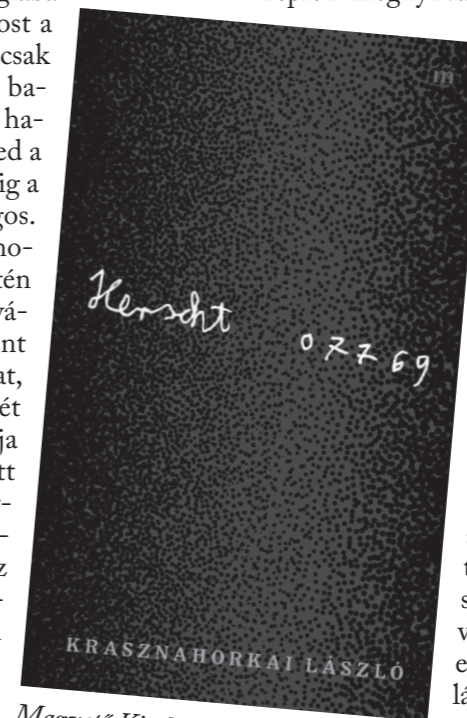
egyszerű utalásokat találunk, hanem mintha
hasonló dialógust folytatna a zenei óriással,
mint például Max Neumann-nal a *Mindig Ho-
mérosznak* vagy *Állatvanbent* kötetek esetében.
Mintha Krasznahorkai Bach alkotásaira írt
volna egy elbeszélést, amelyben a maga – már
jól ismert – eszközeivel illusztrálja a zeneszerző
kantátáit vagy éppen kórusra és/vagy zenekar-
ra írott műveit. Ilyen nagyszabású vállalkozása
pedig aligha volt korábban. A *Seiobo járt odalent*
című művében hasonló ötlettel élt, de azok az
elbeszélések egymáshoz lazán kapcsolódó, kü-
lönálló alkotások, amelyek a legkülönfélébb
műalkotásokra vagy művészi tevékenységekre
utalnak. Legújabb kötetében azonban már az
alcímmel egyértelműen tisztázza szándékait, és
vétek – ezt nem lehet eléggé hangsúlyozni –,
vétek az elbeszélésben említett Bach-szerzemé-
nyek meghallgatása nélkül olvasni a könyvet.
Ezek a zeneművek bárki számára elérhetőek a
YouTube-on, és ebben látok némi kísérletezést
az író részéről: vajon ki lesz az, aki megkeresi és
meghallgatja például a *Falsche Welt, dir frau ich
nicht!* című kantátát, amely jól jellemzi Florian
hangulatát, és előrejelzi a fordulatot a viselke-
désében. Hiszen a kantáta kezdősora szabad
fordításban: „Rossz világ, nem bízom benned!
Itt skorpiók és hamis kígyók között kell élnem”
– márpedig az elbeszélésben ekkor fordít há-
tat Florian atyai jótevőjének, a Bossznak, ami
fordulópontot jelent a műben. De ugyanilyen
szerepet tölt be például a *Wo soll ich fliehen hin*
Gerhard és Uwe meggyilkolása után, amikor a
főszereplő Karin keresésére indul, és mesészerű
elemként egy szirti sas csatlakozik a bosszúhad-
járatához.

Ha pedig erre a könyvre úgy tekintünk, mint
Bach zenéjének egyfajta illusztrálására, akkor
az angyali tulajdonságok is érthetővé válnak

Florian karaktere szempontjából, elvégre a pro-
testáns egyházi zene képviselőjéről beszélünk.
Krasznahorkai pedig egyáltalán nem vezet
félre, hiszen a helyszín, Kana egy fiktív kelet-
német kisváros, ezzel a fikcióval pedig Krasz-
nahorkai már eleve jelzi az olvasónak, hogy
mindaz, amit leír, nem valóságos, bármennyire
is valóságosnak tűnik. Ennek fényében pedig
nem kérdőjelezem meg Florian emberfeletti
testi erejét, amelynek nincs tudatában, ahogy
azt sem, hogy felnőtt korában kapja meg az
első mobiltelefonját. Bach miatt magától érte-
tődőnek tűnik, hogy Tübingiába
helyezi ezt a kitalált kisvárost a
szerző, ám a régió inkább csak
díszlet, amely nemcsak a ba-
rokk zeneszerzőről híres, ha-
nem arról is, hogy innen ered a
nácizmus, napjainkban pedig a
neonáci aktivitásától hangos.
A valóság és a fikció összemó-
sása Krasznahorkaitól szintén
nem újdonság, mesterien vá-
logat a tények, a megtörtént
események közül olyanokat,
amelyekkel a könyv miliójét
még részletesebben tudja
árnyalni. Gondolhatunk itt
a valamikori NDK-hoz tar-
tozó területek elmaradott-
ságára a nyugati régiókhoz
képest, az egész Németor-
szágot megrázó chemnitzi
gyilkosságra és perre, a
migránsokkal szembeni
intoleranciára, a neonáci-
ellenes tüntetésekre csak-
úgy, mint a titokzatos jár-
ványra. Bár a farkas többször is visszatérő
elem Krasznahorkai műveiben, hosszú idő után
2014-től valóban újabb példányok jelentek meg
Tübingiában, viszont emberre nem támadtak
olyan vérszomjasan, mint a könyvben sze-
replő Ringer házaspárra. (A farkas szimbó-
lumnak részletesebb kibontása önmagában
megérne egy esszét, annyi rétege van az el-
beszélésben.)

A *Herscht 07769* szerkesztése két látványos
momentumban hozott újdonságot. Az egyik,
hogy az egész elbeszélés – ha a mottót nem szá-
mítom – egyetlen hömpölygő mondat. A mon-

datzáró írásjel elhagyása ahhoz hasonló, mint
amikor az ember szünet nélkül hallgatja végig a
három órás *Máté-passiót*, amelyben csupán a lé-
legzetvételnél is rövidebb elhalkulások vannak
a tételek és áriák között. Bach zenéjének po-
lifonikusságára utalhat, hogy Floriané mellett
önálló szólamot kap több szereplő is: a Bossz,
Ringer, Ringer asszony és Köhler úr, akik kö-
zel egyenlő arányban részesednek a vezető és az
alárendelt szerepből, miközben megtartják füg-
getlenségüket a többi szólamtól. A könyv felé-
től kezdve megszaporodnak ugyan a melléksze-
replők megnyilvánulásai, de azok inkább csak

Magvető Kiadó, Budapest, 2021

a főszólamok kíséretére
szorítkoznak, esetleg a se-
gítségükkel görgeti tovább
a szerző a cselekményt.
Ugyanezt a szerkesztés-
módot alkalmazta a szerző
a *Báró Wenckheim hazatér*
esetében is. A másik új-
donság pedig a könyv végén
szereplő tartalomjegyzék-
szerűség, amelyet az író ti-
tokzatosan *Szívárványpász-
máknak* nevez, és hasonló
funkcióval ruhazza fel, mint
a fejezetcímeket. Számomra
azonban szimpatikusabb az
a megközelítés, ha ezekre úgy
tekintünk, mint önismétlé-
sekre, hiszen néhány oldallal
vagy sorral korábban mind-
egyiket kivétel nélkül megta-
lálhatjuk a szövegben, mintha
csak egy dallam ismétlődne
meg újra. Mindenesetre ennél
szebb szót nem is használhatott
volna Krasznahorkai egy olyan

jelenségre, amely a felismeréshez, a „megvilá-
gosodáshoz” és nem utolsósorban többnyire
Florian megnyilatkozásaihoz kötődik.

Hogy Florian számára mi volt a mindent
felülíró felismerés? Nem a kvantumfizikai el-
méletből levont téves következtetés, amelyhez
mániákusan ragaszkodik, és amely miatt hosszú
leveleket ír Angela Merkelnek, hogy hívja össze
a Biztonsági Tanácsot. Bár már ezen is érezhe-
tő Florian részéről a világért aggódó és a világot
megmenteni akaró szándék („ha felnézek az
égre, csak elfog a rémület, mert annyira védte-

„Szentségből a norma, egészből a részlet”

Bánkövi Dorottya: A női test biztonsága

A *női test biztonsága* című debütkötet már a címválasztásával sokat vállal, hiszen a benne szereplő fogalmak olyan társadalmi és tudományos rétegzettséget idéznek, melyek uralják a kortárs diskurzusformákat, emellett meglehetősen problematizáltak is. A nőiség, a test vagy a test és a nyelviség témaköre az irodalomtudományban és a filozófiában egyaránt jelentős iskolákat, paradigmákat hívott életre (főként a 20. században, Lévinas és Merleau-Ponty révén), melyekkel a szerző stúdiumai során közvetlen kapcsolatba kerülhetett. Egyfelől az ezen ismeretekhez, másfelől a témakör közéleti toposzaihoz való viszonyulásmód lehet a kötet egyik tétje. Ebben kell helyet találnia az „igéző fecsegés”-nek éppúgy, mint a biztonsággal megszólalónak. A sokféle értelmezhetőségnek sokféleképpen az útvesztői is, melyek természetesen nemcsak a lírai ént veszélyeztetik; a befogadó számára is befolyásoló lehet az implicit háttér, amivel a témakör rendelkezik. A kötet viszont biztonsággal felvállalja ezt a „kontextust”, hogy egyrészt illusztrálja, másrészt pedig vitassa a női testhez kapcsolódó képzeleteinket. A témával kapcsolatos általánosságok, tapasztalatok, beszédmódok azáltal lesznek specifikusak és árnyaltak, ahogyan a versek beszélője viszonyul hozzájuk, és megtalálja a személyesség sajátos körét ebben a test-beszédben.

A kötetben a viszonyítás alapjául szolgáló női szerepek, esetleges szerepkényszerek hasonló dilemmával szembesítik a befogadót, mint a *Kis-herceg* című vers megszólítottja: nem tudhatja, mi igaz a lírai éntre: „szelíd növényé-e magvam, / vagy félelmetesek a tüskéim.” Lehet, hogy a különböző szereplehetőségek különböző megszólalásmódot feltételeznének, és egyiknek sincs va-

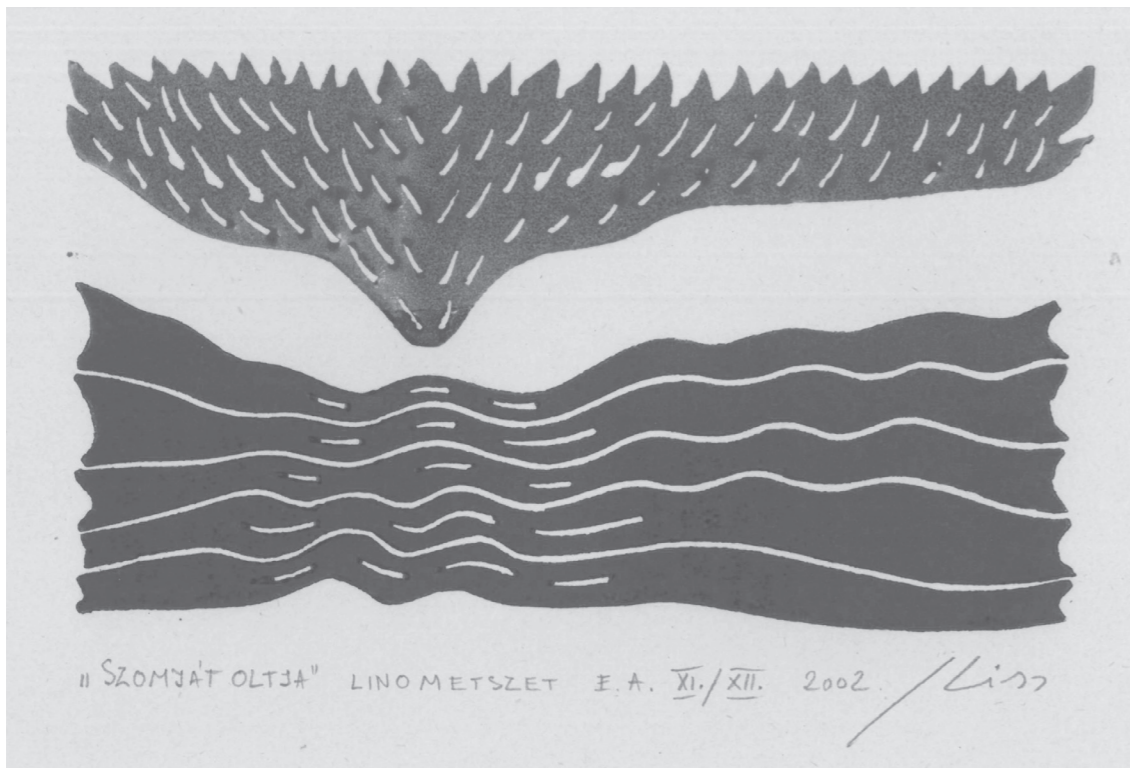
lódni előjoga? Vagy a kegyetlenség szószólója (aki tudja, milyen például csalánba vetkőzve heverni) azonos az eszményített nőalakokkal? A státuszok váltakoznak egymással a testben, ami viszont a kötet címe alapján valamiféle biztonságot adhat a világban, s ez vonatkozhat egyrészt a testet birtoklóra, miként azokra is, akik számára ez a biztonság adódik. Van azonban ennek a címnek egy ironikusabb szemantikai potenciálja, amire a versek értelmezése során figyelhetünk fel. A kötet belső struktúrájában abszolút tapasztalat az eldologiasítás, a test egyes viszonyulásokban materiálisan jelenik meg, tárgyként értelmeződik. Ezek azok a viszonyok, amelyekben csak használják a testet, főként a férfiak mint kitömött barbárok, „kitömött vadállatok”. A „maszkulin közhelyek” (*A kecskeláb kilógott*) jelentéstani változást hoznak a kötetben: a biztonság ebben a regiszterben anyagi biztonságotjelöl. A női test ebben az értelemben kiszolgáltatott, elárult test, „felültetett baba”, aki figyeli a nézőteret, ahol éppen valamilyen viszonyrendszerben áll a másikkal, s közben talán maga sem tudja, melyik szereppel azonosuljon, a biztonságot adó vagy a biztonságot kérő szerepével. Közös szemlélet a kettőben, hogy a test megismerése elsősorban a fizikai észlelésre fókuszál. Fő határvonal a kettő között a test iránt érzett vágy, amely elsősorban a „negyvenes pasik” vágya, s ehhez igazodva jelennek meg a kirakátelek, a sablonvacsorák, a luxus, melyek során egyre fokozódik a beszélő kitettsége, főként a felismert kettőség okán: „Nektek ennyi voltam:/ jó tündér vagy búgatópor”. A test gondolati megközelítése ebből a képből bomlik ki, viszonylag direkt társításokban. Gyakran feltűnik az üres szoba képe, egy szikes virágágy látványa (a kert

lennek érzem az egész mindenséget” – vallja be Köhler úrnak), a kegyetlen angyal csak Nadír és Rosaris meggyilkolása után bújik ki belőle. Nemes egyszerűséggel bosszút áll jóttevőjén, a Bosszon, valamint a Burg 19 tagjain, amikor rájön, hogy kik robbantották fel az Aral kutat. Ráadásul mintha az isteni jóváhagyás pecsétje ragyogna ezen a szent kegyetlenségen, amelyet Bach zenéjével és a mese határait súroló valószínűtlen elemekkel körít a szerző. Herman alakjához hasonlóan Florian is egyre távolabb kerül az emberi civilizációtól és civilizáltságtól, önbíráskodása és igazságszolgáltatása magányossá teszi. Viszont amíg a vadőr belátja, hogy „rossz nyomon jár”, hiszen ártatlan gyerekek is csapdái áldozatául estek, addig Herschtben a kétség leghalványabb jele sem vetül fel, sőt ugyanaz a mániákusság hajtja, amellyel Angela Merkelnek írta a leveleit.

Florian Herscht, a kegyetlen angyal végez ugyan mindenkivel, akinek köze volt Nadír és Rosaris halálához, ám soha ilyen elkeserítő befejezése talán nem volt még egyetlen Krasznahorkai-műnek sem. Persze a hatást fokozza az utolsó oldalakon említett Bach-szerzemény, a

Tilge, Höchster, meine Sünden is, amely megrendítő, szívszorító, de egyben felemelő könyörgés a bűnbocsánatért. Talán éppen ez a bűntudat az, amely még egy utolsó emberi vonással ruházza fel Florian alakját. Bach zenéje tehát itt ugyancsak egy újabb réteget ad az elbeszélésnek, kiegészítő és talán értelmező funkcióval is bír, mielőtt valaki csak egy újabb igazságosztó Rambót látna a főhősben.

A zárókép megvakított farkasai, az emberi ostobaság és kegyetlenség néma szobrai megrázóan sűrítik magukba mindazt, amibe az ember barbár módon belenyúlt és elrontott. A *Herscht 07769* viszont ezzel a mondattal kezdődik: „A remény hiba.” A könyv 424 oldalnyi második mondatát két módon is lehet értelmezni. Az egyik, miszerint nincs remény az ember vagy az emberi civilizációnak nevezett berendezkedés számára. A másik, hogy a remény egy ugyanolyan hiba (a rendszerben), mint az, hogy „az 1 milliárd + egyedik anyagi részecske után” nem jelent meg „az 1 milliárd + egyedik antianyagi részecske, és így ez az egy anyagi részecske ott marad a létezésben, vagy egyenesen ez hozza létre a létezést”.

„Szomját oltja” (2002; n: E. A. I–XII., linómetszet Lana papíron; 33×50 cm)

gondozása már a romantika korszaka óta a lelki értelemben vett gondozást is kifejezi). Nagyon fontos döntés ezek során, hogy a beszélő ennél a pontnál megáll. Nem ítélkezik, nem erősíti fel a tárgyivá redukált tapasztalatot.

A kötet arányosan szerkesztett, végigkövethető a forma–tartalom egyensúlya. Négy ciklus követi a *Minden színben* című verset (amely előhangként funkcionáló bevezető mű), ezek mindegyike tizenegy versből építkezik, az első ciklust kivéve, amely két verssel többet tartalmaz a többinél. Ha megfigyeljük, a ciklusok címe egyfajta fejlődéstörténetet rajzol ki. *Az ártatlanság kora* címűt követi a *Calea Turzii*, amely sok tekintetben fordulat a kötetben – a későbbiekben látni fogjuk, hogy miért. *A női test biztonságá* újra visszatér a biztonság témaköréhez, de az utolsó ciklus *Valahol fennakad* címmel megfordítja a kezdeti nyugalmi állapotot; valahol kifordul a nőiségnek ez a története, talán a gyermekáldásban, talán a szerepcserékben. Valaki alakot, létmódot vált. „Cselekvéseim létigék” – olvashatjuk a *Calea Turzii* című versben, ami a kötet mottója is lehetne. A létigék az alany létét állítják vagy tagadják, úgymint: van, lesz és ennek származékai, valamint a nincs. Érdemes ezek mozgását megnéznünk a szövegekben: mit állít a létről vagy a női testről általuk a megszólaló. Jó kiindulópont a kötetindító és kötetzáró vers, mint keretversek elemzése, mivel ezek hangulatukban, témájukban egymásra rímelenek; fő motívumuk, hogy egy új élet jelenik meg bennük.

A teremtés és teremtdés metaforája már az első versben meghatározó. „A sehol sincsenből könnyen lehet bárhol”, azaz a világsokszorozódó lehetőség, újszerűség. Mindezt árnyalják viszont a megjelenő kérdések, melyeket kutyák ugatnak felénk. Fontos referencia emellett a rejtettség, rejtőzöttség szimbóluma, amely a krisztusi kínszenvedéssel kapcsolja össze a vers motívumrendszerét, így a visszatolt kő, a lyukadt tenyér bizonyosságába. A mű ezzel a történetzállal az

ártatlanság témakörébe vezet vissza minket, egészen a teremtéstörténetig. A teremtés kölcsönös mozgás, ami vissza is hat a beszélőre, a megfordítás eredményeképp „saját vérem ömlik vissza belém” (*Sárból férfit*); az *Átjáró* című versben pedig direkt módon tematizálódik a kérdés, mi vagyok és, ami talán ennél fontosabb, mi szűnök meg lenni: „Alakot, létmódot váltok.” Ezek az őrzött, védelmezett történetek mint

„bepólyált” történetek „várják a születést”. Miként a gyermekáldásban a női test, a versek beszélője a születés motívumában érzi magát biztonságban, mert itt önmagával azonos: „Az leszek, ami kezdettől vagyok”. A *Csebov és a tenger* című versben pedig új összefüggések íródnak, közvetlenül is megjelenik az anyaszerep témaköre, egy másik műben pedig hangot kap a „várandós idő” (*Kolostor Quxadában*).

A teremtés ezek mellett alapvető hiányt is jelöl a művekben; a hiány többszörösen reflektált fogalomként jelenik meg. A *Sárból férfit* című versben például hiányzik az anyai ösztön, „mellemből a tüskék kihajtanak”;

az otthonok, az ébredések szintén ennek a kifejeződései. A kötet egyik jellegzetes alaptapasztalata az otthontalanság – szállodák, bérlakások, buszpályaudvarok vannak helyette, nagyvárosi terekben feltűnő egyedüllét, bolyongás. Ezek az ideiglenes létállapotok azt is jól mutatják, hogyan érvényesül a magánszféra ebben a társadalmi kitettségben, miként cserél helyet az alárendeltség a biztonságérzettel, a kíméletlenség a szenzibilitással, melyek között elveszik a beszélő én. Jó példa rá a visszatérő ablak motívum, amely ugyan keretezi a megélt tapasztalatokat: „Reggel szétfolyt keretből nézek ki az ablakon”/ (jégvirágok között a semmibe)”, de a dolgok árnyoldalát is láttatni képes. Itt jelennek meg a demisztifikált asszony-portrék, akiknél könnyek helyett víz csöpög végig a testen, nyakukat szörpíhék borítják (*Dünnögő*). Idekapcsolható ezek mellett az idő, illetve a napszakok váltakozásának kérdése, mintha új alakot ölténének maguk a vi-

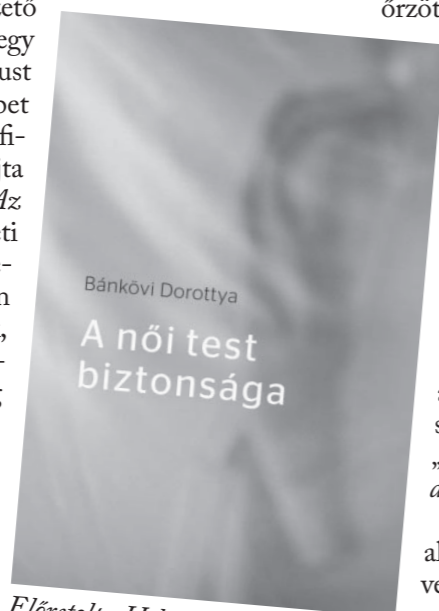
szonyrendszerek tegnap és ma, reggel és este között. (A kötet kitüntetett napszaka az este.) Hasonlóan működik a tapéta motívuma, amellyel „kusza jelentéseket ragasztok falamra” (*Rianás*), mintha ez magyarázná a rétegzettséget, elfedést.

Szemléletváltása *Calea Turzii* verscsoportban érzékelhető. A legtöbbet itt tudunk meg a beszélőről, szereplirát olvashatunk. A *Blokk* című, kolozsvári élményeket megszólaltató műben például minden eddiginél mélyebb a magány, az érzékenység – úgy távolítja el ezeket a klasszikus „nőiség-attribútumokat”, hogy a másikat mutatja meg, aki itt a főbélő időződő nővel azonos. Meghatározó élménye ennek a ciklusnak a szerepcseremint lehetőség: „Ha ő én lenne” (*Határátkelések*). A lírai én itt dacol az erényekkel. Az ellentéteket a külső attribútumok is fokozzák, míg ő friss, üde, szép, addig beszélgetőtársa, a befogadó nőalak egy ezekből kivont antihős. Mikor a beszélő a tárgyakból, emlékekből igyekszik kiolvasni, hogy „kik vagytok, és kik nem lehettek?” (*Felmondás*), éppen ez iránt a szereplehetőség iránt lesz fogékony. A fontosabb viszonyok itt tehát nem nő és férfi, hanem két nő között íródnak, mert a vázolt élethelyzetekben valóban megtörténik a szemléletváltás, a szerepből kibillentés. A másik jelentős kapcsolat a bibliai háttérből bontakozik ki. A kötetben többször megjelenik a Krisztus-metaphora. Jellegzetes kép a haldokló Krisztus mellett álló asszonyoké, ami már nemcsak motivikus és témabeli kapcsolódást mutat ezzel az értelmezői regiszterrel, hanem ikonográfiai hagyományokat is. Lényeges, hogy ezekkel *A női test biztonságá* kettős jelleget ölt, egyszerre válik a jelenünkhöz kötődő test-poétikává, és kapcsolódik emellett korábbi jelentős hagyományokhoz. Példa rá az *Ima* című vers vagy a közvetlenül is felidézett *Stabat Mater* mint irodalmi és zenei hagyomány; a Szűz Máriához kapcsolódó képsorok összességében gazdag utalásrendszert társítanak a kötethez. A könyörgés mint élethelyzet és a hozzá kapcsolódó érzelmi állapot új aspektusát mutatja az érzelmi biztonságnak, amit árnyal az a tartalmi sajátosság is, hogy egyetlen direkt szerelmes vers sem szerepel a válogatásban.

Az utolsó előtti ciklus *A női test biztonságá* címmel körülírja azt az érzékeny egyensúlyt, amely a külső és belső között húzódik. Ebben még helyet kap az erény, ám mint valami kül-

ső ruha jelenik meg, amelyet a beszélő akkor ölt magára, ha „közeleg az égi orgia”. *Az erényeket, mint összemert ruhákat* című vers jól mutatja az értékek devalválódását: „A normákat/(mint-ha combokat) / a gátlástalanság feszíti szét – / így táplálkozik a képzelőerő.” A nagy kimondás verse az *Elképzelni, hogy milyen*, amelyemblemikus szöveg, foglalatja is lehetne a kötet belső motívumrendszerének. Az erotika, a szépség itt is minta hatáskeltés mechanizmusai jelennek meg, de megszólal a megértés semmi hangja, a járókelők cipőtalpa, s hozzá adódik a keserűség, zavart alvás, nyugtalanság – miként más szöveghelyeken a kapkodás, zihálás, lázalmok (*Ledér*). *A szerkezet mintha leállna*, magyarázza ez a cím a történeteket, melyek helyét átveszi a képiség, ezért is idézheti Nádast Péter *Valamennyi fény* című írását. *Valahol fennakad* tehát a történet, ez már a víziószerű valóság, ahová bekéredzkedik a táj, elhatalmasodnak a természeti képek. Nemcsak a természeti képek vizualitása erős a kötetben, de a poétikai- és látványelemeké is: „Csapzottan ugrom ki a kádból, / pucéran a ház elé futok, / fejemen törölközőturbán (benne/ megfagyott cseppek – avas bonbonok.)” (*A kádban*); szintén plasztikus a macska képe, amint fejét a vállába húzza, „talán koldult, talán csak emlékezett.” (*A macska*). A sirály vagy a tövismadár mint főmotívumok ugyanígy közel állnak ehhez a világhoz (érdemes figyelni a madár motívum és angyal motívum egybejárásait), amelyben időnként megjelennek a „torzítva felnagyított részletek” (*Rianás*), benne szereplehetőségeivel az egyén (*Felmondás*), kiábrándultságaival a nő: „Mennyire unom, hogy mindenki hajt rám”. Ha a muzikalitás szempontjából közelítünk Bánkóvi Dorottya debütkötetéhez (ami részben nem is lenne indokolatlan, hiszen a szerző több vonatkozásban is kötődik a zenéhez), variációkat olvashatunk egy témára, amelyekben sokszor Brahms vagy Beethoven hangja erősebb a férfiak hangjánál, de nem erősebb a tövismadár hangjánál, aki, reméljük, nem csak egyszer énekel életemben.

„Lassan megszűnök kísértés lenni” – olvashatjuk az *Átjáró* című kötetzáró versben, amit úgy is értelmezhetünk, hogy a lírai én alakot, létmódot vált, és a jövőbe tekint, mert tudja, hogy mindent idejekorán lezárhat „a csupán életütnyi emlékezés.”

Előretolt Helyőrség Íróakadémia, 2020

▶ BERETI GÁBOR

A lét innenső felén

Fecske Csaba: Árnyűző élet

Fecske Csaba új verseskötetét olvasva, hamar kiderül, hogy az Árnyűző élet a fecskei líra jellegzetességeit felvonultató, összefoglaló munka. Az úté, amely a kezdeti metaforizált-ságban elveszni látszó poétikától a metaforizált-ságot elveszíteni nem akaró poézis kiteljesedése felé haladt.

Az *Árnyűző élet* lapjain, miközben a versek továbbra is a tematikai sokszínűség hordozói, csupán annyi változás történik, hogy a költő számára az élet értelmét jelentő versek világát egyre inkább a jövőtől lassan elszakadó búcsú-érzet árnyai lengik át. Hogy a sajátos, mert ambivalens fecskei Isten-érzet mellé föl-nő és megerősödik az elmúlásérzet. Miközben természetesen költészete továbbra is a sokszínű élettematika, az életteljesség interpretációja.

A szemléletes nyelv és a metaforikus dikció megtartása, ahogy a személyesség szövegben megőrzött erudíciós jellegének a lehetőségei is, az elmúlásélményt nyomatékosítják. De kedvez-nek a szövegszerűség lírát erodáló hatásainak is, egészen az elmúlásérzetet a humánus horizonton felrémlő határáig, hatásaiig. Ám Fecske Csaba poézisszervező ambíciói elfogynak ott, ahol a líravilágként is felfogható életvilág végződik, ott, ahol a posztmodern lehetőségét, mint a múlt és a jelen valóságát egy önreferencia nélküli poszt-humanizmus próbálja meg képviselni. S épp ez, az időintervallumnak a mű imaginárius terébe való kiterjesztése, a hiány, a hiányzó létezésének megszólaltatása, a nem-létező, életét vesztett létnek – különösen kötete második ciklusában a felesége emlékének szentelt részben, első pillantásra talán triviálisnak tűnően – az életvilág felőli megközelítése válik poézise kihívásává. A kísérletező poézis felől tekintve a nem-létező létének szakralitáson inneni, a limes-lét felőli megfogalmazása lesz költészete igazi tétje. Ahogy azt *Csípős gyönyör*

című versében is láthatjuk: „penetráns bűz veri fel / a reggel nyugalmát valaki már megint / a lépcső alá szart hajléktalan / mondják a népek ... én láttam is egy emberformájú lényt / gyűrött nejlonszatyorban cipelte / nyomorúságos múltját szeméből kicsüngött / a lélek ... elkaptam gyorsan a fejemet ... igyekeztem az újságos felé / hogy hozzájussak napi bosszankodni-valómhoz ... súlyos léptekkel közelít a tél bennem és kívülem ... varjú károg a villanyoszlopon pacsirtáim cérnára fűzve / haldokolnak valahol gyermekkorom mezején légy bátor ... ugorj át egyik érzésből a másikba / élvezd a hűtlenség csípős gyönyörét”.

A *Csípős gyönyör* című vers is a modernitás önreprezentációs sémáiban mozog, s szóhasználatával és témavezetésével is kerüli, nem preferálja a látens retorikai működést célzó, az ezekben rejtve létező feszültségek feltárására irányuló olvasásmódokat. Az olvasónak kell megszólaltatnia a vers azon regisztereit, amelyekről szerzőnk vagy hallgat, vagy nem vesz tudomást. Tehát ez nem az emberi hallgatás beszédes csendje, hanem a reménykedő várakozás történelmi némasága. Ahogy Fecske Csaba verseinek többségénél, itt is az olvasónak kell a műbe rejtett időbeli effektusokat, instrumentumokat, materiális konzisztenciákat az esztétika helyértékén a maga habitusát mobilizálva életre kelteni. Ha például *Árnyas kertben* című kötetére gondolunk, láthatjuk, hogy az *árny* szimbolikus használata már korábban is megjelenik költészetében, ám ha a két címet összevetjük, az árnyszimbolika jelentésváltozására figyelhetünk fel. Az *Árnyas kertben* kötet címében megjelenő árny szó egy kisvendéglő nevére utal, azaz a szójel itt az életvilág egy objektumát idézi, jelen kötetünkben azonban az *árnyűzés* a szójel egy másik értelmét, az árnyakkal fenyegetett

élet védelmének a funkcióját hozza játékba. Az árny szóalak jelentésváltozása, mint láthatjuk, egyben Fecske Csaba költészetének hangulat-és hangváltásirányát is jelzi.

A felesége emlékének szentelt második ciklus versei már az életen túli világ narratívájából érkeznek, onnan, ahol a remény s a beszéd is már csak a némaság része. Az érzelmek kiáradnak az elmondhatatlanság terepére, ahol már csak a líra nyelve lehet a lehetlennel azonosulni nem tudó lélek és a szövegvilág egymást helyettesítő, támogató megjelenítésének eszköze. Itt testivé válik a bizonytalanság, és a személyiség maradék tájékozódási képessége már csupán az emlék. Ahogy azt a *Csillagszámláló* című versben is láthatjuk: „tegnap későn érkeztem haza / kissé kótyagosan az utóbbi időben ez / hidd el nem szokásom ültem a / vetetlen ágyon részvétlen szótlán / percek ölében és vártam hogy hazaérj / időbe telt míg ráeszméltem hogy nem jöhetsz / én csak élve felejtettelek és ilyet se / csináltam soha életemben a csillagokat / kezdtem számolgatni végül abbahagytam / égető nyári csillagok voltak és több mint / amennyit én meg tudnék számolni különben is / miért volna jó tudni a számukat a kötelességtudó hajnal / ügyis eltakarítja őket mintha ott se lettek volna”. Az élő, amikor égve felejt a villanyt, s ráeszmél, párja már nem jöhet haza – olvassuk a nyelvi bravúrt: „én csak élve felejtettelek”.

A vers terének materialitásába foglalva fogalmazódik meg a testhez kötöttség érzéki emlékezete, s bomlanak ki a múlt, egy hajdanvolt ideális lét, az otthon-lét motívumai. Bomlanak ki az elbeszélés hagyományos, metaforikus módja és az új körülmények új beszédmódjait igénylő viszonyok lappangó erővonalai közt a nyugtalanító késztetések, kihívások. De hol érezheti magát otthon a magát csupán a határokon otthon érző lélek, az én? Aki a múltjától elszakadni nem tud, s talán nem is akar, mert az

új színhelyek motiválatlan rendjében otthonra úgysem lelhet. A költő ezért valós helyét csupán az elbeszélhetőség rendjében találhatja meg, ám ez az elbeszélés rend sem lehet más, mint a lecsupaszított metaforák révén megalkotott otthontalanság. A hangzásnak ezek a jelentésképzésben egymástól távol eső, mégis egymásba visszhangzó elemei hangolják oly jellegzetessé, megbékülő hangulatúvá a ciklus verseit. S épp ezek a nyelvbe foglalt paradoxonok

indukálják a hangzás és a jelentés harmonikus összekapcsolódásának lehetőségét. A kései modernitásban épp ez a vallomásosság enged teret az új modalitásokat kereső verskísérletek számára, hogy az újszerű, az önreflexióra hajlamosító attitűdjeik révén lírai énjük arcukat végül is a limes-lét lényegét hordozó aurában lehessék fel.

Metafora és allegória, ott-honlét és elmúlás, ahogyan az anyagba zárt lélek küzd a versben önmaga énjével, a másikkal. „Elvész bennem a holdtalan hideg szerelmed”, olvashatjuk a *Gyanú* című kis remeklésben: „az éjszakád vagyok / vihar előtti holdtalan hideg / eltévedsz bennem / megbotlasz szétszóródott / dolgaimban kemény mondatokba / ütközöl idegen érzésekre / semmi sem véd meg tőlem / ne is akard menthetetlen vagy / a múlt gyanús viselkedése miatt / exhumálok rég eltemetett szerelmedet”.

Az idő múlását konvencionális képek sorával metaforizálja. S ez eredményezi stílus és téma harmóniáját. Nála az időtrópusok megidézése nem pusztán múltba nézés, hanem megvalósuló folyamatosság. Az egyéni sorsban megnyilvánuló egyetemes, amely nem exhumált emlékidő, hanem mint az ő (a költői én) jelenét karakterizáló állapot. Mert a jelen csak akkor nyerhet értelmet, ha így, mint a másik jelenét karakterizáló állapot íródik bele az egyén sorsába. Ezt itt is a limes-lét stílussá transzponált metaforahasználatával éri el, ahogyan azt Fecske Csaba legtöbb versében láthatjuk.

Fecske Csaba
ÁRNYŰZŐ ÉLET

Magyar Napló Kiadó, 2020

▶ NÉMETH JÚLIA

Önfeltáró vallomások kultúrfilozófiai köntösben

Banner Zoltán: *A cédrusfa hatalma. Az én magyar művészeti akadémiám*

„...egyre bénítóbb öregkori félelemként merül fel bennem: több mint hat évtizedes utazásaim az erdélyi magyar művészetben hagynak-e járható nyomot? (...) Hiszen még élek, de máris megkérdőjelezzük építőmunkám értékeit. Olvastam, hogy Sepsiszentgyörgyön megnyílt az erdélyi magyar művészeti központban a *Felezőidő II.* című kiállítás s egyéb, az általam annyiszor megálmódott Erdélyi Magyar Képtárhoz közelítő esemény, de még csak egy meghívóval sem tiszteltek meg, ami senkit sem kötelezett volna semmire.”

Kissé rendhagyó módon kezdem a fenti idézetekkel a kötet bemutatását. Nem véletlenül. Erre ösztökél a könyv címe és alcíme.

Mondjam, hogy a szerző félelme alaptalan? Hogy az elkerülhetetlen elmúlásnak próbál gátat vetni visszaemlékezéseivel? Szorongásai mögött viszont ott bujkál a tudat, hogy a mű, amelyet megalkotott, hozzátartozik az erdélyi és összmagyar kultúrtörténethez. És ennek dokumentálására született meg ez a kötet.

Banner Zoltán mint a magyar művészeti irodalom, a költészet, az előadóművészet páratlan képviselője foglal el kitüntetett helyet az összmagyar kultúrtörténetben. Ezzel bizonyára kritikussai is egyetértének.

A könyv szerkezete, felépítése vajmi kevés fogódzót nyújt a rendszerezettséget igénylő szemlélőnek. Mégis rendkívül találó módon segíti tartalma megjelenítését. S ha már a tartalmat említem, a lényege valahogy túlmutat a sok gonddal és alaposággal fölsorolt, mozaikszerűen összeszerkesztett művészfilozófiai, művészettörténeti, önéletrajzi, szak-

mai-dokumentáció jellegű fejtegetéseken. A köntös, amelyben mindezek megjelennek, egy irodalmi igényességű nyelvezet, amely szépirodalmi szintre emelkedik. S a szövegek ezen jellegzetessége nem elhanyagolható, hiszen itt a tartalom és forma összecseng. Mert ez a megközelítés jellemző a szerző teljes életművére is. A formai jegyek, amelyek mögül egy kimerítő kordokumentum tárul az olvasó elé, a személyes megélések sorozata, amelyet az aktuális ideológiai környezet avat magánmitológiává.

S akkor el is jutottam a kötet műfajához, amely első látásra egy irodalmi igényességgel bemutatott, kimerítő szakmai önéletrajz. Visszatekintés a kezdetektől tudatosan felépített életműre, amely a szerzőnek az erdélyi és az egyetemes magyar kultúrában évtizedekig betöltött szerepe, tevékenysége által hitelesített. Az író viszont már a kezdet kezdetén figyelmeztet, hogy ne életrajzra számítsunk: „Nem önéletrajzi regényt írok s naplóként is féloldalas.” S ha megfeledeznénk is a figyelmeztetésről, a bemutatott események időrendisége ezt a látszatot kelti, mindaddig, amíg föl nem fedezük, hogy ez az időrendiség helyenként felfoszlik, idősíkok torlódnak, hogy helyet adjanak a mű másik olvasatának, tulajdonképpeni lényegének, amely egy eseményfüzérre sorakoztatott kultúrfilozófiai manifesztum. De mielőtt részletekbe mennék, pár szó a könyv műfajáról.

Amikor a szerző ilyen vagy olyan indíttatásból a saját pályáját veszi górcső alá, többet elárul magáról, mint azt bármely külső szemlélő tehetné, hiszen olyan eseményekbe is beavat, amelyekről csak ő tud, tudhat. Énnyiben több az

ilyen jellegű írás bármilyen, mások által megírt életrajznál. Egyben kevesebb is annál, mert benne egyetlen nézőpont érvényesülhet. Egy majdani külső személy által írandó tanulmánynak az önéletrajz fontos muníció. És még fontosabb akkor, ha az önéletrajz egyben militáns vitairat.

A laza szerkezetű kötet mégis néhány fejezetre tagolódik: *I. Borostyán úr utazásai, II. ...A szent cédrusfa körül, III. Napló (2005–2019)*. S bár ezek az életpálya időrendi eseményeihez illeszkednek, mindegyikben megjelennek a kultúrfilozófiai eszmefuttatások. A szerző már az első, a szatmárnémeti indulásra fókuszáló fejezetben is szót ejt a teljes életpályát bemutató írása fontosabb szempontjairól. Itt tesz említést vallásos meggyőződéséről („...gyakorló katolikusként minden szentséget a maga idejében magamhoz véve, a hit lélegzetként tartott fenn az idők és az olvasmányélmények zajlásában.”) S ha nem is hangsúlyosan, ez a hitbeli elhivatottság egyéb eszmei megnyilatkozásaiban is jelen lehet. Ennek a krédónak a jegyében jegyzi meg: „Mert mindenki alkotó ember, aki soha nem elégedett önmagával, s tudja, hogy a Teremtő nem a végleges Mindenséget teremtette meg, csupán annak műhelyét, és kinek-kinek tehát a saját mesterségén belül élete végéig folytatnia kell a teremtést.”

Példaértékű a tudatos életpályaépítésnek az az alapossága, amellyel a szerző már középiskolás éveit is dokumentálja. Borostyán úr ugyanis, akifiatalkori, szatmári alteregója, azzal a tudatossággal lép az életbe, amely a könyvben követhető rendkívül agilis, gazdagon szerteágazó életpályát előrevetíti. Mert Borostyán úr nemcsak érdeklődő, szemlélő, filozofáló habitusáról tesz tanúbizonyságot, de arról az alaposságról is, amellyel első megnyilatkozásait megőrzi, gyűjti, leltározza. Polgári családból származik, és az annak hangulatából eredeztethető nemzeti elhivatottság jegyében próbál magának helyet keresni a pusztító világháborúból anyagilag, társadalmilag és erkölcsileg romosan feltámadó új világban.

Ha lesz majdani erdélyi magyar művelődés, és mindaddig, amíg lesz, a huszadik század második fele fontos történelmi és kulturális események színtereként lép a kor eseménytárába. A koréba, amely Közép-Kelet Európában egy igazságos, demokratikus társadalom ígéretével és retorikájával lépett föl, s ennek jegyében fontos társadalmi mozgásokat serkentett. A kiháló

és a háború meggritkította értelmiség soraiba új generáció, alacsony sorból felemelkedő értelmiségi réteg érkezik. A már a század első felében fellépő népi-nemzeti törekvéseket menti át valamiféle internacionalista szólalomokba és ideológiába ágyazva. Amolyan ideológiai szemérmességből kezdetben teret enged a kisebbségi kultúráknak, miközben az ideológiai terror jegyében árgus szemekkel figyeli és nyomja el az alulról jövő kezdeményezést. Aztán fokozatosan a nemzetiségi kultúrát is igyekeznek megfojtani. A nyolcvanas évekre a kisebbségi intézményrendszert felszámolja, és a még megmaradt sajtót a torz személyi diktatúra kiszolgálójává igyekeznek tenni.

Utat találni ebben a csapdákkal, buktatókkal teli korban az életbe belépő értelmiséginek, és talpon maradni, nem mindennapi teljesítmény. Mekkora az a kompromisszum, amely még nem lelket, karaktert mérgező, amely még nem árulás?

Banner Zoltán, a művészettörténész, műkritikus, a költő és előadóművész ezen az ingoványos talajon egyensúlyozva teremt meg sokoldalú életművét. Éppen kinevezett egyetemi gyakornokként csöppen bele az ötvenhatos megmozdulások, események megtorlására rendezett koncepciók perék vastagjába. Mint írja: „Sohasem voltam politikailag hangadó, kiállós természet...” De a politika utoléri: „1957-ben elkezdődtek az 1956 szellemétől való elretentés koncepciók perei. Különböző »akciók« csoportosításban ott álltak a kolozsvári katonai törvényszék tárgyalótermében nálam néhány évvel idősebb, a filológia fakultáson ugyancsak kezdő tantestületi kollégáim: Dávid Gyula, Lakó Elemér, Varró János meg a diákszövetségi reformtervekért elmarasztalt s még egyetemi hallgató Páskándi Géza, Várhegyi István, Koczka György, Kelemen Kálmán, Nagy Benedek, Bartis Ferenc. (...) igen könnyen én is ott állhattam volna közöttük, hiszen annak a tervzetnek a megfogalmazásánál nekem, a Diákszövetség kulturális alelnökének szintén jelen kellett volna lennem, de akkor éppen színjátszó-csoport-próbán voltam (...) Persze a vád tanújaként állítottak elő, minden előzetes kihallgatás, vagy tájékoztatás nélkül. Talán a mindenfajta kulturális ügyekben való nyüzsgésem és népszerűségem miatt bíztak lojalitásomban?”

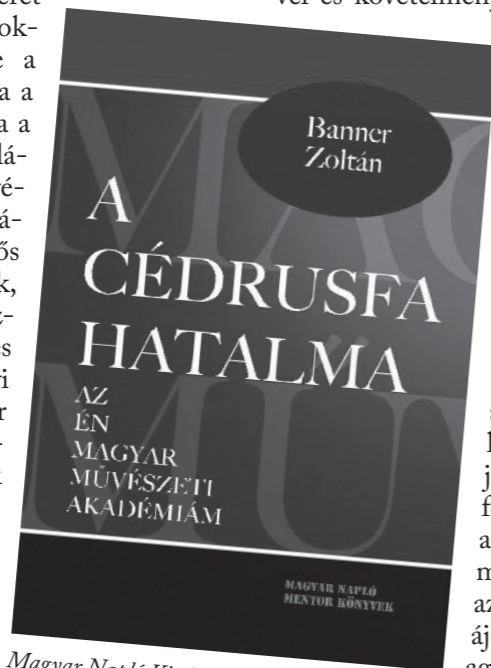
A teljesen alaptalan vádirattal szemben viszont tanúként azt állítottam, hogy ezek a fi-

atalok (Páskánditól Bartisig) ártatlanok, tudomásom szerint egyetlen gesztust sem tettek az állam ellen, csupán tehermentesíteni szeretnék volna az egyetemi tanrendet.”

Talán ez a mozzanat is hozzájárul, hogy rövid kitérő után véglegesen a művészettörténet és a műkritika szolgálatába szegődjön. A sors végül is kegyes hozzá. Az ország legjelentősebb magyar irodalmi-művészeti-kritikai hetilapjának, az *Utunk*nak a művészeti rovatvezetőjeként évtizedekig szolgálja az erdélyi magyar képzőművészet ügyét. Ebből a szolgálatból eszmei fellegvárat épít magának, és ennek jegyében fogant a kötet, amelyet szemlézek.

Szerkesztői pozíciójából az erdélyi magyar képzőművészet teljességét felölelő munkába kezd.

A hetilap hasábjain teret biztosít a művészi alkotásoknak, ezáltal is ösztökélve a művészeket, miközben járja a vidéket, követi és leltározza a különböző helyi csoportosulások munkáját. Ennek a tevékenységének a dokumentálása teszi ki a szövegek jelentős részét. Olyan események, művészek lajstromát fedezhetjük itt fel, amelyeket és akiket mára legfeljebb helyi lapok őriztek meg, és a kor eseményeit kutatók számára egyáltalán nem vagy csak nehezen elérhetők. Járja a vidéket, látogatja a műtermeket, és az összegyűjtött anyagokból állítja össze a jelentős művészeket, műveket bemutató köteteit. Monográfiái jelennek meg Mattis Teutsch Jánosról, Szervátiusz Jenőről, Bordi Andrásról, Mohi Sándorról, Benczédi Sándorról. A kor fintora, hogy, mint írja: „...harminchat éves koromban, szülőföldemen, nem anyanyelvemen jelenhettek meg első könyveim, hiszen az 1968-ban véletlenül összetorlódtott Mikola András-mappából, az 1957-ben megírt, de az Irodalmi Kiadó által elfektetett, majd Raul Sorban által átírt, személyiséghamisító, de az általam szolgáltatott adattár miatt közös szerzőséggel megátkozott Aurel Popp-monográfiából és a Meridiane

Magyar Napló Kiadó, 2020

Kiadó legkisebb kismonográfia-sorozatába iktatott Nagy Albertemből sohasem készült magyar változat”. Kötetben méltányolja és értékeli a népművészet és népi iparművészet termékeit (*Csillagfaragók*, 1972).

Szerkesztői és művészeti írói tevékenységével párhuzamosan hódol előadói szenvedélyének. Több előadói estet szervez, a magyar líra klasszikusainak szentelt szavalóestekkel járja az országot.

Tevékenységének visszapillantó felsorolása mellett, azzal párhuzamosan szempontjait a jelen szempontjaihoz igazítja, átértékeli valamikori meggyőződéseit. „Abban az illúzióban fürödtem, hogy lépésben vagyunk az európai művészettel, az európaiság jelenségeivel és követelményeivel. Hála istennek ez az illúzió hamis volt, hiszen mi magunkhoz képest modernizálódtunk (...) a képzőművészeti kifejezésnek is van anyanyelve.”

Az erdélyiséget, a transzilvanista életérzést tartja az Erdélyben jelentkező valamennyi magyar kulturális jelenség alfájának és ómegájának. Mert: „A hatvanas, hetvenes években, amikor Európában jobb helyeken hasfelmetsző Jack-et játszanak, a kiállításokon vér folyik, sztaniókkal vonják be a híres hidakat és egyáltalán mindent elkövetnek, hogy az »antiművészet« kategóriájába tartozó, sőt, ízléstelen, agresszív szenzációkkal eltereljék a figyelmet ... az emberi lét lélektelenségéről, akkor itt

... azért megy be a grafikus, a festő, a szobrász, de még a keramikus, textiles, fémműves, üveges iparművész is a műtermébe, hogy klasszikus értelemben vett műtárgyat alkosson...” „S miközben ez az apokaliptikus vég felé közeledő kísérlet zajlott körülöttünk, az erdélyi kultúrában nem ment végbe ez az eltávolodás, a művészetek szekularizációja, hanem közügy maradt, mint a középkori stíluskorszakok idejében.”

Közügy, amelynek szolgálatába szegődött Banner Zoltán is mindaddig, amíg ezt viszony-

lag elviselhető körülmények közt megtehetette. Amíg a hatalom nem lépett fel immár vállalhatatlan követelményekkel. S bár minden idegszállával, hosszú évtizedek alatt felhalmozódott élményvilágával, érzelmi kötődéseivel Erdélyhez kapcsolódott, 1986-ban meg kellett hoznia a számára fájdalmas döntést: az elszakadást szülőföldjétől. Családja áttelepülési kérvényének beadását követően elbocsátották állásából. Felelőségét úgyszintén.

1988-ig kellett várakozniuk az útlevele, ez a két esztendő azonban nem telt hiába, sőt számára rendkívül gyümölcsözőnek bizonyult. Megírta fő művének, a Képzőművészeti Kiadó által megrendelt *Erdélyi magyar művészet a XX. században* című összefoglaló munkájának a java részét, amelyet aztán már Békéscsabai polgárként, a Munkácsy Mihály Múzeum munkatársaként fejezett be.

Új otthonában mindjárt a kezdettől megértő szeretettel fogadták. Csakhamar a város irodalmi, művészeti életének egyik vezéregyéniségévé vált, s a „Békéscsaba Kultúrájáért” díjat is elnyerte. Nem véletlen tehát, hogy mindjárt a fogadtatását követő napokban – bevallása szerint – képzeletben Békéscsabát is Erdélyhez csatolta. Ahhoz az Erdélyhez, amelytől képtelen volt elszakadni, amelynek művészete és művészei jelentették számára a szakmai továbbélés egyik legfontosabb támpontját, azt a kimeríthetetlen kincset, amelyet féltve ápolt. A már meglévő harminc monográfiáját újabbakkal egészítette ki, erdélyi művészek munkáiból rendezett kiállításokat, folytatva több évtizedes alkotó mun-

káját, amellyel nemcsak művészettörténetet írt, de sajátos stílust is teremtett. Monográfiái ugyanis jóval többek a műfajra jellemző tudományos adatközlésnél. „Érzelmes művészettörténész vagyok” – jellemzi saját magát. S ez a tulajdonsága érvényesül művészeket bemutató írásaiban, kiegészülve szépírói adottságaival. Ezek a különleges empátiával, sajátos beleérző képességgel megírt, az embert és a művészt lelki közelségből bemutató kötetek – számuk immár a száz felé közelít – ilyenformán olvasmányosak is. Annak a nagy családnak, az erdélyi művészek családjának a majdhogynem regényes kordokumentumai, amelyeknek értéke a jövő számára felbecsülhetetlen.

„Engem azért szeretnek az erdélyi művészek, a már eltávozottak s a még élők, mert megkíséreltem megépíteni számukra az én erdélyi magyar művészeti akadémiámat. Pontosabban: ők megépítették a falakat, én pedig azáltal, hogy láthatóvá, érzékelhetővé igyekeztem tenni mások számára a lelkükben, tudatukban, tudatalattijukban működő erdélyi lelket, a transzilvanista életérzést és szemléleti módot – tetőt húztam a falakra.” „Az én magyar művészeti akadémiámat én építettem, és ő hozott létre engem, és általa létezem halálomban is. Teremtőm és teremtményem.”

Ez az erdélyi művészeti közelmúltat és jelent egyedi megközelítésben, de hitelesen és fölöttebb sokoldalúan dokumentáló „Banner-akadémia” olyan kútforrása a XX-XXI. századi művészvilágnak, amelyből nemcsak érdemes, de szükségyszerű is meríteni. Merthogy *A cédrusfa hatalma* megkerülhetetlen.

Tagore – Rabindranath Tagore verse (2006; művészkönyv; n: 1–19.; szítanyomás, anyag-lenyomat Lana antique papíron, 25×19×1 cm)

Az előző számunk tartalmából

Kukorelly Endre, Vári Fábián László, Nádasdy Ádám, Szálinger Balázs, Tóth Krisztina, Fecske Csaba, Győrffy Ákos, Gömöri György, Szabó T. Anna versei

Péntek Orsolya, Darvasi László, Jenei László prózái

Beszélgetés Szabó T. Annával

Ecsédi Orsolya meséje a Papírhajó rovatban

Tanulmány Schéner Mihályról és a bábjátékról, illetve Mokos Józsefről és tanítványairól

Kritikák, tanulmányok Nádasdy Ádám műveiről

Márton László drámája, a Nibelungok (2. felvonás)

Kritikák Térey János, Bencsik Gábor, Izer Janka, Regős Mátyás, Balássy Fanni könyveiről

---

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békéscsabai Jókai Színház

Felelős kiadó: Seregi Zoltán igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrassy út 1–3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@gmail.com; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 3000 Ft.

Terjeszti a LAPKER Zrt.

Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden felbélyegzett válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.